ATKARĪBU IZRAISOŠO VIELU LIETOŠANA IZKLAIDES VIETĀS LATVIJĀ 2016. GADĀ.

PĒTĪJUMA GALA ZIŅOJUMS

Slimību profilakses un
kontroles centrs

Atkarību izraisošo vielu lietošana izklaides vietās Latvijā 2016. gadā

Pētījuma gala ziņojums

Pētījuma vadītājs:
Slimību profilakses un kontroles centrs
Rīga, Duntes iela 22, LV-1005

Pētījuma veicējs:
Nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences"
Rīga, Tērbatas iela 53-6, LV-1011

Pētījuma autori:
Inese Šūpule, Oksana Žabko, Linda Apine

Atslēgas vārdi: atkarību izraisošās vielas, narkotikas, alkohols, izklaides vietas

Pārpublicēšanas un citēšanas gadījumā atsauce uz Slimību profilakses un kontroles centru obligāta.

© Slimību profilakses un kontroles centrs 2016

SATURS

Pētījuma mērķi un uzdevumi 5

Pētījuma metodoloģija 7
Izklaides vietu apmeklētāju aptauja 7
Padziļinātās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem 8
Fokusa grupu diskusijas ar jauniešiem, kas apmeklē izklaides vietas 10
Ekspertu intervijas 10

1. Ārvalstu labās prakses 11
2. Politikas plānošanas dokumenti un normatīvais regulējums 17
3. Atkarību izraisošo vielu lietošanas problēmas izklaides vietās: ekspertu viedoklis 20
3.1. Narkotisko vielu izplatības raksturojums 20
3.2. Riska faktori narkotiku lietošanas uzsākšanai un turpmākai regulārai lietošanai 23
3.3. Narkotiku lietošanas paradumi izklaides vietās 24
3.4. Narkotiku lietošanas un izplatīšanas ierobežošana 26
3.5. Profilakses aktivitātes izklaides narkotiku izplatības mazināšanai 30
3.6. Galvenās problēmas narkotiku ierobežošanas un profilakses jomā Latvijā 36
3.7. Nākotnes prognozes narkotiku izplatības jomā 37

4. Atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumi izklaides vietās Rīgā un citās lielākajās pilsētās 38
4.1. Izklaides vietu apmeklētāju sociāli demogrāfiskais raksturojums 38
4.2. Jauniešu brīvā laika pavadīšana un izklaides iespēju vērtējums 41
4.3. Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība: alkohols 50
4.4. Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība: tabaka 55
4.5. Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība: narkotikas 57
Narkotiku pamēģināšana 57
Pirmā narkotiku lietošanas reize 59
Narkotiku lietošana pēdējā gada, pēdējā mēneša laikā un aptaujas vakarā 61
Marihuānas lietošanas izplatība 64
Narkotiku lietošanas situācijas un iemesli 66
4.6. Narkotiku pieejamība 68
4.7. Narkotiku lietošanas vērtējums un priekšstati par narkotiku lietošanas izplatību 74
4.8. Atkarības vielu lietošana un veselība 80
4.9. Atkarības vielu lietošana un attiecības ar draugiem un līdzcilvēkiem 84
4.10. Atkarības vielu lietošana un attiecības ar vecākiem 88

5. Narkotiku lietošana jauniešu stāstos 91
5.1. Narkotiku lietošanas paradumi un iemesli 91
5.2. Narkotiku lietošanas negatīvā ietekme 94
5.3. Narkotiku pieejamība un narkotiku iegādāšanās prakse 96
5.4. Jauniešu viedoklis par narkotiku pieejamību un kontroli izklaides vietās 98
5.5. Jauniešu viedoklis par valsts politiku atkarības vielu ierobežošanā izklaides vietās 99

Secinājumi un priekšlikumi 102
Literatūras avoti 106
Kopsavilkums 108
Summary 110

Tekstā izmantotie saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
BISS – nodibinājums „Baltic Institute of Social Sciences"
EMCDDA – Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs
FCTC – Pasaules Veselības organizācijas Vispārējā konvencija par tabakas uzraudzību
FGD – fokusa grupu diskusijas
ES – Eiropas Savienība
MK – Ministru kabinets
LGBT – lesbietes, geji, biseksuāļi un transpersonas
LR – Latvijas Republika
NVO – nevalstiskā organizācija
PI – padziļinātās intervijas
SPKC – Slimību profilakses un kontroles centrs

Pētījumā izmantoto terminu definīcijas

Atkarība – slimība, kuras laikā indivīds nespēj kontrolēt psihoaktīvo vielu lietošanu vai tiek negatīvi ietekmēta uzvedība.

Psihoaktīvās vielas – visas narkotiskās zāles un psihotropās vielas, kas ietekmē smadzeņu darbību un izmaina cilvēka garastāvokli, intelektuālo darbību, fiziskās spējas, uztveri un apziņu. Pētījuma tekstā, vārds „narkotikas" lietots kā vienkāršots jēdziena „psihoaktīvās vielas" sinonīms.

Legālās atkarību izraisošās vielas – vielas ar psihoaktīvu iedarbību, kas ir legāli lietojamas un iegādājamas tirdzniecības vietās: tabaka un alkohols u.c.

Nelegālās atkarību izraisošās vielas – narkotiskās un psihotropās vielas, kas iekļautas Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) konvenciju 1. sarakstā un kuras nav atļauts izmantot pat medicīnā (piemēram, heroīns, kokaīns, ekstazī u.c.).

Narkomānija – ir spēcīgi izteikta tieksme un paradums lietot vienu vai vairākas narkotiskās vielas.

Kaitējuma mazināšana – darbs ar narkotisko vielu lietotājiem, izglītošana un atbalsts veselības saglabāšanā. Kaitējuma mazināšanas mērķis ir likt cilvēkiem apzināties ar viņu dzīvesveidu saistītos riska uzvedības paradumus un sniegt viņiem nepieciešamās zināšanas, prasmes, resursus, lai šos iespējamos apdraudējumus mazinātu, novērstu un ierobežotu.

PĒTĪJUMA MĒRĶI UN UZDEVUMI

Pētījums „Atkarību izraisošo vielu lietošana izklaides vietās Latvijā 2016. gadā" ir trešais salīdzinošais pētījums par narkotisko un psihotropo vielu izplatību, lietošanu un ierobežošanu izklaides vietās. Pirmais šāda veida pētījums tika veikts 2008. gadā[1], nākamais pētījums notika 2012. gadā[2]. Visi trīs pētījumi ir veikti pēc vienotas socioloģisko pētījumu metodoloģijas, nodrošinot datu salīdzināmību.

Pētījuma par atkarību izraisošo vielu izplatību izklaides vietu apmeklētāju vidū izstrāde ir pamatota ar *Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles pamatnostādnēs 2011.–2017.gadam* noteikto 45.uzdevumu, kas paredz „organizēt atkārtota pētījuma par narkotiku lietošanu izklaides vietās veikšanu, nodrošinot ar 2008. un 2012. gadā veikto pētījumu rezultātiem salīdzināmu datu iegūšanu".

Slimību profilakses un kontroles centrs, saskaņā ar LR Ministru kabineta 2012. gada 3.aprīļa noteikumu Nr.241 „Slimību profilakses un kontroles centra nolikums" 4.16.punktu, nodrošina valsts specializētā centra funkciju dalībai Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centra (EMCDDA) uzturētajā Eiropas Informācijas tīklā par narkotikām un narkomāniju, kas iekļauj piecu ar narkotikām saistīto epidemioloģisko indikatoru ieviešanu un pilnveidošanu. Pētījuma dati nepieciešami epidemioloģiskā indikatora „narkotiku lietošana iedzīvotāju vidū" uzraudzībai un novērtēšanai.

Pētījuma **mērķi:**

Iegūt nacionālā līmenī salīdzinošus datus par narkotisko, psihotropo un toksisko vielu lietošanas problemātiku izklaides vietās un izklaides vietu apmeklētāju vidū.

- Noskaidrot jauniešu alkohola un narkotisko vielu lietošanas paradumus un modeļus populārākajās izklaides vietās Rīgā un citās lielākajās pilsētās.
- Noskaidrot izklaides vietu apmeklētāju atkarību izraisošo vielu lietošanas motivāciju un ietekmējošos faktorus.
- Veikt izpēti par narkotisko, psihotropo un toksisko vielu lietošanas biežumu, kā arī lietoto narkotisko, psihotropo un toksisko vielu veidiem.
- Iegūt informāciju par riskantu alkohola lietošanu un tās radītām sekām un riskiem jaunu politikas iniciatīvu alkohola ierobežošanas jomā izstrādei.
- Veikt politikas un tiesību aktu analīzi par narkotisko, psihotropo un toksisko vielu lietošanas problemātiku izklaides vietās.
- Apkopot pieejamo zinātnisko literatūru par pētījuma tēmu, kā arī apkopot labas prakses piemērus atkarības vielu lietošanas mazināšanai izklaides vietu apmeklētāju vidū.
- Izstrādāt, pamatojoties uz pētījuma rezultātiem un „labas prakses" piemēriem Eiropas Savienības valstīs un pasaulē, konkrētus priekšlikumus narkotisko, psihotropo un toksisko vielu lietošanas ierobežošanai, tajā skaitā profilaksei izklaides vietās.

1 Koroļeva, I., S., Kārkliņa, I., M., Sniķere, Mieriņa., I. (2008). Narkotiku lietošana izklaides vietās. Rīga: v/a „Sabiedrības veselības aģentūra".

2 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). *Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā.* Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs.

Atbilstoši pētījuma mērķiem tika noteikti šādi pētījuma **uzdevumi**:

- Jānoskaidro dažādu izklaides vietu tipu (klubi, bāri) apmeklētāju sociāldemogrāfiskie rādītāji, ievērojot visu Latvijas reģionu aptveri izklaides vietu atlasē. Pētījuma veicējam jānodrošina izklaides vietu saraksta saskaņošana ar Pasūtītāju.
- Jānosaka dažādu vielu – marihuānas, jauno psihoaktīvo vielu, amfetamīnu un citu stimulantu, opioīdu, psihotropo medikamentu, kā arī riskantas alkohola – lietošanas izplatības līmenis. Atbilstoši EMCDDA un nacionālajām sniegšanas prasībām nepieciešams ievākt informāciju par katras vielas lietošanu dzīves laikā jeb pamēģināšanu, nesenu lietošanu jeb lietošanu pēdējo 12 mēnešu laikā, kā arī par regulāru/nesenu lietošanu jeb lietošanu pēdējo 30 dienu laikā, lietošanas biežumu, veidu u.tml. Īpašs uzsvars jāliek uz narkotisko, psihotropo un toksisko vielu jaunu lietošanas tendenču izpēti, un iespēju robežās jāiegūst informācija par lietoto vielu lietošanas paradumu maiņu un to izplatības līmeni izklaides vietu apmeklētāju vidū.
- Jānoskaidro narkotisko un psihotropo vielu pieejamība izklaides vietās.
- Jānoskaidro izklaides vietu apmeklētāju viedoklis, attieksme, kā arī informētība par narkotisko un psihotropo vielu lietošanas „drošumu" vai kaitīgumu.
- Jānoskaidro izklaides vietu īpašnieku, izklaides pasākumu organizatoru, policijas darbinieku, politikas veidotāju un īstenotāju, kā arī pašvaldību pārstāvju (turpmāk tekstā – ekspertu) vērtējums par narkotisko un psihotropo vielu lietošanas izplatību izklaides vietās, līdzšinējām profilakses aktivitātēm, kā arī gatavību ieviest jaunas aktivitātes, kas vērstas uz narkotisko un psihotropo vielu lietošanas ierobežošanu attiecīgajā vidē.
- Jāsniedz konkrēti priekšlikumi (balstoties uz pētījumā iegūtiem ekspertu un izklaides vietu apmeklētāju viedokļiem) narkotisko un psihotropo vielu lietošanas izplatības ierobežošanai izklaides vietās, tajā skaitā profilaksei, kā arī jānovērtē izmaiņas (tiesību aktos, izplatībā, problemātikā) salīdzinājumā ar 2008. un 2012. gadā veiktajiem pētījumiem.
- Jāveic politikas un tiesību aktu analīze par narkotisko un psihotropo vielu lietošanas problemātiku izklaides vietās.
- Jāveic literatūras avotu un labas prakses piemēru analīze par veiksmīgu profilakses projektu realizāciju izklaides vietās Eiropas Savienības valstīs un pasaulē un jāsniedz priekšlikumi profilakses aktivitāšu veikšanai izklaides vietu apmeklētāju vidū Latvijā.

Pētījuma **mērķa grupas**:

- Izklaides vietu apmeklētāji, aptverot izklaides vietas (klubus un bārus) Rīgā un citās Latvijas lielākajās pilsētās;
- Izklaides vietu īpašnieki, izklaides pasākumu organizatori, policijas darbinieki, politikas veidotāji un īstenotāji, kā arī pašvaldības pārstāvji – eksperti.

Kopējais pētījuma īstenošanas laiks ir no 2016. gada 6. jūnija līdz 1. novembrim. Pētījumā tika veikta izklaides vietu apmeklētāju kvantitatīva aptauja, biogrāfiskās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem, ekspertu intervijas, un fokusa grupu diskusijas ar izklaides vietu apmeklētājiem. Tika veikta arī politikas dokumentu un tiesību aktu analīze par narkotisko un psihotropo vielu lietošanas problemātiku izklaides vietās, kā arī literatūras avotu un labas prakses piemēru analīze par veiksmīgu profilakses projektu realizāciju izklaides vietās Eiropas Savienības valstīs un pasaulē.

Pētījuma rezultātu ziņojums ir strukturēts pēc iespējas līdzīgi 2012. gada pētījuma ziņojuma struktūrai, lai nodrošinātu lasītājiem iepriekš veikto pētījumu rezultātu salīdzināšanas iespējas. Labas prakses piemēru analīze par veiksmīgu profilakses projektu realizāciju izklaides vietās Eiropas Savienības valstīs un pasaulē ir sniegta ziņojuma 1. nodaļā, politikas plānošanas dokumentu un normatīvo aktu analīzes rezultāti ir apkopoti 2. nodaļā, bet ekspertu interviju rezultāti ir apkopoti 3. nodaļā. Izklaides vietu apmeklētāju aptaujas rezultāti ir analizēti integrēti ar fokusa grupu diskusiju rezultātiem (4. nodaļa), atsevišķā nodaļā ir apkopota informācija, kas iegūta, veicot biogrāfiskās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem (5. nodaļa).

Ziņojuma noslēgumā ir sniegti galvenie secinājumi un priekšlikumi, kā arī pētījuma rezultātu kopsavilkums latviešu un angļu valodā.

PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA

Pētījuma „Atkarību izraisošo vielu lietošana izklaides vietās Latvijā 2016. gadā" mērķiem nepieciešamie kvantitatīvie un kvalitatīvie dati tika iegūti, izmantojot integrētu socioloģisko pētījumu metodoloģiju. Turpinājumā sniegts katras izmantotās metodes izvērsts raksturojums atbilstoši šī pētījuma specifikai.

Izklaides vietu apmeklētāju aptauja

Izklaides vietu apmeklētāju aptauja piecās lielākajās Latvijas pilsētās bija galvenā pētījuma metode. Par aptaujas mērķa grupu tika noteikti visi izklaides vietu apmeklētāji, kas aptaujas veikšanas laikā atrodas izklaides vietā, bez vecuma ierobežojumiem. Vienīgais piemērotais izņēmums ir tas, ka aptaujā netika piedāvāts piedalīties ārzemniekiem, kas atradās izklaides vietās. Tika plānots, ka jāsavāc ir ne mazāk kā 800 derīgas aptaujas anketas, paredzot, ka aptuveni 60% anketu tiks iegūtas, aptaujājot izklaides vietu apmeklētājus Rīgā, bet 40% – citās Latvijas lielākajās pilsētās. Aptaujas anketa tika sagatavota tā, lai nodrošinātu iespēju salīdzināt iegūto informāciju ar 2008. un 2012. gadā veikto pētījumu rezultātiem. Izklaides vietu apmeklētājiem bija iespēja izvēlēties aizpildīt aptaujas anketu latviski vai krieviski.

Izklaides vietu – bāru un naktsklubu – aptaujas rezultātā pavisam tika savāktas 909 anketas. Kontroles procedūras rezultātā 95 anketas tika atzītas par nederīgām un netika ievadītas. Sasniegtā gala izlase ir 814 aizpildītas un ievadītas aptaujas anketas. Kopējais izklaides vietu apmeklētāju atteikumu skaits piedalīties aptaujā ir 312. No aptaujātajiem 814 respondentiem, 521 tika aptaujāti Rīgā, 116 Valmierā, 111 Liepājā, 44 Daugavpilī un 22 Jelgavā. Vienlaikus respondentu atbildes liecina, ka aptaujas vieta ne vienmēr atbilst arī respondenta dzīves vietai. Daudzi Rīgā, Valmierā vai Liepājā aptaujātie dzīvo kādā citā pilsētā, bet dodas izklaidēties uz konkrēto pilsētu, kurā notika aptauja.

Aptaujas lauka darbs tika veikts laika posmā no 2016. gada 30. jūnija līdz 10. septembrim. Kopumā izlasē tika izkļauti 82 klubi un bāri visā Latvijā. Rīgā – 60, Jelgavā – 4, Valmierā – 5, Daugavpilī – 6 un Liepājā – 7. Aptaujas sagatavošanas posmā, sazinoties ar bāriem un klubiem un

mēģinot vienoties par aptaujas norises laiku, atteikums sadarboties tika saņemts no 19 izklaides vietām. 11 gadījumos izklaides vietu pārstāvji izvairījās no kontakta vai aptaujas veikšanas laikā nebija gatavi norādīt aptaujai piemērotu laiku. Trīs izklaides vietas no izlasē iekļautajām vairs neeksistē. Aptauja tika veikta 32 izklaides vietās: Rīgā – 20, Jelgavā – 1, Valmierā – 3, Daugavpilī – 4 un Liepājā – 4.

Izklaides vietu apmeklētājiem tikai piedāvāta iespēja aizpildīt aptauju arī elektroniski. Šajos gadījumos klubu apmeklētāji atstāja savu e-pastu, uz kuru tika nosūtīta individualizēta saite uz aptaujas vietni. Šādi tika iegūtas 17 aptaujas dalībnieku atbildes no 814 (pilnībā aizpildītas anketas).

Būtiski uzsvērt, ka izklaides vietu apmeklētāju aptaujas izlase ir pieejamā izlase, kurā nav izmantoti nejaušības principi izlases veikšanā, tādēļ pētījuma rezultāti nav attiecināmi uz visu izklaides vietu apmeklētāju kopumu. Jāuzsver, ka nejaušo izlasi šajā gadījumā nav iespējams veikt, jo, pirmkārt, nav precīzas statistikas par izklaides vietu apmeklētāju profilu, uz kura bāzes veidot izlases modeli; otrkārt, līdzdalība aptaujās ir brīvprātīga, līdz ar to gan izklaides vietu vadībai, gan izklaides vietu apmeklētājiem bija iespēja no dalības aptaujā attiekties. Vienlaikus realizētais izlases apjoms un veids sniedz ticamus un salīdzināmus datus ar 2008. gadā un 2012. gadā veiktajām aptaujām, un ļauj analizēt galvenās tendences psihoaktīvo vielu lietošanā.

Padziļinātās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem

Kopumā pētījumā tika veiktas 10 padziļinātās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem (interviju dalībnieku sarakstu un īsu aprakstu skat. 2. tabulā). Dalībnieki padziļinātajām intervijām tika rekrutēti gan Rīgā, gan citās Latvijas pilsētās kvantitatīvās aptaujas īstenošanas gaitā. Interviju veikšanas vieta visos gadījumos bija Rīga (biroja telpās Tērbatas ielā 53-6 vai kafejnīcā). Padziļinātās intervijas tika strukturētas atbilstoši iepriekš izstrādātajām vadlīnijām, vienlaikus intervijas laikā intervētājam bija iespēja uzdot papildu jautājumus, brīvi mainīt jautājumu kārtību un piemērot jautājumu formulējumu intervijas dalībnieka runas veidam un uztverei. Padziļinātās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem tika ierakstītas audio failā, un pēc intervijas tika sagatavoti intervijas transkripti. Informācija, kas iegūta, veicot padziļinātās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem, ir apkopota 5. nodaļā.

1.tabula. Padziļināto interviju dalībnieku saraksts un īss apraksts

Nr.	Dzimums	Vecums	Dzimtā valoda	Dzīvesvieta: piedzimstot	Dzīvesvieta: tagad	Izglītība	Biežāk lietotās atkarības vielas
1.	Vīrietis	21	Latviešu	Rīga	Rīga	Augstākā profesionālā	Marihuāna, arī citas, bet retāk
2.	Vīrietis	23	Latviešu	Rīga	Rīga	Vidējā izglītība	Marihuāna, riskanta alkohola lietošana
3.	Vīrietis	25	Latviešu	Rīga	Rīga	Vidējā izglītība	Marihuāna
4.	Sieviete	29	Latviešu	Rīga	Rīga	Augstākā izglītība, maģistra grāds	Marihuāna, maģiskās sēnes, LSD, kokaīns, MDMA
5.	Vīrietis	33	Krievu	Rīga	Rīga	Vidējā izglītība, iegūta vakarskolā	Ilgstoša amfetamīna un heroīna lietošanas pieredze, šobrīd – tikai marihuāna un alkohols
6.	Vīrietis	31	Latviešu	Rīga	Rīga	Vidējā izglītība	Marihuāna, negatīva pieredze
7.	Vīrietis	25	Latviešu	Mālpils	Rīga	Vidējā izglītība	Marihuāna
8.	Vīrietis	31	Latviešu	Jūrmala	Rīga	Vidējā izglītība	Marihuāna
9.	Sieviete	20	Latviešu	Cēsis	Rīga	Vidējā izglītība	Haotiska dažādu atkarības vielu lietošana (Spice, marihuāna, kokaīns, medikamenti u.c.)
10.	Sieviete	23	Latviešu	Limbaži	Rīga	Augstākā izglītība	Marihuāna, riskanta alkohola lietošana

Fokusa grupu diskusijas ar jauniešiem, kas apmeklē izklaides vietas

Fokusa grupu diskusijas ar jauniešiem – izklaides vietu apmeklētājiem, tika organizētas Rīgā, BISS biroja telpās (Tērbatas ielā 53-6). Viena no diskusijām tika veikta latviešu, otra – krievu valodā. Jaunieši dalībai grupu diskusijā tika atlasīti, gan rekrutējot izklaides vietās (paralēli kvantitatīvās aptaujas īstenošanai), gan izmantojot telefona rekrutēšanas metodi, zvanot uz nejauši atlasītiem telefona numuriem. Diskusijā tika rekrutēti jaunieši vecumā no 18-35 gadiem. Fokusa grupu diskusiju veikšanas laiks: 2016. gada septembris. Informācija, kas iegūta, veicot fokusa grupu diskusijas ar jauniešiem – izklaides vietu apmeklētājiem, ir analizēta integrēti ar kvantitatīvās aptaujas datiem un apkopota 4. nodaļā.

Ekspertu intervijas

Lai iegūtu vērtējumu par narkotisko un psihotropo vielu lietošanas izplatību izklaides vietās, līdzšinējām profilakses aktivitātēm, kā arī gatavību ieviest jaunas aktivitātes, kas vērstas uz narkotisko un psihotropo vielu lietošanas ierobežošanu attiecīgajā vidē, pētījumā tika veiktas astoņas ekspertu intervijas. Interviju veikšanas laiks: 2016. gada jūlijs – septembris. Intervēto ekspertu pārstāvēto organizāciju sarakstu skat. 5. tabulā.

2.tabula. Ekspertu interviju pārstāvēto organizāciju saraksts

Nr.	Ekspertu grupa	Pārstāvētā organizācija
1.	Politikas veidotāji un īstenotāji	Iekšlietu ministrijas Politikas izstrādes nodaļa
2.	Politikas veidotāji un īstenotāji	Valsts policijas Prevencijas vadības nodaļa
3.	Politikas veidotāji un īstenotāji	Rīgas Pašvaldības policijas Operatīvās vadības un drošības uzraudzības pārvalde
4.	Politikas veidotāji un īstenotāji	Rīgas Atkarības profilakses sektors
5.	Izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori	Kaņepes kultūras centrs, Rīga
6.	Izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori	Fontaine Palace, Liepāja
7.	Izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori	Festivāls „Laba Daba", organizētājs „Pareizā ķīmija"
8.	Izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori	Ghetto Games

Ekspertu intervijas tika veiktas klātienē, to ilgums vidēji bija 60 minūtes. Pēc interviju veikšanas tika sagatavotas intervijas audio ierakstu transkripcijas. Ekspertu interviju analīzē 3. nodaļā ir iekļauti fragmenti (citāti) no intervijām, kas ilustrē ekspertu intervijās paustos viedokļus un vērtējumus.

1. ĀRVALSTU LABĀS PRAKSES

Alkohola un narkotiku lietošana izklaidējoties mūsdienās ir samērā bieža parādība, tādēļ ES valstu vidū tiek pievērsta uzmanība profilakses pasākumiem, kas mazinātu apreibinošu vielu lietošanas negatīvās sekas. Daļa ES valstīs zināmo profilakses pasākumu Latvijā jau tiek īstenoti, taču pastāv arī citas, Latvijā šobrīd neizmantotas prakses vai arī prakses, kas ir iestrādātas ieteikumu līmenī Latvijas politikas plānošanas dokumentos, taču netiek īstenotas. Šīs nodaļas mērķis ir aplūkot nozīmīgākos ES valstīs īstenotos profilakses pasākumus, turpmākajās nodaļās aplūkojot arī Latvijā spēkā esošo normatīvo regulējumu un ekspertu skatījumu, kas kopumā atspoguļo ES prakses integrēšanu Latvijas politikā.

Narkotiku profilaksē Eiropā tiek izmantotas dažādas stratēģijas un pieejas; tās iedalāmas trīs grupās – vispārējā, selektīvā un indicētā profilakse. Vispārējā profilakse ir vērsta uz sabiedrību kopumā, uzsvaru liekot uz skolu jauniešiem, selektīvā – uz atsevišķām sabiedrības grupām, ģimenēm un kopienām, kam sociālās atstumtības dēļ pastāv lielāks risks uzsākt narkotisko vielu lietošanu, un indicētā profilakse – attiecas uz atsevišķām personām, kuras nākotnē pakļautas šādam riskam (EMCDDA, 2015, 62.lpp). Viens no punktiem, kam tiek pievērsta īpaša uzmanība Eiropas narkotiku apkarošanas stratēģijā 2013.–2020. gadam, ir narkotiku lietošanas un ar narkotikām saistīto problēmu profilakse jauniešu vidū (EMCDDA, 2015, 62.lpp). Pastāv vairākas prakses, kuras Eiropā tiek īstenotas jau ilgāku laiku, bet līdz ar jaunām narkotisko vielu iegūšanas un lietošanas tendencēm, tiek meklēti arī jauni intervences pasākumu veidi.

Par vienu no visefektīvākajiem narkotisku un apreibinošu vielu lietošanas ierobežošanas un kontrolēšanas veidiem tiek uzskatīti policijas veiktie reidi izklaides vietās un to apkārtnē (Koroļeva et. al., 2014, EMCDDA, 2016). Policijas klātbūtne izklaides vietās un to apkārtnē mazina apmeklētāju intoksikācijas līmeņa palielināšanos un sabiedrisko nekārtību skaitu (EMCDDA, 2016). Arī apsardzes klātbūtne un kontrole izklaides vietās palīdz policijas darbiniekiem noteikt narkotisko vielu lietotājus un izplatītājus, kā arī uzturēt drošu vidi citiem izklaides vietu apmeklētājiem.

Papildus policistu un apsardzes darbinieku klātbūtnei izklaides vietās, nozīmīgs elements ir izklaides vietu personāla (bārmeņu un viesmīļu) apmācība. Tās mērķis ir panākt, lai izklaides vietu apmeklētājiem alkohols tiktu pasniegts saprātīgās devās, kā arī, lai tas netiktu pasniegts pārmērīgi iereibušiem klientiem. Tādā veidā profilaktiskajos pasākumos tiek iesaistīti ne tikai nozares profesionāļi, bet arī plašāka grupa, kas atrodas tiešā saskarsmē ar izklaides vietu un pasākumu apmeklētājiem. Pastāvot policijas reidiem, apsardzes kontrolei un apmācītam apkalpojošam personālam, var tikt samazināts stipri apreibušu apmeklētāju daudzums, un tā rezultātā – sabiedrisko nekārtību skaits (EMCDDA, 2016).

Viena no pēdējo gadu jaunajām tendencēm ārvalstīs ir transporta pakalpojumi cilvēkiem, kuri ir reibumā (Koroļeva et. al., 2014, EMCDDA, 2012, EMCDDA, 2016). Izklaides vietu apmeklētāju droša nogādāšana mājās samazina satiksmes negadījumu skaitu. Latvijā gan nav izveidota īpaša programma izklaides vietu apmeklētāju grupai, tomēr pastāv atsevišķi privāti uzņēmumi, kuri nodarbojas ar iereibušu autovadītāju un viņu transportlīdzekļu nogādāšanu uz mājām (piemēram, pakalpojumu sniedzējs „Nebrauc dzēris"), kā arī tiek veidotas dažādas mediju kampaņas, lai novērstu braukšanu alkohola reibumā.

Kā jauns profilaktisko pasākumu palīginstruments citu valstu praksē tiek minēts internets. Internets tiek izmantots narkotiku iegādei un izplatībai, bet to var izmantot arī pretējam nolūkam – lai

informētu un konsultētu sabiedrību par narkotiskajām vielām. Lai arī iepriekš informatīvi pasākumi nav uzskatīti par īpaši veiksmīgiem risinājumiem, izmantojot internetu, var tikt sasniegtas noteiktas mērķa grupas. Veiksmīgs piemērs ir Šveices narkotiku informācijas centra uzturētā interneta platforma www.saferparty.ch, kurā ir iekļauta daudzveidīga informācija par to, kur nepieciešamības gadījumos vērsties pēc palīdzības, kas saistīta ar narkotiku lietošanu, kā arī brīdinājumi, kas saistīti ar narkotiku kvalitāti. Mājas lapas apmeklētājiem ir pieejama vispārīga informācija par narkotiku veidiem, to iedarbības efektiem, kā arī regulāri tiek publicēta informācija un fotogrāfijas ar jaunākajām narkotiskajām vielām, kuras atklātas narkotiku testēšanas centros (Saferparty.ch, 2016). Narkotiku informācijas centrs, publicējot šādus materiālus, vienlaikus ļauj iegūt informāciju par narkotiku sastāvu un to iedarbību, kā arī brīdina sabiedrību par potenciālajām negatīvajām sekām, kas var rasties, lietojot jauna veida narkotiskās vielas, kas ir nonākušas apritē.

Ārvalstu eksperti atzīst, ka, lai mazinātu alkohola un narkotiku ietekmi uz indivīdu veselību un sociālo dzīvi, kaitējuma mazināšanai ir jālieto dažādas un savstarpēji papildinošas pieejas. Turpinājumā sniegts ieskats par intervences veidiem, kas ārvalstīs tiek uzskatīti par labo praksi un kurus ieteicams izmantot kompleksi.

Pirmkārt, tā ir cilvēku, kuri dodas uz izklaides vietām, **izglītošana**. Informatīvu materiālu izplatīšana izklaides vietās par apreibinošu vielu kaitīgumu ir viens no veidiem, kā nodot informāciju potenciālajiem alkohola un narkotiku lietotājiem. Tomēr šai pieejai ir savi ierobežojumi, jo izklaides vietās daļa cilvēku jau ir apreibinošo vielu ietekmē, tādēļ izklaides vietās svarīgāk ir sniegt informāciju tieši par to, kā mazināt potenciālās negatīvās sekas, kādas varētu rasties nākamajā dienā pēc apreibinošo vielu lietošanas (Sannen et.al., 2016, 9.lpp). Saistībā ar izglītošanas pasākumiem izklaides vietās Latvijā, Veselības ministrija ir izstrādājusi ieteikumus, kā sekmīgāk varētu pievērst izklaides vietu apmeklētāju uzmanību viņiem domātajai informācijai, tomēr, veicot izklaides vietu aptauju, tika novērots, ka tādas šobrīd nav izplatītas. Veselības ministrijas ieteikumu ietvaros ir piedāvātas šādas informēšanas stratēģijas:

- Uzlīme ar norādi „no narkotikām brīvs klubs" pie ieejas tajos klubos, kuru darbība un veiktie iekšējie pasākumi ir veicinājuši narkotiku ienešanas, izplatīšanas un lietošanas samazināšanos izklaides vietā;
- Pie bāra letes izvietota informācija (piemēram, uzlīmju vai informatīvu bukletu veidā) par atbildīgu alkohola lietošanas daudzumu, norādot devas, kuras nav vēlams pārsniegt, lai izvairītos no izteiktiem veselības traucējumiem, blakusefektiem un kaitējumu veselībai, ko izraisa alkohola vai psihotropo un narkotisko vielu vai minēto vielu vienlaicīga lietošana;
- Brīdinājumu izvietošana uz galdiņiem (piemēram, uzlīmju veidā) par dzērienu glāžu neatstāšanu bez uzraudzības, lai izvairītos no riska situācijām, kas saistītas ar nezināmu vielu iebēršanu tajās (Veselības ministrija, 2012).

Saskaņā ar ārvalstu pieredzi, izglītošanas pasākumos ir lietderīgi iesaistīt vienaudžus (jauniešus), daloties pieredzē gan tiešu sarunu veidā, gan internetā, kā arī sūtot informāciju īsziņu veidā. Daloties personīgā pieredzē par apreibinošo vielu lietošanu, efektīvāk ir nevis censties panākt pilnīgu atturēšanos, bet gan sniegt padomus, kā mainīt savus alkohola un narkotiku lietošanas paradumus tā, lai neradītu risku veselībai (Sannen et al., 2016, 10.lpp).

Otrkārt, **narkotiku kvalitātes pārbaudes iespējas**, kas tiek piedāvātas valstīs, kur narkotiku lietošana ir dekriminalizēta. Šī pieeja paredz, ka narkotiku lietotājiem ir iespēja aiznest pārbaudīt lietotās vielas uz testēšanas centriem un uzzināt to ķīmisko sastāvu, iespējamos piemaisījumus, kā arī saņemt informāciju par konkrēto ķīmisko vielu radītajiem efektiem, riskiem un potenciālajām

sekām (Sannen et.al., 2016, 10.lpp). Šāda pieeja nodrošina informācijas izplatīšanu un komunikāciju ar narkotiku lietotājiem. Analizējot narkotiku ķīmisko sastāvu un aptaujājot to lietotājus, tiek iegūta precīzāka informācija, kā palīdzēt mērķa grupām. Šī pieeja ir noderīga arī apreibinošo vielu kontrolējošām iestādēm, lai savlaicīgi novērstu vai kontrolētu jaunu psihoaktīvo vielu izplatīšanos. Tāpat šāds intervences pasākums ļauj uzraudzīt narkotiku tirgu, uzzināt par jaunām vielām un narkotiku popularitātes izmaiņām. Pozitīvs piemērs šai praksei ir Nīderlandes narkotiku pārbaudes punkti, kuros 2014. gadā pārbaudīto narkotiku „Supermena tabletes" sastāvā tika atklāta jauna ļoti toksiska viela, kas mudināja atbildīgās iestādes novērst turpmāku šo narkotiku izplatību. Valstīs, kurās nav ieviestas šādas pārbaudes iespējas, minētais narkotiku paveids izraisīja vairākus nāves gadījumus (King, 2015).

Treškārt, intervences pasākumi, kuru mērķis ir **novērst auto vadīšanu apreibinošo vielu iespaidā**. Visbiežāk šim nolūkam tiek veidotas dažādas informatīvās kampaņas, kombinējot tās ar citiem līdzekļiem. Galvenā to mērķauditorija ir jauni vīrieši, kuri biežāk nokļūst satiksmes negadījumos nedēļas nogalēs (Sannen et.al., 2016, 10.lpp). Apvienojot kampaņas ar reidiem, kuros tiek noteikts alkohola līmenis, tiek mazināts iespējamais satiksmes negadījumu skaits, kas izriet no pārmērīga alkohola lietošanas izklaidējoties. Šādas kampaņas tiek apvienotas ar izmaiņām, kas saistītas ar alkohola veikalu skaitu ierobežošanu apdzīvotajā vietā, atrašanos sabiedriskā vietā ar atvērtu alkoholiskā dzēriena iepakojumu un vecuma ierobežojumiem (Sannen et.al., 2016, 11.lpp). Latvijas gadījumā Veselības ministrija iesaka:

- Redzamā vietā izvietota informācija par risku un paredzamo atbildību, ko rada personīgā transportlīdzekļa vadīšana psihoaktīvo vielu vai alkohola izraisītā reibuma stāvoklī;
- Pie izklaides vietas izejas ir norādīti taksometru pakalpojumu sniedzēju telefona numuri un, ja nepieciešams, apkalpojošais personāls palīdz pasākuma apmeklētājam izsaukt taksometru;
- Noslēgts līgums ar pašvaldību policiju, kas pasākuma laikā uzrauga automašīnu stāvvietas un nodrošina pasākumam pieguļošo ceļu un ielu uzraudzību (Veselības ministrija, 2012).

Ceturtkārt, **fiziskās un sociālās vides stratēģijas**. **Fiziskās vides izmaiņas** tiek nodrošinātas ar izklaides vietu un to apkārtnes uzraudzību. Tas var ietvert pūļa kontrolēšanu, labu apgaismojumu, zemāku trokšņu līmeni izklaides iestādē, ēdiena pasniegšanu vietās, kurās pasniedz arī alkoholu, visiem redzamā vietā izvietotas norādes par skaidriem uzvedības noteikumiem, sociāli atbildīgu alkohola pārdošanu, pirmās palīdzības pieejamību un nepilngadīgu personu iekļūšanas izklaides vietā novēršanu (Sannen et.al., 2016, 11.lpp). Viens no pozitīviem piemēriem ir bezmaksas ūdens nodrošināšana izklaides vietās. Ārvalstu labā prakse, ko Veselības ministrija ir ieteikusi izmantot arī Latvijas situācijā, ir tādu telpu nodrošināšana, kurās apmeklētāji var atpūsties un kurās ir mazāks trokšņa līmenis un mierīgāka atmosfēra (Veselības ministrija, 2012). Daži no Veselības ministrijas ieteiktajiem intervences pasākumiem Latvijā, kuri attiecas tieši uz klubu darbību un drošas vides nodrošināšanu apmeklētājiem, bet tikai daļēji tiek īstenoti, ir šādi:

- Ja apmeklētāju skaits lielāks par 50, tad vēlams ieviest apmeklētāju elektroniskās uzskaites sistēmu (aproces);
- Izstrādāt iekšējās kārtības noteikumus, kuros izskaidrotas apsardzes darbinieku un apmeklētāja tiesības un pienākumi un novietot šos noteikumus redzamā vietā;
- Neļaut klubā ienākt personām, kas izrāda agresivitāti vai izaicinoši uzvedas, vai acīmredzami atrodas reibuma stāvoklī;
- Nodrošināt kluba sadarbību ar izklaides vietu apmeklētājiem, paredzot apmeklētājiem iespēju ziņot kluba darbiniekam par pārkāpumu;
- Personālam regulāri pārbaudīt tualetes, kā arī nodrošināt, lai izklaides telpās nebūtu neizgaismotu vietu;

- Kluba apkalpojošajam personālam nekavējoties savākt sasistos stikla traukus, kā arī tukšās pudeles un glāzes;
- Noslēgt līgumu ar policiju par narkotiku meklēšanu ar speciāli apmācītu suni kluba apmeklētāju vidū;
- Identificēt un novērot apmeklētājus, kas atrodas intoksikācijas vai reibuma stāvoklī;
- Iesaistīt jauniešus uz brīvprātības principiem balstītās pretnarkotiku profilakses aktivitātēs klubos;
- Organizēt pret narkotikām vērstus tematiskus pasākumus (Veselības ministrija, 2012).

Sociālās vides izmaiņas saistītas ar atmosfēras un uzvedības maiņu izklaides vietās, kas mazinātu potenciālos kaitējumus vakara gaitā. Šādus pasākumus var veikt gan izklaides vietās, kā arī jau laicīgi ģimenes vidē. Lai arī vecāki dažkārt domā, ka viņu ietekme uz jauniešiem ir niecīga, šādu tēmu pārrunāšana var mazināt apreibinošu vielu lietošanu (Turrissi, 2010, Sannen et.al., 2016, 12.lpp). Ārvalstīs tiek uzskatīts, ka, ja izklaides vietās arī apkalpojošais personāls lieto alkoholu, tas var apdraudēt apkārtējo drošību (Tutenges et. al. 2013). Ņemot vērā to, ka izklaides vietu darbinieki strādā tādā vidē, kurā varētu būt spiediens lietot apreibinošas vielas, var rasties situācijas, kad atmosfēra var kļūt pārāk nekontrolēta.

Vēl viens svarīgs aspekts ir **izklaides vietu personāla apmācība** par apreibinošu vielu lietošanas pazīmēm un sekām. Izklaides vietu personāla apmācība sekmē gan to, ka darbinieki kļūst zinoši, gan arī nepieciešamības gadījumā spēj palīdzēt bāra vai kluba viesiem, paaugstinot izklaides vietas apkalpošanas un drošības līmeni. Izklaides vietu darbinieku apmācība apvieno informācijas nodošanu ar prasmju attīstīšanu. Apmācībās tiek iekļautas tēmas par alkohola un narkotiku iedarbības efektiem, pirmo palīdzību, kā arī instrukcijas par to, kā atteikt cilvēkiem pasniegt alkoholu un kā pareizi reaģēt uz narkotiku tirgošanu un lietošanu izklaides vietā. Tomēr apmācības ir efektīvs instruments tikai tad, ja izklaides vietai nav raksturīga bieža darbinieku maiņa, un apmācības atbalsta un tajās iesaistās arī izklaides vietas vadība (Sannen et.al., 2016, 12.lpp). Personāla apmācības stratēģiju efektīvāku padara tās kombinēšana ar citiem elementiem, piemēram, vides izmaiņām – pastāvīgu apsardzes klātbūtni un policijas patrulēšanu tuvākajā apkaimē.

Vēl viens kaitējuma mazināšanas instruments ir **veselības aprūpes pakalpojumi un pirmās palīdzības sniegšana** izklaides pasākumā. Pirmās palīdzības punkti visbiežāk ir izveidoti lielu masu pasākumu laikā un brīvdabas mūzikas festivālos. Viegla pieejamība pirmajai palīdzībai var mazināt veselības problēmas, kuru dēļ būtu jādodas uz slimnīcu. Liela nozīme ir arī tam, ka medicīniskā personāla attieksme nav nosodoša un noraidoša pret tiem cilvēkiem, kuri apreibinošo vielu iespaidā ir devušies pēc palīdzības, citādi tas var kavēt cilvēku vēlmi lūgt palīdzību nākotnē (Sannen et.al., 2016). Tas nozīmē to, ka arī veselības aprūpes personālam ir nepieciešama atbilstoša apmācība, lai strādātu ar cilvēkiem, kuri lietojuši alkoholu un narkotikas. Latvijas gadījumā, lai veidotu atbilstošu vidi, kurā sniegt pirmo palīdzību naktsklubu telpās, Veselības ministrija ir izstrādājusi šādus ieteikumus:

- Kluba iekšpusē un ārpusē situācijas kontrolei izvietotas novērošanas kameras;
- Kluba personāls un apsardzes darbinieki ir apmācīti noteiktu simptomu atpazīšanā (piemēram, sirdslēkmes, karstumdūriens, paranoidāla uzvedība u.c.). Šim personālam ir īpašas, labi pamanāmas (jebkuras formas) identifikācijas zīmes;
- Nodrošināta gaisa temperatūras kontrole slēgto izklaides vietu deju zālēs ar kondicionieru vai ventilācijas palīdzību;
- Nodrošināta dzeramā ūdens pieejamība izklaides vietās bez maksas vai fasētā veidā par samērīgu cenu (kā piemēru var minēt Vācijas normatīvo regulējumu, kas nosaka, ka

izklaides vietā vismaz vienam bezalkoholiskajam dzērienam ir jābūt lētākam par lētāko pieejamo alkoholisko dzērienu (Rabinovich et al., 2009, 82.lpp));

- Izveidota atsevišķa telpa, kura paredzēta vēsuma un klusuma baudīšanai un neatliekamās medicīniskās palīdzības brigādes sagaidīšanai (Veselības ministrija, 2012).

Sociālās vides kampaņām ir pieskaitāmi arī tādi pasākumi, kuros informēšana tiek apvienota ar izklaides vietu atmosfēru. Piemēram, Dānijā 2001. gada vasarā tika īstenots projekts, kura laikā cilvēkiem nedēļas nogalēs laika posmā no pulksten 23:00 līdz 7:00 rītā tika nodrošināta iespēja atgūties no vakara izklaidēm klubos un bāros, kā arī parunāties ar jomas profesionāļiem par narkotiku un alkohola lietošanu. Projektā tika izmantoti pārvietojami treileri, kas atradās tuvu izklaides vietām un tajos darbojās kvalificēti jaunieši, kuri sniedza nepieciešamo informāciju un palīdzību (EMCDDA, 2012). Apmācītais personāls bija gados jauni cilvēki, lai tie jaunieši, kuri dotos uz treileri pēc palīdzības vai vienkārši atpūsties, varētu justies brīvāk un iesaistīties komunikācijā kā līdzvērtīgi sarunu biedri, jo tādā veidā cilvēkiem zūd sajūta par uzraudzību un kontroli. Nepieciešamības gadījumos palīdzības meklētāji tika novirzīti tālākas profesionālās palīdzības saņemšanai. Treileri bija vieta, kurā mierīgi pasēdēt, iedzert kafiju, atpūsties no vakara ballīšu vides, parunāties ar cilvēkiem, kuri nav reibinošo vielu iespaidā. Tajā pašā laikā šis projekts bija veiksmīgs veids, kā sasniegt mērķa grupas, uzzināt viņu attieksmi par narkotikām, veidot informatīvu dialogu un apmainīties ar viedokļiem par narkotisko vielu lietošanu.

Normatīvais regulējums ir viens no būtiskākajiem veidiem, kā ieteikmēt vidi izklaides vietās. Papildus zināmajām praksēm par narkotiku lietošanas un izplatīšanas kriminalizāciju, alkohola pārdošanai nepieciešamajām licencēm u.tml., citu prakšu vidū ir „laimīgo stundu" ierobežošana, alkoholisko dzērienu cenu līmeņa un pieejamības paaugstināšana, lai tiktu mazināta iespēja, ka cilvēki alkoholisko dzērienu ietekmē lietos narkotikas vai uzvedīsies neadekvāti. Izklaides vietu darba laika maiņa arī ietekmē sabiedrisko kārtību. Ārvalstu pieredze rāda, ka, jo ilgāk ir atvērtas izklaides vietas, jo lielāks ir apreibinošo vielu patēriņš, līdz ar to rodas vairāk negadījumu (Calafat 2010, Sannen et.al., 2016). Tas nozīmē, ka policijas patrulēšana bāru un klubu tuvumā ir jāsaskaņo ar izklaides vietu darba laiku. Samazinot izklaides vietu darba laiku, mazinās potenciālo negadījumu līmenis.

Cilvēki var izmantot arī citas alternatīvas, lai apreibinātos, piemēram, pārmērīgi lietojot bezrecepšu medikamentus, tādēļ ir nepieciešams pievērst uzmanību arī aptieku darbībai. Izmantojot grozījumus normatīvajā regulējumā, piemēram, Slovākijā tika izstrādāti nosacījumi, kas mazina pieejamību medikamentiem, lai tos nevarētu iegādāties lielos daudzumos, nosakot, ka izsniegtais medikamentu daudzums nedrīkst pārsniegt viena ārstēšanās kursa apjomu (Reitox National Focal Point, 2012). Aptieku atskaišu sniegšana, inspekciju veikšana tajās, kā arī to uzraudzīšana laikā, kad cilvēki dodas izklaidēties, ir papildu piesardzības pasākumi, lai novērstu nevajadzīgu medikamentu lietošanu un jaukšanu kopā ar citām apreibinošām vielām. Jāpiebilst, ka aptieku uzraudzība šādā veidā Latvijā jau tiek īstenota un pastāv pietiekoši stingra kontrole.

Policijas kontrole un kārtības uzturēšana ir nepieciešams vides stratēģijas elements, lai novērstu potenciālos drošības apdraudējumus izklaides vietās un to apkārtnē. Policijas patrulēšana un kārtības uzturēšana palīdz sekot līdzi dažādu noteikumu ievērošanai, kas izstrādāti tieši izklaides vietu darbībai. Uzturot kārtību, tiek veiktas preventīvas darbības, jau laicīgi novēršot apreibinošo vielu lietošanu un to izraisītās sekas. Kārtības uzturēšana un kontrole ir svarīga, lai pārbaudītu, vai izklaides vietas ievēro regulējumus, kas uz tām attiecas, un lai uzturētu drošu vidi apmeklētājiem (Sannen et.al., 2016). Veicot apgaitas izklaides vietās un to apkārtnē, tiek uzraudzīts, vai

netiek lietotas aizliegtas nelegālās apreibinošās vielas, vai izklaides iestādē neuzturas nepilngadīgas personas un vai klubam ir nepieciešamās licences, lai varētu likumiski darboties.

Kā jau minēts iepriekš, par efektīgākām tiek uzskatītas tās intervences programmas, kurās ir vairākas komponentes un vairāki sadarbības partneri – izklaides vietas, pašvaldības, policija, veselības iestādes un arī pati sabiedrība (Sannen et.al., 2016, 15.lpp). Šādā veidā var tikt mazināts alkohola un narkotiku patēriņš ne tikai izlaides vietās, bet sabiedrībā kopumā. Viens no veiksmīgiem sadarbības piemēriem ir Beļģijas projekts „Quality Nights", kas tika aizsākts 2014. gadā. Tā galvenais sasniegums ir institūciju sadarbība, lai nodrošinātu apmeklētājiem drošu un veselīgu vidi izklaides vietā, projektā iesaistot gan izklaides vietas, gan veselības aprūpes iestādes. Izklaides vietas nodrošināja šādu pakalpojumu kopumu: bezmaksas dzeramā ūdens pieejamību, mazāku trokšņa līmeni klubā vai iespēju iegādāties ausu aizbāžņus, atsevišķas atpūtas istabas, drošu nokļūšanu mājās, kā arī informatīvu materiālu izplatīšanu (Healthy Nightlife Toolbox, 2014). Šāda pieeja parāda, ka ir nepieciešama skaidra izpratne par to, kā izklaides vietas var palīdzēt apmeklētājiem kvalitatīvi pavadīt laiku izklaidējoties, vienlaikus rūpējoties par savu un citu drošību.

Līdzīgi Beļģijas piemēram, 2005. gadā Šveicē tika izveidots „Safer Clubbing" projekts, kas iesaista savā darbībā klubus ar augstiem darbības standartiem. „Safer Clubbing" palīdz izklaides vietām nodrošināt labvēlīgus un drošus apstākļus saviem apmeklētājiem, sadarbojoties ar veselības un kārtības iestādēm (Partyplus.eu, 2016). Šo projektu atbalsta arī Šveices atkarību birojs un citas iestādes. Papildus iepriekšminētajām funkcijām, projekts piedāvā arī izklaides vietu personāla apmācības, lai informētu par narkotiku un alkohola lietošanas sekām un to novēršanu. Apmācības norisinās diskusiju un praktisku semināru veidā, kurā nozares profesionāļi (veselības un drošības iestāžu pārstāvji) izglīto izklaides vietu un pasākumu personālu par aktuālajām problēmām saistībā ar apreibinošu vielu lietošanu bāros un klubos (Saferclubbing.ch, 2016).

Izvērtējot ārvalstu prakses apreibinošo vielu lietošanas ierobežošanai izklaides vietā un kaitējuma mazināšanai, redzams, ka daļa no tām jau Latvijā tiek īstenotas. Turpmākajās nodaļās ir aprakstīts, kādos veidos tieši tās tiek realizētas, analizējot aptaujāto ekspertu viedokļus, un izpētīti normatīvie akti, kas nosaka narkotisko vielu regulējumu valstī. Vienlaikus turpmākajās nodaļās ir raksturoti arī identificētie šķēršļi ārvalstu labo prakšu īstenošanai Latvijā.

2. POLITIKAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTI UN NORMATĪVAIS REGULĒJUMS

Atkarību izraisošo vielu izplatības ierobežošanu, t.sk. jauniešu vidū, Latvijā tieši vai netieši regulē virkne normatīvo aktu. Politikas plānošanas dokumentus un normatīvo regulējumu var iedalīt divās lielās grupās. Pirmkārt, dokumenti un normatīvie akti, kas regulē atkarību profilaksi un ārstēšanu. Otrkārt, normatīvie akti, kas nosaka sodus vai sankcijas, kas tiek piemērotas, veicot nelikumīgas aktivitātes ar narkotiskām un psihotropām vielām.

Atkarību profilaksi un ārstēšanu Latvijā nosaka šādi politikas plānošanas dokumenti un normatīvie akti:

- MK 2011. gada 14. augustā apstiprinātās „Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles pamatnostādnes 2011.-2017. gadam";
- Bērnu tiesību aizsardzības likums;
- Ārstniecības likums (X nodaļa nosaka „Alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības slimību ārstniecības" kārtību);
- Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums;
- likums „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem";
- MK noteikumi nr. 726 (16.12.2003.) „Kārtība, kādā veicama obligātā ārstēšana bērniem, kuriem radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu, narkotisko, psihotropo vai citu apreibinošu vielu lietošanas dēļ, un kārtība, kādā sociālās korekcijas izglītības iestādēs bērniem nodrošināma obligātā ārstēšana no alkohola, narkotisko un psihotropo vielu atkarības";
- MK noteikumi Nr. 70 (24.01.2012.) „Alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vielu, azartspēļu vai datorspēļu atkarības slimnieku ārstēšanas kārtība".

Nozīmīgākais politikas plānošanas dokuments narkotiku izplatības ierobežošanas jomā Latvijā ir MK 2011. gada 14. augustā apstiprinātās „Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles pamatnostādnes 2011.–2017. gadam", kuras pēc informatīvā ziņojuma sagatavošanas tika precizētas 2015. gada 7. decembrī. Pamatnostādnes paredz veikt darbības četros rīcības virzienos: (1) narkomānijas un narkotiku lietošanas profilakse, (2) narkoloģisko pacientu un narkotiku lietotāju veselības aprūpe, (3) narkotiku piedāvājuma samazināšana, (4) politikas koordinācija un informācijas apkopošana un analīze.

2015. gada 27. janvārī pieņemtajā informatīvajā ziņojumā „Par Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles pamatnostādņu 2011.-2017.gadam ieviešanu no 2011. līdz 2013.gadam" secināts, ka kopumā pamatnostādņu plānā noteikto uzdevumu izpildes līmenis ir augsts. Visbiežāk ir izpildīti tie uzdevumi, kas jau sākotnēji bijuši iekļauti atbildīgo institūciju rīcības plānos un attīstības stratēģijās, tātad resursi šo uzdevumu izpildei jau bija ieplānoti. Uzdevumi, kas prasījuši neplānotus finanšu vai administratīvos resursus, ir izpildīti tikai atsevišķos gadījumos. Tāpat informatīvajā ziņojumā ir atzīts, ka **nav izpildīti vai daļēji ir izpildīti uzdevumi, kas paredz uzlabot koordināciju ar pašvaldībām un NVO, kā arī uzlabot profilakses pasākumus izklaides vietās**. Vienlaikus tiek atzīts, ka profilakses pasākumu izklaides vietās izpildi ir ietekmējuši ārējās vides faktori, piemēram, izmaiņas narkotiku lietošanas paradumos, tāpēc ir ieteikts pārskatīt iespējamo turpmāko rīcību, grozot esošos uzdevumus vai paredzot jaunus (29.lpp.). Komentējot, kas ir mainījies kopš informatīvā ziņojuma sagatavošanas un izskatīšanas Ministru kabinetā 2015. gada sākumā, eksperti norāda, ka šobrīd Iekšlietu ministrija

un Valsts policija ir izveidojušas neformālo konsultatīvo tīklu kopā ar NVO un nozares ekspertiem, kurā apmainās ar informāciju par jaunumiem un labajām praksēm narkotiku apkarošanas jomā. Ekspertu teiktais rāda, ka ciešāka sadarbība ar privāto sektoru joprojām ir nākotnes uzdevums.

Kopš 2012. gada ir veikti grozījumi vairākos likumos, kas nosaka atkarību profilaksi un ārstēšanu Latvijā. Nozīmīgākie no tiem ir šādi:

- Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. panta pirmajā un otrajā pantā (stājās spēkā 2013. gada 4. jūlijā), kas paredz:
  - bērna pakļaušana tabakas dūmu iedarbībai ir vardarbība pret bērnu;
  - bērnam ir aizliegts strādāt darbus, kas tieši saistīti ar tabakas izstrādājumu un alkoholisko dzērienu ražošanu, izmēģināšanu, glabāšanu, lietošanu, kā arī tirdzniecību vai reklāmu;
  - bērns nedrīkst atrasties tabakas dūmu ietekmē;
  - bērna klātbūtnē nedrīkst smēķēt.
- Grozījumi likumā „Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem" (stājās spēkā 2016. gada 1. jūnijā) paredz plašākas iespējas pašvaldības administratīvajai komisijai piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli par bērna izdarīto administratīvo pārkāpumu. Kā atzīmēja viens no ekspertiem, šie grozījumi ļauj arī nosūtīt nepilngadīgos jauniešus pie atkarību speciālista, nosakot to par pienākumu (nevis ieteikumu, kā tas bija iepriekš): *„Agrāk tas bija tikai ieteikuma formā, kur viņi visbiežāk to lapiņu ar ieteikumu izmeta miskastē. Tagad pašvaldības policijas uzraudzībā viņi tiek noorganizēti pie mums, un viņiem ir jāveic šī konsultācija."*

Savukārt sodus vai sankcijas, kas tiek piemērotas, veicot nelikumīgas aktivitātes ar narkotiskām un psihotropām vielām, Latvijā regulē šādi normatīvie akti:

- Kriminālliikums;
- Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (46. pants nosaka administratīvo atbildību par nelikumīgām darbībām ar narkotiskām vai psihotropām vielām nelielos apmēros, kā arī par minēto vielu lietošanu bez ārsta nozīmējuma);
- Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums;
- Farmācijas likums;
- likums „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību".

Aplūkojot šo likumu grupu, redzams, ka kopš 2012. gada ir veikti vairāki nozīmīgi to grozījumi. 2013. gadā likumā „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību" tika ieviests jēdziens „jauna psihoaktīva viela" (stājās spēkā 2013. gada 14. novembrī) un noteiktas Slimību profilakses un kontroles centra funkcijas attiecībā uz to uzraudzību (papildināts 4. pants ar otro, trešo, ceturto, piekto, sesto, septīto un astoto daļu). Saskaņā ar šiem grozījumiem ar Slimību profilakses un kontroles centra lēmumu uz laikposmu līdz 12 mēnešiem no lēmuma spēkā stāšanās dienas var aizliegt vai ierobežot tādu jaunu psihoaktīvu vielu vai tās saturošu izstrādājumu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu, pārsūtīšanu vai izplatīšanu, kuras nav iekļautas Latvijā kontrolējamo narkotisko vielu, psihotropo vielu un prekursoru sarakstos un par kurām ir iegūta informācija no Eiropas Agrīnās brīdināšanas sistēmas vai saņemts tiesu ekspertīžu iestādes atzinums par jaunām psihoaktīvām vielām. Lēmums stājas spēkā nākamajā dienā pēc tā publicēšanas oficiālajā izdevumā „Latvijas Vēstnesis" (likuma 4. panta otrā daļa). Saistībā ar šīm izmaiņām tika veikti arī Kriminālliikuma un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa grozījumi. Tā 2014. gada 29. oktobrī stājās spēkā Kriminālliikuma grozījumi, papildinot likumu ar 248.[1] un 248.[2] pantu. Tie nosaka sankcijas par jaunu psihoaktīvu vielu neatļautu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu

realizācijas nolūkā un realizēšanu un to neatļautu lietošanu. Savukārt Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā veiktie grozījumi, kas stājās spēkā 2014. gada 29. novembrī, paredz sodus par jaunas psihoaktīvas vielas vai to saturoša izstrādājuma, kuru aprite ir aizliegta vai ierobežota, neatļautu iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu bez nolūka tos realizēt vai par jaunas psihoaktīvas vielas vai to saturoša izstrādājuma, kuru aprite ir aizliegta vai ierobežota, neatļautu lietošanu. Kā turpinājumā redzams ekspertu viedokļu nodaļā, šie grozījumi ir būtiski mainījuši jauno psihoaktīvo vielu izplatību Latvijā.

Vienlaikus šajā laika posmā (2014. gadā) ir veikti arī apjomīgi Krimināllikumā noteikto sodu par nelikumīgām darbībām saistībā ar narkotiskajām un psihotropām vielām grozījumi (no 248.[1] līdz 256. pantam). Kopumā visos pantos veiktie grozījumi samazināja brīvības atņemšanas minimālo un daļā gadījumu arī maksimālo iespējamo termiņu. Nozares eksperti norāda, ka grozījumi ir veikti atbilstoši starptautiskajai praksei: *„.. sodi par mazāk smagiem noziegumiem saistībā ar narkotikām, kas nav saistīti ar vardarbību, tika samazināti, bet tas tika veikts sistēmu atbilstības proporcionalitātes principam, kas tiek promotēts visur pasaulē un globālajā līmenī."*

Eksperti atzīst, ka grozījumu rezultātā lielāks uzsvars ir likts uz iespēju ārstēties no atkarībām, nevis saņemt par tām sodu: *„Mūsu Krimināllikums paredz iespēju izvairīties no cietumsoda par narkotiku lietošanu vispār, pat ja cilvēks to dara atkārtoti. Es runāju par to, ka mums Krimināllikums paredz iespēju ārstēties, nevis sēdēt cietumā."*

Aplūkotajā laika posmā ir zaudējis spēku likums „Par tabakas izstrādājumu realizācijas, reklāmas un lietošanas ierobežošanu", tā vietā 2016. gada 12. maijā stājās spējā jauns – Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likums. Saskaņā ar likuma anotāciju jauna likuma izstrādes nepieciešamību noteica šādi faktori:

- 2014.gada 19.maijā stājās spēkā Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva 2014/40/ES par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas un saistīto izstrādājumu ražošanu, noformēšanu un pārdošanu. Saskaņā ar direktīvas 2014/40 ES 29.panta 1.punktu, nacionālā līmenī tiesību aktiem, ar kuriem tiek pārņemtas direktīvas 2014/40/ES prasības, jāstājas spēkā līdz 2016.gada 20.maijam.
- Līdz ar direktīvas 2014/40/ES normu pārņemšanu nacionālajos tiesību aktos veicamie grozījumi pārsniedza 50%, kā rezultātā tika izstrādāts jauns likumprojekts. Tādējādi tiek izdarītas atsauces arī uz 2003.gada 26.maija Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu 2003/33/EK par dalībvalstu normatīvo un administratīvo aktu tuvināšanu attiecībā uz tabakas izstrādājumu reklāmu un ar to saistīto sponsordarbību.
- Latvijai ir saistoša Pasaules Veselības organizācijas Vispārējā konvencija par tabakas uzraudzību (FCTC), tāpēc likumprojekts izstrādāts arī, lai pildītu FCTC noteiktās prasības.

Tabakas izstrādājumu, augu smēķēšanas produktu, elektronisko smēķēšanas ierīču un to šķidrumu aprites likuma iespējamo ietekmi uz sabiedrību kopumā un pētījuma mērķa grupu intervētie eksperti nepieminēja.

3. ATKARĪBU IZRAISOŠO VIELU LIETOŠANAS PROBLĒMAS IZKLAIDES VIETĀS: EKSPERTU VIEDOKLIS

3.1. Narkotisko vielu izplatības raksturojums

Viens no ekspertu interviju uzdevumiem bija novērtēt narkotisko vielu izplatību un jaunākās tendences, salīdzinot ar situāciju pirms četriem gadiem, t.i., kopš iepriekšējā pētījuma par narkotiku lietošanu izklaides vietās 2012. gadā.

Raksturojot vispārīgās izmaiņas pēdējo gadu laikā tiek minētas dažāda veida pārmaiņas gan par konkrētu narkotisko vielu popularitāti lietošanas ziņā, gan to izplatību un apstākļiem, kādos tās tiek lietotas. Salīdzinot narkotiku lietošanu un izplatību, atsevišķi eksperti uzskata, ka narkotiku lietošana ir kļuvusi par sabiedrībai ierastāku parādību, un sabiedrības tolerances līmenis pret narkotiku lietošanu ir paaugstinājies.

> *Jau no kaut kāda 2000. gada, kā sākās, tā nekas nav beidzies. Vienkārši tas, ka tagad tas ir normāli. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Vērtējot situāciju par narkotisko vielu izplatību Latvijā, eksperti gan iepriekšējo gadu pētījumā (Koroļeva et. al., 2014, 23.lpp), gan šī gada pētījumā min, ka cilvēku mobilitāte ir stimulējusi narkotiku izplatību Latvijas reģionos. Kā piemēri tiek minēti indivīdi, kuri dzīvo vienā pilsētā, bet strādā vai mācās citās pilsētās, līdz ar to lieto narkotiskās vielas dažādās Latvijas vietās.

> *Kas pēdējos gados bija, es neteikšu, kas tas ir „trauksmes zvans", bet agrāk narkomāni asociējās tikai ar Rīgu. Un viņi pamazām izgāja pa visu Latviju. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Līdzīgi, kā veiktajā SPKC 2012. gada pētījumā, arī šobrīd eksperti pauž viedokli, ka **jaunieši bieži vien izvēlas rīkot privātas mājas ballītes un tajās lietot atkarību izraisošas vielas**. Līdz ar to narkotiku lietošana izklaides vietās mazinās, bet pieaug to lietošana privāt*ās* ballīt*ēs*. *Kā riska zona* joprojām tiek minēti plaši brīvdabas pasākumi, kur lielā apmeklētāju skaita dēļ un pasākuma norises ilguma dēļ (vairākas dienas) iespējama arī narkotiku lietošana uz vietas.

> *Ja agrāk izklaides vietas bija tās vietas, kur tika izplatītas vairāk narkotiskās vielas un lietotas, un piedāvātas draugu vidū, kompānijā, kā arī narkotiku izplatītāju vidū, tad tagad tas vairs nav tik aktuāli. Man šķiet, ka visi šie procesi šobrīd notiek vairāk kaut kādos 'private parties', mājas apstākļos, svinībās, viesībās, tieši privātos apstākļos. (politikas veidotāji un īstenotāji)*
>
> *Katrā ziņā arī brīvdabas festivāli ir tāda vieta, kur tas daudz vairāk notiek, vai Jāņi, kad visi brauc uz laukiem, kur tu zini, ka tu esi drošā attālumā no policijas, pilsētas svešiniekiem, pie dabas, drošā vidē. Tās ir tas vietas, kuras vairāk tiek izmantotas. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Tā kā arvien populārāk ir lietot narkotikas privātos pasākumos draugu lokā, visbiežāk jaunieši **narkotikas iegūst caur saviem draugiem un paziņām**. Eksperti min, ka narkotisko vielu lietotāju vecums kļūst arvien jaunāks.

> *Tas, ko es dzirdu no saviem speciālistiem, tomēr tie izplatītāji ir* čomi, *draugu draugi. Tas ir vieglākais un tuvākais veids. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Runājot par *šobrīd populārākajām vielām*, eksperti min, ka vispopulārākā joprojām ir marihuāna. Pēc tās, plaši lietotas narkotiskās vielas ir amfetamīns, LSD un kokaīns. Pieaudzis ir arī recepšu medikamentu lietojums. Tajā pašā laikā, MDMA un kādreiz populārā Spice lietošana ir mazinājusies.

Marihuāna ir viena no populārākajām narkotikām, un speciālisti uzskata, ka tās **lietošana turpina pieaugt** vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, tas ir tāpēc, ka cilvēki ir informēti par citu valstu pieredzi, kur marihuāna tiek legalizēta. Dodoties ceļojumos uz šādām valstīm, viņi var to izmēģināt un, iespējams, arī turpināt lietot, atgriežoties Latvijā. Otrkārt, marihuānas lietošana izklaidējoties sāk kļūst par sava veida normu, un sabiedrībā izplatās arvien liberālāki uzskati par tās lietošanu. Treškārt, marihuānas iedarbība nav tik izteikti pamanāma kā citu narkotiku iedarbība, kas rada priekšstatu, ka tās lietošana ir droša.

> *Marihuānas lietošanas sekas nav tik pamanāmas, un tāpēc kopējais skats ir, ka nav tik traģiski. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Narkotiku lietošana **saistāma arī ar jauniem iegūšanas un piegādāšanas veidiem**. Cilvēki tās iegādājas internetā, kur tas ir veicams anonīmāk, kā arī pasūtams lielākās devās.

> *Pēdējās aktualitātes ir kaut vai LSD pastmarkas, vai kā to nosaukt. Papīra lapa piesūcināta ar šo te narkotisko vielu. Brīvi pasūta viņu no [..] kādas trešās pasaules valsts, [..] pieved smuki pie mājas, plēs vaļā un lieto, cik gribi. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Runājot par atsevišķu narkotisko **vielu lietošanas samazinājumu**, eksperti norāda, ka, nezinot vielu kvalitāti un blakusefektus, lietotāji gūst nepatīkamu pieredzi, līdz ar to izvairās lietot konkrēto vielu. Arī gadījumos, ja lietotā viela nedod vēlamo efektu, tās lietošana samazinās, kas norāda uz iegūstamo **vielu kvalitātes zemo līmeni**.

Veiktās izmaiņas likumos un policijas reidi arī ir bijis efektīvs veids, kā mazināt narkotisko vielu pieejamības līmeni. Tas arī ir bijis viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc ir **mazinājusies *Spice* lietošana.** Salīdzinot ar 2012.gadā veikto SPKC pētījumu, **sintētisko kanabinoīdu *Spice* kriminalizēšana** ir viena no nozīmīgākajām izmaiņām pēdējo gadu laikā.

> *Es varu pateikt tikai vienu, ka Rīgā šobrīd tā situācija ar Spice un narkotikām ir krietni mazinājusies, un viss ir nonācis totālākajā pagrīdē. Atklāti nekas netiek pārdots. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Pēc ekspertu domām, *Spice* apkarošana bijis viens no pēdējo gadu galvenajiem uzdevumiem, jo *Spice* bija viegli pieejams, lētāks par citām vielām, un to lietoja dažāda vecuma cilvēki, kas paplašināja narkotiku lietotāju vidējo vecuma amplitūdu.

> *Es nezināšu tik smalki, bet es domāju, ka mēs to arī sajutām, kad to Spice paņēma riktīgi pie rīkles, un ka tomēr arī tie nāves gadījumi un tā reklāma ar puisi, kas mira, un visām tām sistēmām tramvaja pieturās, es domāju, kaut kā jā, jo tas jau bija par traku. (politikas veidotāji un īstenotāji)*
> *Ja mēs ņemam to vecumu, tad, protams, mums divreiz vairāk ir tieši vecumposms no 19 līdz 39. Tas ir vidējais. Kaut gan otrā vietā ir līdz 18 – tātad jaunieši. Tā ir mūsu otra lielākā klientu struktūra – tieši jaunieši. Mēs ievērojām, ka diemžēl arī pieaugušais pēc 40 gadiem, kad bija bums ar Spice, viņam bija tendence izmēģināt šo Spice. Un četrdesmitgadīgie vīrieši, sievietes, pat 50-60 gadīgi bija to Spice lietotāju skaitā. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Eksperti, runājot par **jaunajām vielām**, kas parādās tirgū, piemin *„mitro" heroīnu, kas tiek smēķēts.* Apritē parādās arvien jaunas psihoaktīvās vielas, kuru nosaukumus speciālisti konkrēti nevarēja nosaukt, taču to popularitāte nav tik izteikta. Bez jauno narkotisko vielu ieviešanas novitāte ir tā, ka jau zināmās **vielas, piemēram, marihuāna un *Ecstasy* tabletes,** kļūst spēcīgākas.

> *[..] tendence ir uz to, ka kanabiss THC aktīvā viela aug vienkārši nereāli. [..] Ir tieši tā tendence, ka marihuānā ir koncentrētāks tas THC. Tā marihuāna, kas tika lietota 10 gadus atpakaļ, tagad ir daudzkārt spēcīgāka. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Atsaucoties uz vielu kvalitātes līmeni, no vienas puses, narkotikas kļūst spēcīgākas, bet, no otras puses, tām **arvien biežāk tiek piejauktas citas izcelsmes vielas**, kas padara tās mazāk tīras. Līdz ar to cilvēki lieto nekvalitatīvas narkotiskās vielas un, nezinot to patieso sastāvu, izjūt iepriekš neparedzētas sekas.

Arī, protams, heroīns, bet tik daudz ir nekvalitatīvi un ar tādiem drausmīgiem piemaisījumiem, kas pēc tam ekspertīzē uzrādās, kad tiek žurku inde un vēl nezin kas piemaisīts – veļas pulveri, līdz pat puķu mēslojumiem utt. Tā tas ir, jo reizēm viņi ekspertīzēs nevar veikt tik sīkas tās paliekas, bet kaut kādi denaturāti kā atliekas jau netiek vairs komentēti tik sīki. Tas bizness laikam ir tik liels, ka *tās* vēl jo vairāk tiek sintezētas. *Ekspertīze netiek līdzi, lai saprastu, kas tur ir par piemaisījumiem vēl klāt, jo sintēze notiek milzīga. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Vērojamas atšķirības, kad eksperti runā par **dažādu narkotisko vielu lietošanas līmeņa izmaiņām**. Attiecībā uz marihuānas lietošanu un izplatību eksperti uzskata, ka tās lietošana ir palielinājusies, taču attiecībā uz jaunajām psihoaktīvām vielām tieši pretēji. Galvenais iemesls jauno psihoaktīvo vielu lietošanas mazināšanās līmenim ir izmaiņas likumos, kas apgrūtinājušas šo vielu pieejamību.

[...] jaunas psihoaktīvās vielas, kā mēs redzam, vairs netirgo uz ielām, un līdz ar to tās nav tik pieejamas, un cena, protams, arī ir paaugstinājusies, kas arī bija tie pamata iemesli, kāpēc lietošana samazinājās. Mans secinājums ir, ka to popularitāte ir krasi samazinājusies. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Pievēršoties jautājumam par jauno psihoaktīvo vielu aprites aspektiem, ir jāatzīmē, ka to faktiski ietekmē 2013. – 2015. gada likumdošanas iniciatīvas, ko es jau pieminēju, tātad tā saucamā ģenēriskā sistēma. Lietošana ir samazinājusies krāšņi. Nav vairs tik populāras. Marihuānas aprite aug. MDMA aprite mazinās acīmredzami. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Saskaņā ar ekspertu viedokli populāra tendence ir vairāku apreibinošo vielu lietošana vienā reizē. Vispopulārākā ir alkohola lietošana, kam seko marihuānas smēķēšana. Visās vecuma grupās marihuāna ir visbiežāk lietotā nelegālā narkotika.

Jaunieši paliek arvien jaunāki vecuma ziņā, kas ir izmēģinājuši. Un ir arī polinarkotisko vielu lietošana. Tas nozīmē - daudz un dažādi. Tas nozīmē, ka miksē vairākas vielas. Tāda eksperimentēšana. Bet joprojām topā ir marihuānas pīpēšana. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Tā *kā veiktās izmaiņas ietekmē jauno psihotropo vielu izplatīšanu un lietošanu, cilvēki meklē* **jaunas alternatīvas, lai apreibinātos**. Viens no tiem ir dažādu medikamentu lietošana, kuru sastāvā ir vielas, kas izraisa narkotiku reibuma efektu. Šādi medikamenti ir cilvēkiem salīdzinoši vieglāk pieejami, līdz ar to pieaug šādu medikamentu lietošana ar mērķi apreibināties.

Tas, kas šobrīd ir mainījies, ir tas tirgus. Jo būtiski pēdējos gados, it sevišķi pagājušajā gadā tie ir kādi 30-40% ir pieauguši gadījumi, kad mēs konstatējam neatļautu medikamentu izmantošanu, kuros ir psihotropās vielas. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Bet psihotropo vielu saturošo recepšu medikamentu aprites un lietošanas pieaugums ir pamanāms. Tāda tirgus pazīme Latvijā ir novērota 2015. gadā. Ne tikai Latvijā, bet visā pasaulē. Amerikā tā jau sen ir ļoti liela problēma. Latvijā arī sāk parādīties tāda tendence. Teiksim, mācās lietot recepšu zāles ne tā, kā viņas ir jālieto. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Lūkojoties uz izmaiņām pēdējo gadu laikā, izklaides vietu vadītāji pauž savus novērojumus par to, ka Latvijā ienāk citu valstu pieredze **attiecībā pret atvērtību lietot marihuānu**, nevis vakara gaitā izvēlēties lietot alkoholu.

Ļoti daudzi jaunieši vairāk izvēlas marihuānu pretstatā alkoholam. Tā ir Eiropas tradīcija. Mēs integrējamies ES. *(izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

3.2. Riska faktori narkotiku lietošanas uzsākšanai un turpmākai regulārai lietošanai

Lai izprastu jauniešu vēlmi izmēģināt vai atkārtoti lietot narkotikas, ekspertiem tika lūgts sīkāk skaidrot šos motīvus. Eksperti izdala vairākus faktorus, kas mudina jauniešus pirmo reizi pamēģināt narkotikas. Viens no tiem ir psiholoģiskais faktors. Tas ir saistīts ar vienaudžu spiedienu draugu grupā, kas mudina jaunieti pamēģināt narkotikas, jo tā dara arī viņa draugi. Jauniešiem ir grūtāk atteikt saviem vienaudžiem, līdz ar to, nespējot pretoties radītajam spiedienam, viņi pamēģina kādu no narkotikām. Galvenokārt, paša indivīda interese, ziņkāre un vēlme pamēģināt un iederēties draugu lokā ir galvenās lietas, kādēļ jaunieši pamēģina narkotiskās vielas.

> *[...] ja kaut kādā saviesīgā pasākumā viens draugs piedāvā otram draugam kaut kādas narkotiskās vielas pamēģināt, jo mēs nerunājam tikai par periodisko lietošanu, mēs runājam arī, un pat svarīgāk ir runāt, par pamēģināšanu, jo pamēģina vienreiz, bet daudzas vielas ir tādas, kuras tu pamēģināsi arī otro un trešo reizi. Tāpēc ir svarīgi runāt par pamēģināšanas faktoru. Jā, draugi piedāvā draugiem, paziņām, caur paziņām. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Narkotiku pamēģināšanu ietekmē arī *šo* **vielu pieejamība**. Jo pieejamākas ir narkotiskās vielas, jo vairāk ir to lietotāju. To labi raksturo situācija 2011.-2012. gadā, kad *Spice* un tam līdzīgas jaunās psihoaktīvās vielas bija brīvi nopērkamas. *Spice* bija vienkārši nopirkt, un tas bija lēts. Popularitātes un vieglās pieejamības dēļ Spice lietoja ne tikai gados jauni cilvēki, bet arī vecākas paaudzes.

> *Nākošais ir būtiskākais, kas bija ar Spice – viegla pieejamība un lētums, kas ir ļoti svarīgi jauniešiem, jo jauniešiem nav tik daudz brīvo līdzekļu. Tas ir būtiskākais. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Iepriekš tika minēts, ka jauno psihoaktīvo vielu aprite ir mazinājusies, taču cilvēki izmanto arvien **jaunus veidus,** kā tās iegūt**,** un meklē tādus risinājumus, lai narkotiku iegūšanas process noritētu ar pēc iespējas mazāk starpniekiem un pēc iespējas mazāk kontaktējoties ar citiem cilvēkiem, piemēram narkotiku iegādāšanās internetā un to saņemšana ar kurjeru.

> *Ja skatāmies uz izmaiņām vispār, tad par laimi jaunās psihoaktīvās vielas ir praktiski pazudušas. Nav tā, ka viņu nav. Tās var brīvi iegādāties, tajā skaitā arī internetā pieejamas. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Interneta tehnoloģijas ir kļuvušas par ikdienas dzīves daļu, un cilvēki dažādos veidos internetā apmainās ar informāciju arī par narkotikām, par to, kur un kāda veida narkotikas var iegūt.

> *Publiski pieejama informācija internetā, jo mūsu jaunieši šobrīd ļoti advancēti izmanto dažādus sociālos tīklus, apmainās ar informāciju – WhatsApp, Viber. Raksta viens otram, stāsta, skolas vidē apmainās ar informāciju. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Vides faktors ir saistīts ar vidi, kurā indivīds uzturas, ģimenes apstākļiem u.tml. ārējiem faktoriem, kas varētu ietekmēt narkotiku lietošanas iespējamību. *Šajā kontekstā* eksperti norāda uz citu valstu piemēriem, kas ietekmē Latvijas iedzīvotāju viedokļus par narkotikām:

> *Bet marihuānas lietošanas skaits, procents ir arī Eiropā pieaudzis un turpina augt, izplatīties un popularizēties. Arī fakts, ka dažās ES valstīs ir dekriminalizēta marihuānas lietošana, fasēšana un glabāšana, padara to pieejamāku un izplatītāku, un kaut kādā ziņā popularizē, jo daži cilvēki neiedziļinās, ja viņi aizbrauc un saprot, ka Amsterdamā, Portugālē, Čehijā tas ir brīvi pieejams un lietojams. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Neatkarīgi no tā, kādas narkotikas indivīds izvēlas pamēģināt, iespējams, vēlāk arī turpina lietot, eksperti uzsver, ka sabiedrībā pastāv **riska grupas**, kuras dažādu apstākļu dēļ var tikt

vairāk pakļautas narkotiku lietošanas iespējamībai. Viens no būtiskiem faktoriem ir sirsnības trūkums vecāku un bērnu attiecībās ģimenē.

Mēs zinām un arī lekcijās to vienmēr stāstām, ka, protams, viena no riska grupām ir sociāli nenodrošinātie. Dzīve pierāda arī daudz ko pretēju. It sevišķi pēdējie gadi kā tendenci uzrāda, ka tās ir tieši labklājīgas, labi situētas ģimenes, kurās attiecībām netiek pievērsta uzmanība, kur bērnam, jaunietim ir vienkārši hronisks attiecību trūkums, sajūta, ka viņu nemīl, viņam nav uzmanības, vecāki ir kaut kur prom, un viņus audzina omītes, vai arī viņi vispār ir palikuši paši par sevi ar savu protestu. Nevaram vairs minēt to, kā kādreiz bija, visu laiku viena un tā pati frāze – nelabvēlīgās ģimenes, kas ir riska faktors. Tas vienmēr būs riska faktors, bet tas ir 50/50. Bet tendence tieši narkotiku lietotājiem ir labklājīgas, labas ģimenes. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Svarīgs aspekts, kas maina viedokļus par narkotiku lietošanu, ir jauniešu **mobilitātes iespējas**. Izklaides vietu īpašnieki to attiecina tieši uz marihuānas arvien pieaugošo popularitāti.

Ar katru gadu pieaug jauniešu skaits, kas ceļo, kas ir apmācības programmās, kas ir brīvprātīgajā darbā, kas ir ERASMUS, visā Eiropā. Es domāju, ka tieši viņi nes iekšā [marihuānas lietošanas praksi]. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Ja cilvēkiem **pirmā narkotiku lietošanas pieredze** ir bijusi pozitīva, pastāv lielāka iespēja, ka viņi to atkārtos un ar laiku var mainīt savus uzskatus un iemeslus par to, kāpēc narkotiku lietošana viņiem ir nepieciešama. Gadījumā, ja indivīdam ir bijusi neitrāla pieredze un viņš nav izjutis efektu, tas var izraisīt interesi pamēģināt vēlreiz, vai arī cilvēks zaudē interesi iedarbības efektu trūkuma dēļ.

Es domāju, ka tie ir pusaudža gadi, kad parādās interese par visādām tādām lietām. Tas ir atkarīgs, no kādām vielām un pie kā tu esi pieradis, bet, ja tev ir bijusi forša pieredze, tad, man liekas, ka cilvēks nekad nepārstās lietot. Līdz mūža galam. Tas nenozīmē, ka tas ir narkomāns. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Citi eksperti pozitīvi vērtē to, ka cilvēkiem ir bijusi negatīva pieredze saistībā ar narkotikām, jo tas mazina iespēju, ka parādīsies vēlme narkotikas turpināt lietot arī nākotnē.

Viņš ir sajutis labo, foršo stāvokli, un es gribu viņu vēl. [..] Es dabūju to sajūtu, un man tā ļoti patika. Tāpēc reizēm ļoti labi nostrādā negatīvās pieredzes, kad vēmu, slikti utt. - negribas. [..] Reizēm ļoti veiksmīgas ir negatīvās pieredzes, arī tad, ja viņš ir atrasts uz ielas, draugi visi aizlaidušies… [..] Tad arī viņi paši saka nē, ka šito *vairāk negrib. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

3.3. Narkotiku lietošanas paradumi izklaides vietās

Ekspertiem intervijās tika lūgts komentēt, kādas ir populārās narkotikas, kas tiek lietotas izklaidējoties, kā arī to, vai pastāv atšķirības, kādas narkotiskās vielas cilvēki izvēlas lietot dažādās izklaides vietās. Kā iepriekš tika minēts, tad arvien biežāk cilvēki izvēlas lietot apreibinošās vielas privātos pasākumos, nevis klubos. Tas nozīmē, ka dodoties izklaidēties, jaunieši dažkārt **izklaides vietās ierodas jau reibumā** un izklaides vietā atkarības vielas lieto ierobežotā daudzumā vai nelieto nemaz.

Daļa cilvēku jau apreibumā dodas uz turieni vai arī tirdzniecība notiek ārpusē, bet vairs ne saistībā ar šo te izklaides vietu. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Ja izklaides vietās tiek lietotas narkotikas, tās visbiežāk ir tāda veida **narkotikas, kuras ir stimulējošas un izraisa enerģijas pieplūdumu, piemēram, amfetamīns vai kokaīns**. Galvenie iemesli narkotiku

lietošanai izklaidējoties ir vēlme atraisīties, iejusties kompānijā, labāk komunicēt un justies enerģiskam.

Ja runājam par tiem narkomāniem, kuri lieto apreibinošās vielas, kuras izraisa uzbudinājumu, tad, protams, viņš ies uz klubu, bet atkal tas reibums visticamāk būs tāds, ka viņš to enerģiju ievirzīs dejošanā, lēkšanā. (politikas veidotāji un īstenotāji)

[...] viņiem ir vajadzīgas tās uzmundrinošās, uzbudinošās vielas – stimulatoru lietošana, kas dod enerģiju. Mēs zinām, ka daudzas no vielām dod tik daudz enerģijas, ka viņš dejo visu nakti, vēl viņš neguļ un vēl visu dienu varbūt neguļ, un tikai aizmieg varbūt pēc diennakts. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Par ripām, man arī liekas, ka pirms 10 gadiem saistībā ar reiva kultūru un naktsklubiem, „Essential" vai tāda tipa izklaides vietām, kas noteikti vēl joprojām ir, un kurās tiek patērētas ļoti daudz ripas vai Ecstasy un kaut kas tāds. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Attiecībā uz narkotisko vielu iegādāšanos, izklaides vietu vadītāji norāda, ka **klubos un bāros narkotikas iegūt ir daudz grūtāk**, salīdzinot ar brīvdabas izklaides pasākumiem.

Tas nav baigi viegli. Rīgā tas ir sevišķi grūti. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Brīvdabas pasākumos ir lielāka iespējamība, ka tiks lietotas kāda veida narkotiskās vielas, jo ir ievērojami lielāks apmeklētāju skaits, grūtāk kontrolēt teritoriju, un apmeklētājiem nav vecuma ierobežojumu. Brīvdabas izklaides pasākumus (mūzikas festivālus, zaļumballes, koncertus) apmeklē arī nepilngadīgas personas. Līdz ar to pasākumu organizētājiem ir jāpievērš īpaša uzmanība šādas auditorijas klātbūtnei pasākumā un jāapzinās iespējamie riski.

Pirmkārt, tas, ka viņi atrodas pēc pulksten 23:00 bez vecākiem. Otrs ir, protams, potenciāli iespējamā alkohola lietošana. Un, protams, drošības faktors vispār, ka nepilngadīgie atrodas vienā pasākumā ar pieaugušiem cilvēkiem, mums ir par viņiem vairāk jārūpējas, jāuzņemas lielāka atbildība. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Protams, ja ir kāds lielāks pasākums, tad – jo vairāk cilvēku, jo vairāk iespēju, ka būs arī kaut kas tāds. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Pasākumu organizatori min, ka apsargu un **policistu klātbūtne** festivāla teritorijā ir ļoti ietekmīgs faktors, kas palīdz novērst plašāku narkotiku izplatību tieši pasākumu laikā.

Jo pasākums populārāks, atpazīstamāks un ar lielāku auditoriju, jo narkotiku tirgotājiem ir potenciāli lielāka auditorija, ko apkalpot. Pagājušajā gadā apsardzes un policijas darbības rezultātā vairākas šādas personas tika noķertas, un arī visas šīs vielas tika konfiscētas un uzsākti procesi. Salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu, šogad jau šo gadījumu praktiski nebija. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Tā kā policija savā darbā festivālu laikā izmanto arī suņus, kuri palīdz atrast narkotiskās vielas, tas ierobežo arī narkotisko vielu lietotāju vēlmi un iespējas lietot narkotikas brīvdabas pasākumos.

[..]šogad tieši mēs dzirdējām runas par to, ka šogad paliksim mājās, jo mums pagājušogad ir bijuši šie te suņi, kas ir atņēmuši narkotiskās vielas, un ka nav ko braukt un piedalīties. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Līdzīgi kā 2012. gada pētījumā eksperti norāda, ka mūzikas stilam ir zināma ietekme apreibinošo vielu izvēlē. Izklaides vietu vadītāji norāda, ka, mainoties izvēlētā stila mūzikai, kas skan klubā, mainās apmeklētāju publika, kā arī tas, kādas apreibinošas vielas tiek lietotas.

Bet par to atmosfēru un mūzikas stilu. Elektroniskā mūzika - laikam viņi tur kaut ko lieto, jo klubā ir daudz cilvēku, bet bārā ienākumu ir trīsreiz mazāk nekā, kad ir cita veida

pasākums, kur nāk metālisti, un katrs paņem 2-3 alus kausus, cik nu kurš var, un beigās ir arī adekvāts ietirgojums bārā, un uzņēmums var darboties. [..] Mums ir roka ievirziens, kas ir klasiskāks, tad attiecīgi nāk līdzi arī tās vielas. Šajā gadījumā tas ir alus, kas dominē. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Pētījumā intervētie speciālisti tika lūgti komentēt alkoholisko un enerģijas dzērienu saistību ar narkotisko vielu lietošanu. Eksperti uzskata, ka visbiežāk narkotikas tiek lietotas **kombinācijā ar alkoholu**. Būtiski uzsvērt, ka cilvēkam, kurš ir alkohola reibumā, ir lielāka iespējamība, ka viņš pamēģinās arī narkotikas.

Bieži vien cilvēki jauc alkoholu kopā ar narkotikām. Ja mēs runājam par personām, kuras jau lieto narkotikas, tur atsevišķos gadījumos mums ir zināms, ja šiem cilvēkiem nav pieejamas narkotikas, bet viņam organisms tās prasa, tad viņš apreibinās ar alkoholu. Teiksim arī, ja persona ir lietojusi alkoholu, bet izdomā, ka grib apreibināties, tad vēl papildus apreibinās ar narkotiskajām vielām. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Salīdzinoši maz tiek runāts par enerģijas dzērienu saistību ar narkotisko vielu lietošanu, taču eksperti uzskata, ka **narkotisko vielu jaukšana ar alkoholu un enerģijas dzērieniem ir viens no veidiem, kā cilvēki eksperimentē** ar apreibinošo vielu kombinācijām.

Es nezinu, vai ir izplatīta, bet tas arī ir viens no eksperimentiem. Vienu brīdi mēs ļoti dzirdējām par tiem enerģijas dzērieniem. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Visbiežāk alkohols un enerģijas dzērieni tiek lietoti ar narkotikām tad, kad cilvēki dodas uz bāriem un klubiem, jo alkohols un enerģijas dzērieni ir viegli pieejami izklaides vietās. Vēl eksperti atzīmē, ka alkohola un narkotisko vielu lietošana tiek kombinēta arī ar dažāda veida medikamentiem.

Tātad aug devas, ir kaut kas jāķīmiķo, lai dabūtu tos efektus. Tāpēc arī pieaugušie eksperimentē, lai dabūtu, jo daudzi atkarīgie naktīs neguļ, paliek nervozi, psihozi. Un tad, ko viņi dara? Miega līdzekļi, visādi nomierinošie līdzekļi. Īstenībā viņi paliek par toksikomāniem. Daudzas zāles taču ir recepšu zāles, un daudzi miega līdzekļi ir ar pieraduma efektu, kas var izraisīt atkarību. Tā jebkurā gadījumā ir polilietošana. (politikas veidotāji un īstenotāji)

3.4. Narkotiku lietošanas un izplatīšanas ierobežošana

Līdzīgi kā 2012. gada pētījumā, eksperti uzskata, ka narkotiku pieejamība izklaides vietās ir mazinājusies. Tomēr ir mainījušies akcenti, kādu faktoru ietekmē, ekspertuprāt, pārmaiņas ir notikušas. Ja 2012. gada pētījumā kā narkotisko vielu pieejamības izklaides vietās mazināšanās galvenais iemesls tika minēts policijas darbs (34.lpp.), t.sk., policijas īstenotie reidi, tad 2016. gadā eksperti min plašāku ietekmējošo faktoru kopumu. Eksperti uzsver, ka narkotiku lietošanu un izplatību, pirmkārt, mainīja 2013. un 2014. gadā veiktie normatīvo aktu grozījumi attiecībā uz jauno psihoaktīvo vielu pakļaušanu viena gada aizliegumam un par kriminālatbildību šī aizlieguma pārkāpšanas gadījumos. Otrkārt, eksperti akcentēja arī izklaides vietu (klubu, brīvdabas pasākumu u.c.) vadības attieksmes maiņu, apzinoties, ka narkotiku lietotāju klātbūtne var negatīvi ietekmēt viņu uzņēmējdarbību.

Savulaik kārtības policija veica profilaktiskos reidus, kas atstāja savu iespaidu. Un arī man šķiet, ka klubi sāk vairāk uztraukties par savu reputāciju, jo cilvēki skatās uz to atmosfēru, kur iet. Man liekas, ka tā vairs neskaitās laba reputācija [..]. Ja agrāk – jo vairāk brīvības, jo vairāk paļāvības, jo skaitījās populārāka vieta, tad šobrīd, man šķiet, cilvēki ir vairāk izvēlīgi un skatās izklaides kvalitāti. Narkotiku pieejamība naktsklubā nebūt nav kvalitātes indikators. Tieši otrādi. Man liekas, ka cilvēku apziņa ir mainījusies. Galvenokārt tas ir

profilaktisko pasākumu kompleksu iedarbības rezultāts. (politikas veidotāji un īstenotāji)
Pamēģināšana un lietošana samazinājās tādā ziņā, ka 2013.-2014. gadā tika paveikts milzīgs darbs, un sabiedrība atmodās un attapās mazliet. Tāpēc varbūt arī tā popularitāte naktsklubos [mazinājās], jo cilvēkiem jau tā mentalitāte tā strādā – kad redz, ka visa sabiedrība vēršas pret to tik ļoti lielā mērā, tas arī ietekmē tās vispārējās tendences. (politikas veidotāji un īstenotāji)
Tādā ilgākā laika posmā skatoties, manuprāt, no tirgus ir pazuduši tie klubi, kuri agrāk vispār asociējās ar narkotikām vai ripu lietošanu. Tas ir tāds subjektīvs vērtējums, datu mums tādu nav. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Treškārt, atsevišķi eksperti uzsver, ka mainījušās arī narkotiku tirdzniecības vietas kā tādas, un narkotiku tirdzniecība no izklaides vietām ir pārvietojusies uz internetu. Interneta priekšrocība ir gan iespēja iegūt atsauksmes par vielas kvalitāti, gan pircējam būt pasargātam no vardarbības.

Nodaļas turpinājumā sīkāk tiks aplūkots darbs, ko narkotiku lietošanas un izplatīšanas ierobežošanai veic politikas veidotāji un īstenotāji (policija), un pasākumi/mēri, kurus pielieto izklaides vietu vadība vai brīvdabas pasākumu organizatori. Atsevišķā apakšnodaļā ir apkopota ekspertiem zināmā ārvalstu pieredze – metodes, kas ļauj kontrolēt narkotiku tirgu valstī, kuras Latvijā šobrīd netiek vai nav iespējams pielietot.

Politikas veidotāju un īstenotāju iniciatīvas narkotiku izplatīšanas kontrolei un ierobežošanai

Politikas veidotāju un īstenotāju (policijas) iniciatīvas narkotiku izplatīšanas kontrolei un ierobežošanai pēc savas būtības ir vispārīgas – attiecas uz sabiedrību kopumā, ne tikai uz izklaides vietām. Eksperti min divus galvenos rīcības virzienus. Pirmkārt, tie ir normatīvo aktu grozījumi, un, otrkārt, Valsts un pašvaldību policijas veiktā narkotiku apkarošana un profilakse. Šis darbs ietver arī sistemātisku informācijas apmaiņu ar ārvalstu kolēģiem par jaunākajām tendencēm narkotiku izplatīšanas jomā.

Runājot par normatīvo aktu grozījumiem, eksperti uzskata, ka jauno, tirgū ienākušo psihoaktīvo vielu pakļaušana viena gada aizliegumam ir bijis efektīvs veids, lai atbrīvotos no iepriekš populārā *Spice*. Turklāt atsevišķi eksperti uzsver, ka narkotiku izplatītāji rūpīgi seko un reaģē uz izmaiņām normatīvajā regulējumā.

Cilvēki, kuri nodarbojas ar šo rūpalu [Spice tirdzniecību], viņi arī ir zinoši, informēti, un līdz ar Krimināllikuma [grozījumu] stāšanos spēkā pulksten 24:00 nekas netika tirgots – visas vietas bija aizslēgtas. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Blakus normatīvo aktu grozījumiem eksperti uzskata, ka pēdējos gadus būtisku ieguldījumu narkotiku izplatīšanas ierobežošanā ir sniegusi policijas darba uzlabošanās. Attiecīgo nozaru speciālisti atzīst, ka kopumā šobrīd veiksmīgāk tiek aizturēti narkotiku pārvadājumi. Netieši par sekmīgu policijas darbu liecina arī dažādu institūciju vākto datu salīdzināšana, proti, ja policijas aizturēto narkotiku pārvadājumu skaits ir pieaudzis, tad citi dati liecina par to, ka narkotiku pamēģināšanas un lietošanas gadījumu skaits samazinās.

Pēc SPKC datiem var redzēt, ka pamēģināšana un lietošana samazinās, bet izņemšana aug, kas nav slikti. Narkotisko vielu izņemšanas pieaugums liecina tikai par to, ka policija strādā labāk. Ņemot vērā latento raksturu, tas nemaz neliecina par to, ka mums ir vairāk narkotiku valstī, ka vairāk lieto un vairāk ir apritē. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Narkotiku pārvadājumu aizturēšanas skaita pieaugumu eksperti skaidro ar labu sadarbību ar citām iestādēm, kuras palīdz fiksēt aizdomīgas kravas (piemēram, muita, pasts). Eksperti gan atzīst, ka narkotiku izplatīšanas ierobežošanu jau šobrīd un nākotnē varētu negatīvi ietekmēt vielu iegādes iespējas internetā. Ņemot vērā, ka pētījuma rezultāti tiks publiskoti, eksperti nevēlējās sīkāk izklāstīt narkotiku iegādes iespējas internetā un arī tās apkarošanas iespējas, jo šādas informācijas pieejamība, ekspertuprāt, var veicināt narkotiku izplatību.

> *Pasta sūtījumi tiek perfekti tagad kontrolēti, un sistēma ir mainījusies. Narkotiku izņemšana pasta sūtījumos ir krāšņi pieaugusi. Tie procenti vienkārši ir brīnumaini. Tas ir saistīts tieši ar sistēmas maiņu. Ja Eiropā tiek akciju veidā pārbaudīts kaut kāds sūtījums, tad mums principā tas ir tā kā rutīnas darbs, kas sniedz ļoti labus rezultātus. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Būtiska narkotiku izplatības apkarošanā ir sadarbība ar pašvaldību policiju, kas patrulē uz ielas un novēro jebkuras izmaiņas attiecīgajā apkaimē. Piemēram, Rīgas pašvaldības policija aktīvi seko informācijai par jaunajām psihoaktīvajām vielām, noskaidro to tirdzniecības vietas un izcelsmi. Tad, sadarbojoties ar citām iestādēm, t.sk. Valsts policiju, tiek novērstas iespējas narkotikas realizēt:

> *Mēs esam pirmie, kas saņem tos signālus un redz uz ielām to, jo mēs arī veicam tirdzniecību vietu pārbaudes un redzam, kas tur notiek. Mēs varam arī dot to pilno sākotnējo informāciju Valsts policijai, lai viņi var tālāk strādāt. (politikas veidotāji un īstenotāji)*
> *Kā piemēru varu minēt tā saucamo smieklu gāzi, kas vienu brīdi sākusi ļoti strauji parādīties tirgū, jaunieši viņu arī reklamēja [..]. Tam mēs uzreiz ļoti ātri pievērsām uzmanību. [..] Mēs atradām visas tirdzniecības vietas, kuras bija sākušas tirgot, sākām tās tirdzniecības vietas ļoti cītīgi pārbaudīt, noskaidrot tās gāzes izcelsmi. Tad, kad mēs aizgājām līdz izcelsmei, mēs sapratām, kur ir problēma, informējām attiecīgo iestādi, kura kontrolē šo jomu, kas šai gadījumā ir Veselības inspekcija, un tas jautājums tika atrisināts 2-3 mēnešu laikā. Tas bija kaut kur aptuveni gadu, pusotru atpakaļ. Pēc tam, kad mēs to kamoliņu izšķetinājām, vairs neviena gadījuma nav bijis. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Citas informācijas gūšanas iespējas, kas ļauj sekmīgāk apkarot narkotiku izplatību, ir sadarbība ar sabiedrību un privāto sektoru, proti, izklaides vietu īpašniekiem vai brīvdabas pasākumu organizētājiem. Valsts policijas mājas lapā ir radīta iespēja jebkuram iedzīvotājam ziņot anonīmi par nelegālām alkohola un narkotiku tirdzniecības vietām.

Lai gan eksperti uzskata, ka arī reidi izklaides vietās un brīvdabas festivālos ir efektīvs narkotiku izplatības preventīvais pasākums, tā nozīmi, salīdzinot ar 2012. gadu, eksperti uzsver retāk. Speciālisti atzīst, ka policijas reidi visbiežāk tiek rīkoti akcīzes preču kontroles ietvaros, vienlaicīgi pievēršot uzmanību narkotikām, kā arī brīvdabas pasākumos, kontrolējot narkotiku klātesamību ar suņiem. Brīvdabas festivālu rīkotāju pārstāvji pieļauj, ka savlaicīga informācija par to, ka Valsts policija pasākumā rūpēsies par apmeklētāju drošību, var mazināt narkotiku izplatīšanu tajā.

> *Kas attiecas uz šiem tirgotājiem – jā, šogad šādu gadījumu nebija, kas ir droši vien, pateicoties Valsts policijas aktivitātei. Viņi [izplatītāji] droši vien negrib sev nekādas problēmas. [..] Šajā gadījumā mēs komunicējām, ka būs šis policijas postenis, kas rūpēsies par drošību un kārtību telšu pilsētiņā, bet tādas konfidenciālas ziņas par to, ka būs suņi, kas to pārbaudīs, to mēs nedrīkstam sniegt. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Izklaides vietu īpašnieku īstenotie pasākumi narkotiku izplatības mazināšanai

Visnozīmīgākais instruments narkotiku izplatīšanas un lietošanas mazināšanai izklaides vietās ir apsardze, kas veic mantu apskatīšanu un sabiedriskās kārtības nodrošināšanu (personu iespējamā reibuma stāvokļa noteikšanu, tā saukto *face control*, pārmērīgi iereibušu personu

uzraudzību vai izraidīšanu u.tml.). Izklaides vietu vadība atzīst, ka nav ieinteresēta, lai klubus apmeklētu pārmērīgi iereibusi vai apreibinājusies publika, jo tas ir gan drauds sabiedriskajai kārtībai, gan arī nav finansiāli (ieņēmumu ziņā) izdevīgi. Tādējādi izklaides vietu vadība apliecina iepriekš minēto un arī citu ekspertu novēroto par rūpēm par izklaides vietu reputāciju un tajā valdošo gaisotni. Vienlaikus izklaides vietu vadītāji atzīst, ka ievērojami biežāk viņu apsardzes darbinieki sastopas ar alkohola, ne narkotiku reibumā esošiem apmeklētājiem.

> *Mēs cenšamies, jo mums galīgi nav izdevīgi tīri no tāda biznesa viedokļa, ka atnāk viens cilvēks, kurš jau ir ļoti priecīgs, nezin kāpēc, un mums no viņa var būt tikai problēmas. Dabīgi, ka mums ir apsardze, kas arī skatās, kāda stāvoklī ir cilvēks, kas nāk iekšā. [..] Dabīgi, ja viņš kaut ko iepīpē jocīgu, tad tik sīki jau nevar pārbaudīt, bet tomēr vismaz uz vietas, [..] pašā kluba teritorijā un visās telpās mēs cenšamies kontrolēt, cik ir iespējams. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*
>
> *Katrā gadījumā apsardzes galvenā loma ir uzturēt sabiedrisko kārtību. Ja kaut kas iet ārpus rāmjiem, viņi to redz, un viņi tam klientam palūdz aiziet projām no turienes. Ja klients ir agresīvs, tad viņi viņu aiztur un nodod policijai. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Neskatoties uz vairuma ekspertu pārliecību, ka izklaides vietu vadība ir ieinteresēta savā reputācijā un apmeklētāju kontrolē, atsevišķi speciālisti domā pretēji, piemēram:

> *Es domāju, ka kontrole ir vāja. Visticamāk. Šādu aptauju gan neesam veikuši, bet – jo vairāk klientu, jo lielāki ienākumi. Protams, ka, iespējams, atsevišķās vietās ir šis te face control un viņi filtrē klientus, bet es domāju, ka tās ir atsevišķas iestādes, tāpēc ka – jo lielāks cilvēku apmeklējums konkrētajā izklaides vietā, jo viņiem ir lielāki ienākumi, un, jo lielāki ienākumi, jo visi ir laimīgi. Ja viņiem nav apmeklētāju plūsmas, tad viņi agri vai vēlu bankrotēs. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Runājot par izklaides vietu apsardzi, būtisks ir jautājums par darbinieku profesionālo sagatavotību, piemēram, spēju atpazīt narkotiku reibumā esošas personas. Kopumā vairums ekspertu uzskata, ka šajā jomā problēmu nav, jo par izklaides vietu apsargiem bieži vien blakusdarbā strādā policijas darbinieki. Mazāk pārliecināti ir izklaides vietu vadītāji vai brīvdabas pasākumu organizētāji, kuri atzīst, ka izmanto privātu apsardzes dienestu pakalpojumus, kā rezultātā nav informēti, kā notiek speciālistu profesionālā sagatavošana.

> *Daudzu izklaides vietu apsargi, kuri arī ir īstenībā viens no pamata filtriem, vai tas narkomāns tur [izklaides vietā] tiks iekšā vai nē, paši ir policisti. Viņiem tas vienkārši ir otrais vai trešais darbs. Uz tās bāzes arī daudzas sadarbības vai labas lietas tiek īstenotas. Viņi turpina savu darbu otrā darbā. Viņi spēj arī labāk atpazīt nekā citi. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Ņemot vērā brīvdabas festivālu lielo apmeklētāju skaitu, kas rada lielākus riskus arī sabiedriskajai kārtībai, pasākuma organizatori ne tikai nodrošina apsardzi, bet arī sadarbojas ar vietējo Valsts policijas nodaļu. Pasākumu organizatoru pieredze rāda, ka šādos gadījumos iniciatore sadarbības uzsākšanai bijusi tieši policija.

> *Mūsu gadījumā policija pati pie mums vērsās ar to, ka šis ir pašvaldībā liels notikums. [..] Bija arī daži gadījumi, kuri viņiem bija jāizmeklē pēc festivāla. Līdz ar to viņi teica, ka vēlas būt festivālā un uzreiz sekot līdzi, kas tur notiek, būt klāt un līdz ar to potenciāli novērst kaut kādas noziedzīgas darbības. [..] Mēs, protams, bijām tikai par, ka viņi ir. Mums ir lielāka drošība un ātrāka, operatīvāka darbība, ja nu kas notiek. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Pārmērīgu alkohola lietošanu izklaides vietās var ierobežot arī apkalpojošais personāls (bārmenis). Eksperti un arī izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizētāji ir maz

informēti, cik bārmeņi ir zinoši par pieejām, kas tiek lietotas attiecībā uz pārmērīgi iereibušiem apmeklētājiem. Raksturojot iespējamās metodes, tiek lietota pieļāvuma forma, taču kopumā eksperti atzīst, ka spēja atteikties turpmāk apkalpot pārāk iereibušu apmeklētāju ir atkarīga no katra bārmeņa individuāli.

> *Jebkurā gadījumā, ja bārmenim vai personālam nepatīk, viņi sauc palīgā apsardzi. Bet neesmu dzirdējis, ka būtu kursi par to, kādā veidā to atpazīt. Ir kaut kādas instruktāžas klubos, kas būtu jādara, ja cilvēks ir neadekvāts, bet tas ir visticamāk no personāla subjektīvās izpratnes par to, vai viņš vēl var vai nevar. (politikas veidotāji un īstenotāji)*
> *Pieredzējuši bārmeņi arī zina, kā ar šiem cilvēkiem runāt, komunicēt un tieši tā, ja jūt, ka cilvēks kļūst agresīvāks, tad viņam nedod vispār vai ielej pavisam citu sastāvu. [..] Vispār tas ir tā pieņemts, ja no malas redz, ka cilvēkam pietiek, tad arī mēģina visādi tomēr teikt, ka būs labi arī bez nākamās glāzītes. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Ņemot vērā normatīvā regulējuma prasību, ka jauniešiem 18-25 gadu vecumā pašiem ir jāuzrāda personu apliecinošie dokumenti, tad izklaides vietu vadība komentē, ka šīs prasības izpilde tiek nodrošināta divējādi. Pirmkārt, tā ir izklaides vietas apmeklētāju vecuma kontrole kopumā, piemēram, klubā netiek ielaistas personas, kas jaunākas par 18 gadiem. Otrkārt, gadījumā, ja apsardze nekontrolē apmeklētāju vecumu, tad kontroli uzņemas bārmenis, piemēram:

> *Tur kāds pieiet un mēģina trīs vai četrus alus [paņemt], bet bārmeņi jau arī nav vakarējie. Viņi uzreiz prasa 3 dokumentus pretī, jo viņi jau redz, ka ienāk vairāki. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

3.5. Profilakses aktivitātes izklaides narkotiku izplatības mazināšanai

Lai gan līdz šim pielietotās prakses narkotiku izplatības apkarošanai tiek atzīstas par efektīvām, eksperti atzīst, ka būtiska loma ir profilakses pasākumiem. Par vienu no nozīmīgākajiem šo pasākumu mērķiem tiek atzīta jauniešu atturēšana no narkotiku pamēģināšanas ar atbilstošām tēla veidošanas un informēšanas kampaņām. Vienlaikus eksperti izvirzīja diskusijai būtiskus jautājumus, vai līdzšinējās informēšanas kampaņas ir bijušas efektīvas un kādam būtu jābūt jauniešiem sniegtās informācijas apjomam un raksturam.

Eksperti atzīst, ka līdz šim īstenotās informēšanas kampaņas ir lielākoties attiecināmas uz vispārējiem profilaktiskiem pasākumiem. Visbiežāk tos īsteno Valsts vai pašvaldības policijas darbinieki, tomēr arī atsevišķu izklaides vietu vadītāji norāda, ka ir piedāvājuši saviem apmeklētājiem izglītojošus pasākumus, tajā skaitā par narkotiku izplatīšanas negatīvo ietekmi uz sabiedrību kopumā.

> *Bērnu likumpārkāpumu profilakses nodaļa, viņi regulāri iet uz skolām, lasa lekcijas, tai skaitā arī par šīm te apreibinošām vielām. Manā ieskatā tas ir ļoti svarīgi tieši runāt ar jauniešiem, sākot ar mazākām klasēm un beidzot ar lielākām klasēm, jo tad tiek stāstīts par to, kas ir slikts un kādas tam visam ir sekas. (politikas veidotāji un īstenotāji)*
> *Pluss mēs arī kinoteātrī rādām izglītojošas filmas par dažādām tēmām, tai skaitā arī par dažādiem narko karteļiem un kāda ir to ietekme. Ja tu lieto kokaīnu, tad zini, ka tu, iespējams, ar katru to pirkumu nogalini vienu nevainīgu meksikāni u.tml. Tās ir lietas, ko globālajā kontekstā ir ļoti vērts zināt un saprast. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Ņemot vērā vienaudžu un ģimenes būtisko ietekmi uz narkotiku pamēģināšanu pirmo reizi, nākotnes informēšanas kampaņās, ekspertuprāt, lielāka uzmanība ir jāpievērš tieši jauniešu

draugiem un autoritātēm. Šādas informēšanas kampaņas aizsniegs jauniešus tajās vietās, kuras parasti netiek sasniegtas ar policijas īstenoto uzraudzību.

Man šķiet, ka šobrīd ir aktuālākas tiešām tādi 'afterparties' nevis klubā vai izklaides vietā, bet kaut kādos privātos, neformālos apstākļos. Tāpēc man liekas, ka, runājot par profilaksi, ir jāvērš liela uzmanība profilaksei orientētai uz draugu vidi, ģimeni, jo cita veida piekļuvi tai kategorijai es, godīgi sakot, tā īpaši neredzu. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Eksperti uzskata, ka šādās informatīvajās kampaņās svarīgi ir nodot jauniešiem vēstījumu, kas atbilst viņa vecumposma briedumam un vērtībām, proti, atraktīvā veidā demonstrējot, ka narkotiku pamēģināšana nav mūsdienīga un ka tā nepadarīs jaunieti veiksmīgāku vai slavenāku.

Ja vienā un tajā pašā vecuma grupā atrodas kāds līderis, kas pasaka nē, ka tas nav 'cool', tas nav labi, tad tā kompānija arī pasaka nē, ka mēs to nedarām, mūsu starpā tas nav populāri. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Ar viņiem ir jārunā viņiem saprotamā valodā, un tā, man liekas, ir tā atslēga, ka katrai mērķauditorijai ir jāpieiet viņiem saprotamā valodā. Ja cilvēkam visa dzīve ir vērsta un griežas apkārt imidžam – vai tas ir kruta, vai tas ceļ manu reputāciju manu draugu vidū, tad ir jāiedod tas signāls, ka narkotiku lietošana nav tas, kas tevi padara par zvaigzni. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Atsevišķi eksperti norāda, ka, iespējams, svarīgi ir tas, ka par savu pieredzi runā persona, kura pati ir pamēģinājusi un lietojusi narkotikas. Kā piemēru eksperti min dokumentālo filmu „Caur adatu" (šo filmu kā piemēru anketēšanas laikā pieminēja arī daži respondenti un fokusa grupu dalībnieki).

Atsevišķi eksperti uzskata, ka netieša narkotiku pamēģināšanas un lietošanas profilakse ir arī daudzpusīgu brīvā laika pavadīšanas iespēju radīšana jauniešiem, t.sk., aktīva jauniešu iesaistīšana.

Jebkuri treniņi ir profilaktisks pasākums, jebkuri mūzikas [pasākumi] – dziedāšana, dejošana. Jebkuru var pielīdzināt normālai profilaksei. Es domāju, ka kaut ko informējot, mēs tikai propagandējam un informējam cilvēku par sekām un visu pārējo. Man liekas, ka šie faili nemaz cilvēkiem nav īsti tā baigi jāver vaļā. Es kādreiz arī gāju pa skolām un stāstīju par to, cik drausmīgi ir lietot narkotikas un kādas sekas ir utt., bet tā ir tāda biedēšana. Tas tā sociālismā varbūt varēja. Šobrīd tas tikai raisa interesi un ziņkāri, jo tāpēc, ka tam ir ļoti viegla pieeja šobrīd. Es domāju, ka par to pat nevajag runāt. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Iepriekš minētais citāts atklāj vēl vienu ekspertu vidū izplatītu viedokli, proti, ka pārlieku plaša un detalizētas informācijas sniegšana par narkotikām var sniegt arī pretēju efektu – pamudināt tās pamēģināt. Eksperti zina piemērus, kur informēšana ir devusi šādu rezultātu. Ņemot vērā informēšanas iespējamos pozitīvus un arī negatīvos rezultātus, eksperti ir vienisprātis, ka, runājot ar plašsaziņas līdzekļiem, viņiem ir jābūt piesardzīgiem.

Eksperti [..] liecināja par to, ka cilvēki par to [narkotiku izplatīšanas veidu] uzzināja no masu medijiem. Tā tēma tika ļoti atspoguļota, ka tāda lieta pastāv. Piemēram, ir pusaudži, kas ir lietojuši, pamēģinājuši kaut ko, draugi ir piedāvājuši, marihuānu uzpīpējuši [..]. Viņiem ir bailes iziet uz ielas un meklēt. Viņi nezina, kur meklēt. Viņiem draugi ir iedevuši, bet nav pastāvīga piegādātāja. Un tagad viņi masu medijos kaut kādā radiostacijā dzird, ka ir tāds [..]. Jūs taču ziniet, cik advancēti mums ir tagad pusaudži datoros. Es domāju, ka tas viņiem ir vienā setā atrast un izprast, kā tas darbojas. Varbūt neapdomāti dodot kaut kādu informāciju masu medijiem, tie, nemanot paši sev, to [narkotikas]

popularizēs, vienkārši darot to zināmu plašai sabiedrībai. Tāpēc tas ir ļoti jūtīgs jautājums. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Runāt par tādām lietām, kas dod informāciju par jaunām iegādes iespējām, es domāju, ka (pat, ja tā ir problēma) nevajag par to problēmu tik atklāti runāt ar sabiedrību, lai mēs vienkārši nepiesaistītu uzmanību, jo, ja par kaut ko runā, tas paliek populārs. Pat negatīvā informācija bieži vien popularizē lietu, par kuru nav daudz zināms. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Intervētie eksperti atzīst, ka būtiska loma narkotiku izplatības samazināšanā ir dažādām vides stratēģijām, iesaistot gan sabiedrību kopumā, gan arī speciālistus, kas ikdienā cieši saskaras ar jauniešiem (piemēram, skolotāji, jaunatnes lietu speciālisti u.tml.). Sabiedrības iesaistīšanās, ekspertuprāt, iespējama un ir arī notikusi divos veidos. Pirmā iniciatīva ir apkaimes drošības programmas izveide, kura pēdējos gadus uzsākta Latvijā ar Valsts policijas aktīvu iesaistīšanos.

Ne tikai attiecībā uz narkomāniju, bet citas drošības programmas ietvaros veidojam apkaimes drošības programmu, kur vācam kopā aktīvos cilvēkus dažādu drošības problēmu risināšanai. Ar mērķi, saukšu to par sociālo vidi, konkrētā teritorijā to mainīt. Tas varbūt tāds gana ilgs process, bet tas būtu aptuveni tas, ka tam cilvēkam būtu grūti vai viņš nejustos komfortabli, tādas lietas darot [izplatīt narkotikas]. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Otrā iniciatīva ir vecāku patruļas vai iniciatīvu grupas, kuras bija radušās, reaģējot uz *Spice* plašo pieejamību un popularitāti jauniešu vidū. Tomēr iniciatīva panīka tad, kad normatīvo aktu grozījumu rezultātā, *Spice* iekļuva aizliegto vielu sarakstā un vairs netika tirgota. Vienlaikus eksperti uzskata, ka, saasinoties kādām problēmām un radoties apdraudējumam, šādas aktivitātes iespējams atjaunot.

Bija tā akcija „Stop drugs", kur vecāki gāja uz tirdzniecības vietām, runāja, lai viņi aizslēdzas ciet, un cilvēkiem, kuri bija gājuši tur pirkt, viņi neļāva viņiem vienkārši iegādāties šīs te vielas. Principā tas bija sākotnēji. Pēc tam jau cilvēki, kas gribēja iegādāties tās vielas, gāja un redzēja, ka tur ir šie te „Stop *drugs" aktīvisti, un nemaz negāja klāt. Arī diezgan efektīvi. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Lai veidotu drošu vidi skolās un savlaicīgi atpazītu narkotiku pamēģināšanu vai lietošanu, Valsts policijas struktūrvienības tuvākajā laikā plāno uzsākt pedagogu apmācību:

Mēs izstrādājam skolu drošības programmu attiecībā uz pedagogiem. [..] Un tad mūsu doma šajā skolu drošības programmā likt iekšā arī rīcību, ko darīt un kā identificēt šādas dažāda veida aizdomīgas darbības. Un tas sāksies septembrī, oktobrī. Un tur var paralēles vilkt arī ar nepilngadīgo lietu inspektoriem, kuri, ja nav saskārušies un liela daļa arī nav saskārušies, tad viņiem nav ne jausmas, kā tas viss izskatās. *(politikas veidotāji un īstenotāji)*

Runājot par specifiskākām, uz izklaides vietu vai brīvdabas pasākumus apmeklētājiem orientētām vides stratēģijām, tās parasti ietver alkometra pieejamību telpās un/vai sabiedriskā transporta pakalpojumus, piemēram, brīvdabas pasākumu gadījumā – autobusus, kas palīdz nokļūt līdz kādai konkrētai vietai (lielākam sabiedriskā transporta mezglam vai Rīgai). Atsevišķi izklaides vietu vadītāji uzskata, ka arī kluba darba laiks (diennakts) ir veids, kā radīt apmeklētājiem drošāku vidi, piemēram:

Un vēl mums klubs ir atvērts 24 stundas diennaktī, katru dienu. Tā kā tam cilvēkam, kurš ir nokavējis pēdējo autobusu un nav naudas taksim, viņš varbūt var tur pasēdēt, pagaidīt vēl kādu stundiņu, kad paliks gaišāks, ja viņam bail ir pa nakti iet, vai sagaidīt, kad sāk tramvaji kursēt. Nav tā, ka trijos vai četros naktī slēdz ciet, un visus izdzen ārā, neskatoties uz to, kādā viņš ir stāvoklī vai kāds ir laiks ārā. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)

Daļa izklaides vietu vadītāju atzīst, ka klubā tiek piedāvāts arī bezmaksas ūdens kā viens no kaitējuma mazināšanas pasākumiem. Tomēr izklaides vietu politika par bezmaksas ūdens piedāvājumu atšķiras – tikai daļā vietu tas tiek piedāvāts atklāti, samērā bieži šī iespēja netiek plaši popularizēta.

> *Protams, ja cilvēks prasa ūdeni, tad bārmeņa darbs ir vispirms pārdot viņam minerālūdeni, kas ir pudelē un kas kaut ko maksā, bet, ja cilvēks saka, ka viņam nav naudas un paprasa krāna ūdeni, tad, protams, iedos. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Vairāki izklaides pasākumu organizatori (t.sk. klubu vadītāji) piedāvā saviem apmeklētājiem arī izzinošo programmu, piemēram, dažādu nevalstisko organizāciju un uzņēmēju platformas, filmu pasākumus, iespēju uzstāties jaunajiem māksliniekiem, mūzikas skolu audzēkņiem u.tml. Viņi atzīst, ka ir atvērti sadarbībai ar valsts un pašvaldību iestādēm, kā arī nevalstisko sektoru jautājumos, kas vērsti uz apreibinošo vielu (ne tikai narkotiku, bet arī alkohola) profilaksi. Tomēr, runājot par sadarbības iespējām, izklaides vietu vadītāji un pasākumu organizatori uzsver, ka ir rūpīgi jāpārdomā pasākuma formāts un sniegtās informācijas saturs. Organizējot pasākumus, ir jārēķinās, ka cilvēki vēlas atpūsties, ir jābūt gataviem atraktīvi reaģēt uz pretargumentiem, iesaistīties diskusijās ar auditoriju bez nosodījuma un pārākuma demonstrēšanas. Izklaides pasākumu organizatori uzskata, kas šo nosacījumu ievērošana varētu būt liels izaicinājums. Pasākumu organizatori arī norāda, ka sadarbības iniciatīvai drīzāk būtu jānāk no iestāžu un NVO puses, nevis otrādi.

> *Ja jūs zināt, ka šī auditorija ir šeit, var būt, ka tā tieši ir tā īstā vieta. Protams, varbūt nedarot to agresīvi, bet liekot aizdomāties, informējot cilvēkus kādā interesantā veidā [..], kādu ietekmi tas atstāj uz viņu organismu. [..] To formātu vajadzētu atrast. Ja tas būtu interesanti un tādā vieglā formā, es domāju, kāpēc ne? Tikai jāizdomā, kā. Tas ir lielākais izaicinājums. [..] Viens ir tas, [..] ka kādreiz uz pamatskolu nāca policijas pārstāvis un stāstīja par narkotikām, parādīja, kādas viņas ir, parādīja, ko tas cilvēkam nodara. Tas ir citādāk, tas ir skaidrs, bet tad, kad tev ir jārunā jau ar pieaugušu cilvēku, kas zina un ir izgājis tam cauri, tur jau ir pilnīgi cita pieeja jāizmanto. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Brīvdabas pasākumu organizatoru un izklaides vietu vadītāju intervijas rāda, ka bieži vien jaunas kaitējuma mazināšanas un drošas vides radīšanas iniciatīvas ir radušās, reaģējot uz kādām apmeklētāju prasībām vai organizatoriskām problēmām. Piemēram, viens no brīvdabas pasākumu organizatoriem stāsta:

> *Arī mums festivālā ir alkometri. Katru gadu ir vienmēr šis stendiņš ar alkometriem. To var darīt visa festivāla laikā. Savukārt, pēc tam šis punkts novirzās tālāk uz autostāvvietu, kur cilvēki svētdienā var izmantot šo pakalpojumu. Tad arī ir redzami tādi cilvēki, kas tiešām paliek vēl visu svētdienu, ja ir par daudz. Mēs starp citu šogad izdomājām. Mums bija tāds gadījums, kad viens no mūziķiem pieteicās svētdienā palīdzēt vākt festivāla teritoriju. Viņš lūdza dot vienalga kādu darbu, jo viņam šis laiks ir jāpavada tāpat, viņam ir jāgaida, kamēr alkohols izies. [..] Iespējams, mēs varētu to piedāvāt nākamgad šiem cilvēkiem, kam ir jāpavada laiks tāpat un kas labāk darītu kaut ko [..]. Tas ir aktuāli – vai nu tu visu dienu pēc tam guli, saprotot, esot atbildīgs un nebraucot, vai nu tiešām tu kaut ko dari, esi lietderīgs un vienkārši nemokies sirdsapziņas pārmetumos, ka esi varbūt dienu vienkārši nogulējis. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Ekspertu minētās ārvalstu prakses narkotiku kaitējuma mazināšanai

Runājot par ārvalstu labo prakšu piemēriem, eksperti atzina, vai vairākas labas kaitējuma mazināšanas stratēģijas, kuras tiek lietotas citās Eiropas Savienības dalībvalstīs, Latvijā diemžēl nav izmantojamas, pirmkārt, atšķirīgā normatīvā regulējuma dēļ, un, otrkārt, nepieciešamā

apjomīgā finansējuma dēļ. Minēto stratēģiju ieviešanai iesākumā nepieciešams dekriminalizēt jebkuru narkotiku lietošanu, ja cilvēks vērsies pēc palīdzības.

Pirmā stratēģija, kuru minēja viens no ekspertiem, ietver ne tikai kaitējuma mazināšanu, bet arī apjomīgas informācijas iegūšanu, kas noderīga likumsargājošām un veselības aprūpes iestādēm, par apritē esošām narkotikām un to sastāvu. Eksperts atzīst, ka šāds pasākums pasargā no narkotiku pārdozēšanas, no nekvalitatīvu vielu lietošanas, citējot attiecīgo valstu pieredzi, ka narkotiku lietotāju ārstēšanas izmaksas ievērojami pārsniedz to summu, kas ieguldīta kaitējuma mazināšanai. Šo stratēģiju eksperts apraksta šādi:

> *Tāda sistēma viennozīmīgi darbojas Austrijā un Nīderlandē, ka izklaides vietās tiek piedāvāts narkotiku testēšanas pakalpojums. Bet tas ir iespējams pie nosacījuma, ka lietošana nav kriminalizēta un ka ir finansējums, jo tas ir dārgs prieks, bet tur ir ļoti daudz pievienotās vērtības – jebkurš narkotiku lietotājs var atnest savas narkotikas uz to vietu un iesniegt viņas pārbaudei. Pirmkārt, ko viņi iegūst un ko iegūst testētāji? [..] Lietotājs iegūst informāciju par to, kādā kvalitātē ir viela, par iespējamiem 'side effects', par koncentrāciju un devu, un brīdināšanu, ja var kaut kādā veidā no kaut kāda daudzuma notikt letālā pārdozēšana. Visus laboratorijas datus, kas ir pieejami, viņi dod. Nosacījums ir tāds, ka tev ir jābūt pašam tam lietotājam. Tu nevari aizsūtīt kādu. Es nezinu, kā viņi to kontrolē, bet fakts kā tāds. Ko iegūs tie zinātnieki, kas to dara, un laboranti? Viņi iegūst informāciju, kādas vielas ir apritē, un iegūst to pašu, ko jūs prasījāt – lietotāju profilu, kas ir vienkārši perfekts datu avots. Precīzāk vienkārši nevar būt. Lai tev veiktu šo testu, tev ir jāaizpilda anketa anonīmi, bez vārda, uzvārda, bet ar vispārējiem datiem un kur ir iegādāts - internetā, uz ielas, naktsklubā. Neviens tev neprasīs, pie kā un vārdu, uzvārdu, jo saprot, ja pārkāpj to līniju, tad tūlīt pat izveidosies barjera un cilvēki nepiekritīs vairāk tādam „dīlam", bet tas ir tas, kur viņi ņem tos profilus, informāciju un savā ziņā tādā veidā arī veic prevenciju* pārdozēšanai. *(politikas veidotāji un īstenotāji)*

Otra kaitējuma mazināšanas stratēģija, kuru minēja cits eksperts, ietver ātrās palīdzības vai līdzīga personāla speciālu apmācību, lai profesionālāk palīdzētu narkotiku reibumā esošiem apmeklētājiem. Eksperts šo pieeju raksturoja šādi:

> *Es zinu, ka Portugālē vienā festivālā ir psihodēliskā ambulance. Respektīvi, viens ir, ja tev fiziski kļūst slikti no heroīna vai no pārdozēšanas, bet otrs ir, kad intensīvos, psihodēlijas ceļojumos tev var būt psiholoģiskas problēmas vai bailes, uz kurām tu vari ieciklēties. Viņi pārzina gan fiziskās lietas, kā var palīdzēt, teiksim, skalot seju vai tamlīdzīgi, gan viņiem ir psiholoģiska sagatavotība zināt, kas ir tās tendences. Tie visi ceļojumi tāpat ir īslaicīgi, tās ir pāris stundas, un ir skaidrs, ka paies tā stunda un būs labi, bet, ja tas ir tā intensīvi, tad tās stundas laikā ir forši, ka tev ir kāds, kurš var tevi nomierināt un zina, kā to izdarīt. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

3.6. Galvenās problēmas narkotiku ierobežošanas un profilakses jomā Latvijā

Neskatoties uz šobrīd veiktajiem narkotiku apkarošanas un profilakses pasākumiem, eksperti minēja arī vairākas problēmas, kuras varētu padarīt šos pasākumus mazāk efektīvus vai ierobežo iespējas tos īstenot. Pirmkārt, kā vienu no būtiskākajām problēmām eksperti minēja grūtības izveidot stabilu un ilgstošu starpinstitucionālo sadarbību, kurā ne tikai tiktu panākta vienošanās par kaut kādām turpmākajām aktivitātēm, bet tās arī turpinājumā tiktu veiksmīgi

īstenotas. Šobrīd Iekšlietu ministrija un Valsts policija ir izveidojušas neformālo konsultatīvo tīklu kopā ar NVO un nozares ekspertiem, kurā apmainās ar informāciju par jaunumiem un labajām praksēm narkotiku apkarošanas jomā. Tā kā šobrīd arvien pieaug daudzveidība, kādā iespējams ievest un lietot narkotikas (sk. plašāk iepriekšējās nodaļās), par jaunākajām tendencēm ir jābūt informētiem ne tikai Valsts un pašvaldības policijas pārstāvjiem, bet arī speciālistiem, kas ikdienā cieši strādā ar jauniešiem (piemēram, pedagogiem). Lai gan Valsts un pašvaldību policija īsteno dažādus apmācību pasākumus, ir nepieciešama ievērojama ciešāka sadarbības mehānisma izveidošana un regulāra informācijas apmaiņa plašākā speciālistu lokā.

Otrkārt, līdzīgi kā 2012. gada pētījumā eksperti uzsver, ka ierobežotie finanšu un rezultātā – arī cilvēku resursi liedz plašāk izvērst profilaktiskos pasākumus. Tāpat joprojām negatīvi tiek vērtēta Rīgas atkarības profilakses centra darbības pārtraukšana.

Treškārt, atsevišķi eksperti uzsver, ka šobrīd dominē vispārīgie profilakses pasākumi, taču būtiski pietrūkst selektīvās un indicētās profilakses pasākumu, kas tieši orientējas uz potenciālajām riska grupām. Turklāt, tā kā biežāk īstenotie profilakses pasākumi ir izglītošana un informēšana, tātad savā ziņā bezpersoniska komunikācija, to spēja aizsniegt un uzrunāt riska grupas ir ierobežota. Vienlaikus eksperti uzsver, ka līdzšinējos profilakses pasākumos, kas ietver dažādus laika pavadīšanas veidus, piemēram, *Ghetto Games*, dominējis ir brīvprātības princips, proti, jaunieši paši nāk un piedalās sporta spēlēs vai citādi. Lietojot šādu pieeju, pastāv risks, ka tiešā pasākumu mērķa grupa – riska grupas jaunieši – šo pasākumu neapmeklē. Eksperti, kas pauž šīs bažas, uzsver, ka jārēķinās ar riska grupas jauniešu tieksmi sociāli norobežoties, un viņu paradumu maiņa uz veselīgākiem iesākumā var prasīt arī piespiedu ierašanās nosacījumu.

> *Ja mēs paskatāmies, tad lielāka daļa stāsta un māca. Un kam to dara? Pārējiem, kuri dara tieši to pašu vai cilvēkiem, kuri pat nav riska grupā. [..] Ghetto Games dabūja daudz naudas, lai strādātu ar jauniešiem. Lai organizētu sporta pasākumus, kas ir vajadzīgs. Bet jautājums, vai tur tiek iekļauta arī riska grupa? Tas, ka ir vajadzīgi pasākumi riska grupas jauniešiem un tā tālāk, respektīvi iesaistīties sportā, parādīt citas alternatīvas, tas ir vajadzīgs. [..] Nevis vienkārši sporta pasākums sporta pēc. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Reaģējot uz šo kritiku, atsevišķi izklaides pasākumu organizatori pauž uzskatu, ka brīvprātības principam tomēr ir jābūt, attiecīgi par šo jautājumu nav viennozīmīgas izpratnes un nostājas arī ekspertu vidū.

> *Aiz rokas nevajag vispār nevienu aiztikt. Vajag, lai cilvēks aiz brīvas gribas sajustu to. Ir jābūt tik gudram un tik spējīgam, lai viņš atnāk pie tevis. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Eksperti vērš uzmanību, ka riska grupu atpazīšanā un veiksmīgā darbā ar kaitējuma mazināšanu, būtiska ir apkārtējo cilvēku spēja atpazīt un runāt ar jaunieti, kurš pamēģinājis vai uzsācis lietot narkotikas. Tāpēc ir svarīgi, ka informēšanas un izglītošanas kampaņas vēršas ne tikai pie riska grupas, bet arī to vecākiem un draugiem, kuriem vienlaikus var būt arī līdzatkarības problēmas. Šīs ekspertu diskusijas rāda, ka svarīgi ir apzināties dažādās mērķa grupas, īstenojot narkotiku lietošanas un izplatības profilaksi, tāpēc ir jāpiedāvā nevis vispārīgi, bet diferencēti pasākumi.

> *Visi saprot, ka ārstniecība ir dārga, novēršana ir populāra, nu tad taisīsim kampaņas. Bet mans personīgais viedoklis, ka viņa nekad nestrādās. Līdzīgi kā CSDD nu jau kādu gadu ir mainījis savu politiku. Viņi nebiedē autovadītājus, kuri brauc dzērumā, jo, pēc mūsu datiem, lielākā daļa [..] vienkārši brauc dzērumā un brauks dzērumā. [Tagad] spiež uz uzticības personām, sievām, māsām, brāļiem, kuri var ietekmēt. Bet dzērāju viņi neapturēs. Un man liekas, ka te ir samērā līdzīgi. Ja mēs izslēgtu vispārējo*

profilaksi uz gadu kā tādu, man liekas, ka narkomānijā nekas nemainītos. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Ceturtkārt, atsevišķi eksperti akcentē, ka grūtības īstenot efektīvu profilaksi rada iesaistīto speciālistu prasmes runāt ar mērķa grupu. Profilaktisko darbu parasti veic policijas darbinieki, kuri paši nepatrulē ielās, tāpēc ar narkotiku lietošanas negatīvajām sekām drīzāk ir pazīstami teorētiski, nevis praktiski. Savukārt, ekspertuprāt, darbs nebūs efektīvs, ja speciālists nebūs pats ļoti labi pazīstams ar abu pušu argumentiem. Efektīvāki palīgi šajā situācija varētu būt cilvēki ar narkotiku lietošanas pieredzi, tāpēc viens no veidiem, kā paaugstināt profilakses rezultātus, ir aktīvāk iesaistīt šajā darbā NVO.

Viņš nespēj stāstīt, argumentēt, pārliecināt vai vienkārši iepazīstināt cilvēku par tēmu, ar kuru viņš vienkārši nav „uz tu". Es pats, ja godīgi, neietu ar 16 gadīgu jaunieti marihuānas lietotāju tagad diskutēt – ir viņa tomēr vai nav bīstama. [..] Tie, kas strādā ikdienā uz ielas, tie, kas patrulē, viņi vislabāk zina, jo viņi ir spiesti ar to saskarties. Un tie ne vienmēr ir tie cilvēki, kuri nākamajā dienā veic šos te profilaktiskos pasākumus. Ir lietas, kuras var iemācīt un ir lietas, kuras laikam ir jāsajūt. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Piektkārt, saistībā ar iepriekšējo problēmu, t.i., spēju līdzvērtīgi runāt ar riska grupu, eksperti uzsver arī intensīvo pozitīvās informācijas plūsmu, kas visbiežāk attiecas uz marihuānas smēķēšanu, proti, ka marihuāna tiek dekriminalizēta vairākās attīstītās pasaules valstīs un ka tās kaitīgums ir pārspīlēts. Eksperti norāda, ka jaunieši mēdz nepieskaitīt marihuānu narkotikām, tāpēc neattiecina uz to brīdinošo informāciju par narkotiku lietošanas sekām. Organizējot turpmāko profilaktisko darbu, ekspertiem ir jārēķinās ar pieejamo pozitīvo informāciju un jāspēj piedāvāt iedarbīgus pretargumentus. No aktuālās pozitīvās informācijas atrauti narkotiku lietošanas pretargumenti var nenest cerētos rezultātus jauniešu mērķa auditorijā.

Un lielai daļai cilvēku joprojām apziņā nav, ka viņa ir slikta. Man liekas, ka mediķi joprojām strīdas, vai cigarete vai marihuāna ir kaitīgāka. (politikas veidotāji un īstenotāji)
Ja tu saki marihuāna, to neviens neuztver kā biedu, ja tu saki metamfetamīns, amfetamīns, tas jau izklausās tā nopietnāk. Principā varbūt tā barjera tādas lietot, tur arī slēpjas bailes vai nevēlēšanās. Bet marihuāna neietilpst tajā kategorijā, ka tā ir narkotika. [..] Varbūt, ka marihuāna vairāk vai mazāk asociējas ar to pašu smēķēšanu, tikai ar citu blakusefektu. Kāds varbūt tiešām kādu halucinogēnu noķer, kāds vienkārši atslābst un izbauda. Bet tas kā process neiet kopā ar ripu rīšanu, duršanos, viņš vienkārši ieiet citā svaru kategorijā tīri no personas individuālās uztveres viedokļa. (politikas veidotāji un īstenotāji)

Veidojot informatīvās kampaņas, ir jāņem vērā ne tikai pozitīvās informācijas plūsma par narkotiku labvēlīgo efektu, bet arī plašsaziņas līdzekļos pieejamā informācija par dažādu mākslinieku apreibināšanās ieradumiem. Arī šajos gadījumos ir jāspēj piedāvāt efektīvus pretargumentus, parādot, ka informācijas kampaņas neignorē apkārtējo realitāti.

Tāpat visādi populāri dziedātāji, kas ir elki jauniešiem. Jaunieši jau uz to arī uzķeras – paskaties, viņš ir frišs vēl joprojām! Narkotikas lietoja un pīpē vēl joprojām, bet paskaties – 60 gados vēl *rokfestivālos uzstājas! To tu nenoslēpsi. (politikas veidotāji un īstenotāji)*

Līdzīgas problēmas attiecībā uz mērķa grupu informēšanu eksperti akcentēja arī 2012. gada pētījuma laikā. Tas norāda, ka problēma ir aktuāla joprojām un tā līdz šim nav pietiekami risināta.

3.7. Nākotnes prognozes narkotiku izplatības jomā

Lai gan eksperti maz minēja iespējamās nākotnes prognozes narkotiku izplatības jomā, marihuānas dekriminalizācija tika minēta kā viena no sagaidāmākajām izmaiņām tuvākā vai tālākā perspektīvā. Šo procesu veicinās drīzāk ārvalstu, it sevišķi, Eiropas Savienības valstu, pieredze, nevis izmaiņas Latvijas narkotiku politikā. Vērtējot ekspertu argumentus, rodas priekšstats, ka šīs pārmaiņas gan sagaidāmas relatīvi tālā nākotnē, jo, neskatoties uz atsevišķām iniciatīvām rosināt marihuānas legalizāciju, vairums sabiedrības, ekspertu skatījumā, nav gatavi šādam politiskam lēmumam.

> *Tās trīs starptautiskās konvencijas, kas reglamentē narkotiku jautājumu globālā līmenī, nepiespiež kriminālsodu par lietošanu un glabāšanu. Nav tas paredzēts precīzi, ka obligāti [..]. Tās dod pietiekošu fleksibilitāti, elastību, lai valsts varētu adaptēt savai nacionālajai likumdošanai tādā veidā, kādā tas ir nepieciešams sabiedrībai, bet katrai valstij ir sava nacionālā specifika. [..] Kamēr mums tā paaudze neapmainīsies, es nedomāju, ka mūsu sabiedrība veiksmīgā veidā pieņemtu narkotiku lietošanas dekriminalizācijas faktu kā tādu. (politikas veidotāji un īstenotāji)*
>
> Šobrīd tā pati ASV, Spānija, Portugāle ir *dekriminalizējušas. Skandināvijā, Zviedrijā, man liekas, ka ir dekriminalizēts, Holandē. Tās ir valstis, no kurām citos gadījumos mēs mācāmies un atsaucamies – ak, cik mēs labi darām, tāpat kā ASV! Kanāda tikko legalizēja. (izklaides vietu vadītāji un brīvdabas pasākumu organizatori)*

Šobrīd attieksme pret marihuānas legalizāciju nav viennozīmīga arī politikas veidotāju un īstenotāju vidū, uzsverot, ka šis process prasīs attīstīt arī citas, līdz šim neierastas kaitējuma mazināšanas stratēģijas, kurām savukārt, iespējams, nav gatavi arī paši nozares profesionāļi.

4. ATKARĪBU IZRAISOŠO VIELU LIETOŠANAS PARADUMI IZKLAIDES VIETĀS RĪGĀ UN CITĀS LIELĀKAJĀS PILSĒTĀS

4.1. Izklaides vietu apmeklētāju sociāli demogrāfiskais raksturojums

Pētījumā veiktā izklaides vietu apmeklētāju aptauja, kuras laikā tika iegūtas 814 izklaides vietu apmeklētāju atbildes uz jautājumiem, parāda, ka vislielākais izklaides vietu apmeklētāju īpatsvars ir vecumā no 23 līdz 24 gadiem. Zemākā vecuma robeža aptaujāto respondentu vidū ir 15 gadi, bet augstākā – 53 gadi. Respondentu vidējais aritmētiskais vecums ir 24,23 gadi, mediāna un moda[3] – 23 gadi. Salīdzinot ar 2012. gada aptaujas[4] rezultātiem, izklaides vietu apmeklētāju vecums ir nedaudz augstāks. Jāsecina, ka pēdējo gadu laikā (2008., 2012. un 2016. gada pētījumu dati) vērojama tendence, ka aptaujāto vecums pieaug. Tas varētu būt saistīts ar dzīves paradumu maiņu noteiktās sabiedrības grupās, bet tam būtu nepieciešami papildu pētījumi.

1. attēls. Respondentu vecuma struktūra (%)

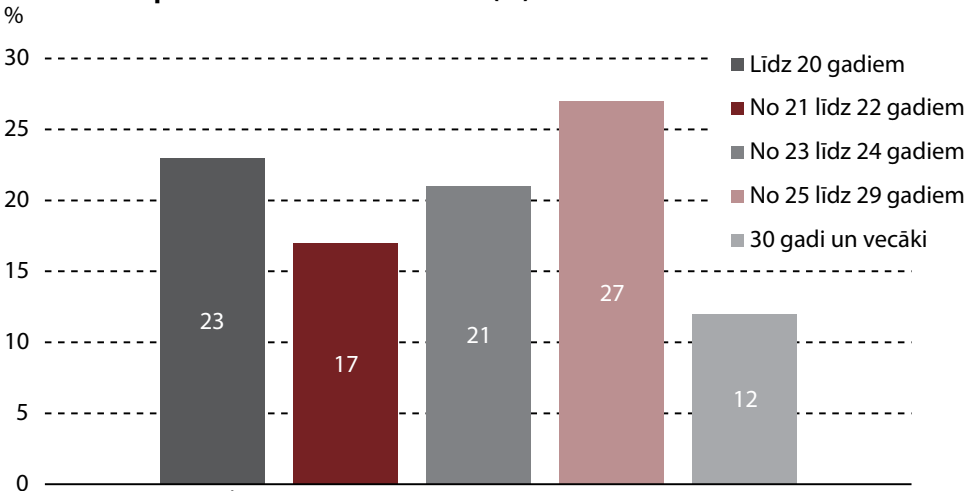

Bāze: visi respondenti

Aptaujāto vidū 47% ir vīrieši un 53% – sievietes. Lielākajai daļai jauniešu ir nepabeigta augstākā (25%) vai augstākā izglītība (36%). 18% ir vispārējā vidējā, bet 13% – vidējā profesionālā izglītība. Jaunieši ar zemu izglītības līmeni (nav iegūta vidējā izglītība) aptaujāto vidū veido 8% (skat. 6. tabulu). Vairāk nekā puse (52%) aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju strādā algotu darbu. 22% aptaujāto strādā un mācās kādā izglītības iestādē, bet 12% mācās, bet nestrādā. 7% aptaujāto uzskata sevi par uzņēmējiem, bet vēl 5% ne strādā, ne mācās.

Aplūkojot aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju ģimenes statusu, redzams, ka vairāk nekā puse (58%) ir neprecēti jauni cilvēki, 28% arī nav precēti, bet dzīvo kopā ar partneri, un tikai 9% ir precējušies, bet 5% ir jau šķīrušies.

3 Mediāna raksturo atbilžu sadalījuma centru (tas ir skaitlis, kas sadala atbilžu kopu divās daļās), bet moda ir visbiežāk minētā atbilde (tas ir skaitlis, kam ir vislielākais biežums kādā datu kopā).

4 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs, 46-47. lpp.

3. tabula. Respondentu sadalījums pēc galvenajām sociāli demogrāfiskajām pazīmēm (%)

Pazīme		(%)
Dzimums	Vīrieši	47
	Sievietes	53
Vecuma grupa	Līdz 20 gadiem	23
	No 21 līdz 22 gadiem	17
	No 23 līdz 24 gadiem	21
	No 25 līdz 29 gadiem	27
	30 gadi un vecāki	12
Tautība	Latvieši	83
	Krievi	14
	Citas tautības	3
Izglītība	Nepabeigta pamatizglītība/ pamatizglītība	4
	Nepabeigta vidējā; arodizglītība bez vidējās	4
	Vispārējā vidējā	18
	Vidējā profesionālā	13
	Nepabeigta augstākā	25
	Augstākā	36
Nodarbinātība	Uzņēmējs	7
	Strādā patstāvīgu algotu darbu	52
	Strādā gadījuma rakstura darbus	2
	Strādā un mācās skolā/augstskolā	22
	Mācās skolā/ augstskolā, bet nestrādā	12
	Nestrādā un nemācās	2
	Reģistrēts bezdarbnieks	1
	Cits (bērnu kopšanas atvaļinājumā, nestrādā veselības stāvokļa dēļ)	2
Ģimenes statuss	Neprecējies	58
	Precējies	9
	Dzīvo ar partneri	28
	Šķīries	5

Viens no jautājumiem, uz kuru respondenti kvantitatīvās aptaujās nelabprāt atbild, ir ienākumu apmērs. Arī šajā aptaujā ļoti liela respondentu daļa (32%) uz šo jautājumu nav snieguši atbildi. Savukārt no atbildējušajiem respondentiem, 20% personīgie ienākumi pēc nodokļu atvilkšanas, ņemot vērā visus ienākumus – algas, stipendijas, pabalstus, bija līdz 300 EUR (ieskaitot), 21% respondentu personīgie ienākumi bija 301-500 EUR, 23% personīgie ienākumi bija 501-700 EUR, 19% personīgie ienākumi bija 701-1000 EUR, bet 17% personīgie ienākumi bija virs 1000 EUR. Respondentu vidējie aritmētiskie ienākumi iepriekšējā mēnesī bija 810,44 EUR, mediāna – 600 EUR, bet moda – 700 EUR.

2. attēls. Respondentu ienākumu struktūra (%)

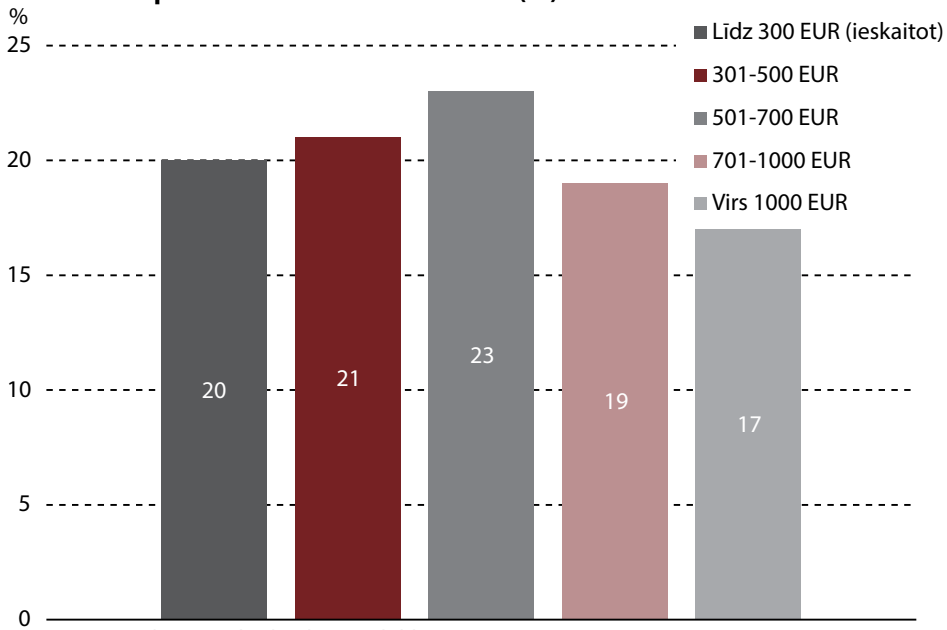

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

80% aptaujāto respondentu galvenie ienākumi veidojas no darba algas. Salīdzinoši nelielai daļai – 19% – ienākumi ir vecāku vai radinieku dotā nauda, 13% ir ienākumi no sava biznesa vai dažādiem darījumiem, bet 11% saņem studentu stipendiju vai kādus valsts pabalstus.

3. attēls. Respondentu ienākumu avoti (%)

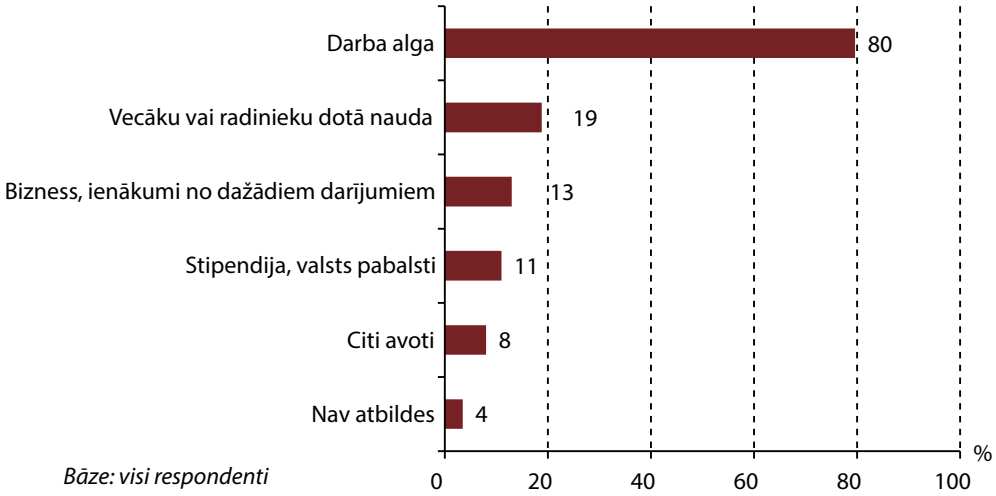

Bāze: visi respondenti

4.2. Jauniešu brīvā laika pavadīšana un izklaides iespēju vērtējums

Gandrīz puse aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju (49%) dažādas izklaides vietas (klubus, bārus, krodziņus) apmeklē dažas reizes mēnesī, bet ne katru nedēļu. Vēl retāk – dažas reizes gadā – uz izklaides vietām dodas 19% aptaujāto. Aktīvākie izklaides vietu apmeklētāji, kas vismaz reizi nedēļā dodas uz kādu izklaides vietu, biežāk ir vīrieši. Kopumā – vismaz reizi nedēļā izklaides vietas apmeklē 37% vīriešu un 28% sieviešu (skat. 4. attēlu). Katru dienu vai gandrīz katru dienu izklaides vietas apmeklē 3% aptaujāto.

4. attēls. Izklaides vietu apmeklēšanas biežums (%)

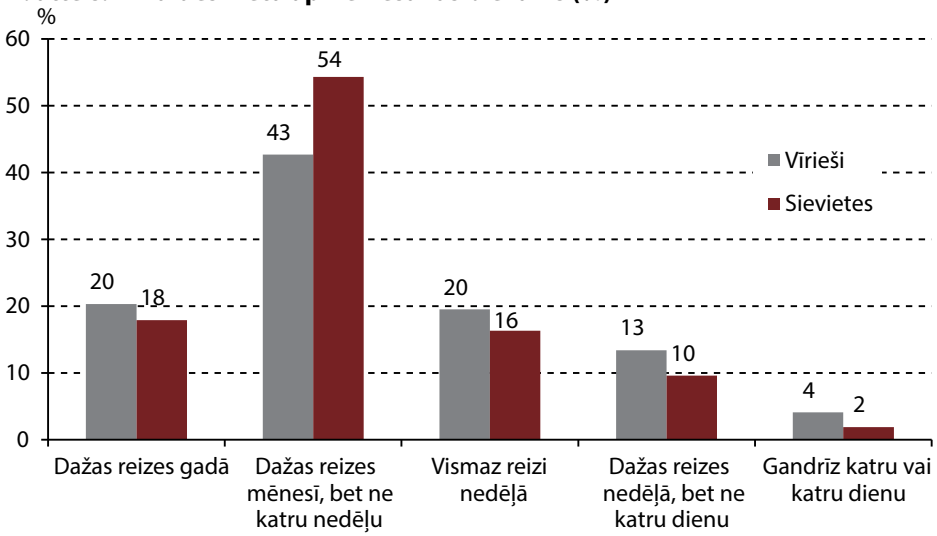

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

Izklaides vietu apmeklēšanas biežums pēdējo četru nedēļu laikā parāda, ka 18% šajā laikā ir apmeklējuši izklaides vietas 10 un vairāk reizes, 25% 4-9 reizes, 36% 2-3 reizes, bet 15% – tikai vienu reizi. Salīdzinot pa gadiem (2008., 2012. un 2016.), redzams, ka nedaudz palielinās to skaits, kas pēdējo četru nedēļu laikā ir tikai vienu reizi vai nemaz nav apmeklējuši izklaides vietas (2008. gadā 12%, 2012. gadā 14%, bet 2016. gadā 19%) (skat. 5. attēlu). Izklaides vietu apmeklētājiem tika uzdots arī jautājums par kultūras pasākumu – teātra, operas un koncertu apmeklēšanu. Šajā jautājumā aptaujas rezultāti apstiprina jau 2012. gadā novēroto tendenci[5], ka palielinās kultūras pasākumu apmeklēšanas biežums, salīdzinot ar 2008. gadu (skat. 6. attēlu). Kopumā palielinās to skaits, kas pēdējo astoņu nedēļu laikā ir apmeklējuši teātri, operu vai koncertu vairāk nekā vienu reizi.

5 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs, 51. lpp.

5. attēls. Izklaides vietu apmeklēšanas biežums pēdējās četrās nedēļās 2008., 2012. un 2016. gads (%)

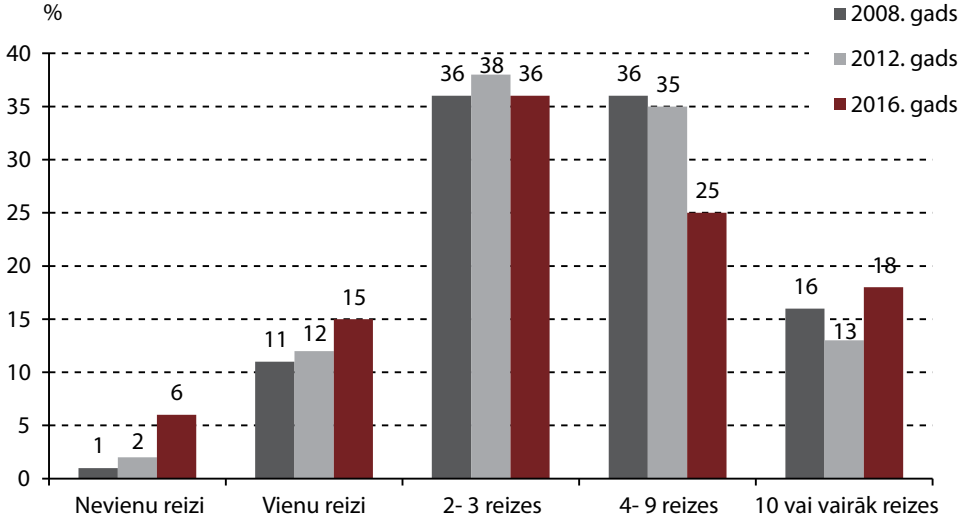

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

6. attēls. Teātra, operas un koncertu apmeklēšanas biežums pēdējās astoņās nedēļās 2008., 2012. un 2016. gads (%)

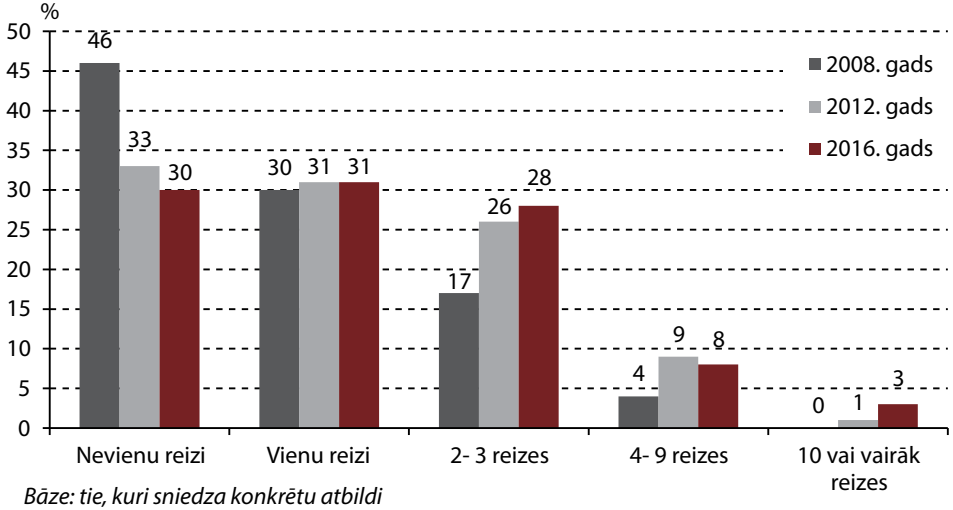

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

Pētījumā padziļināti tika pētīts, kā jaunieši izvēlas noteiktas izklaides vietas, kādi uzvedības modeļi raksturo izklaides vietu apmeklēšanu. Aptaujas dati parāda, ka vairāk nekā puse (58%) aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju apmeklē vairākas (2-4)

izklaides vietas, 24% parasti apmeklē vienu un to pašu vietu, bet 18% jauniešu patīk dažādību, jo viņi apmeklē dažādas izklaides vietas.

7. attēls. Izklaides vietu apmeklēšanas ieradumi (%)

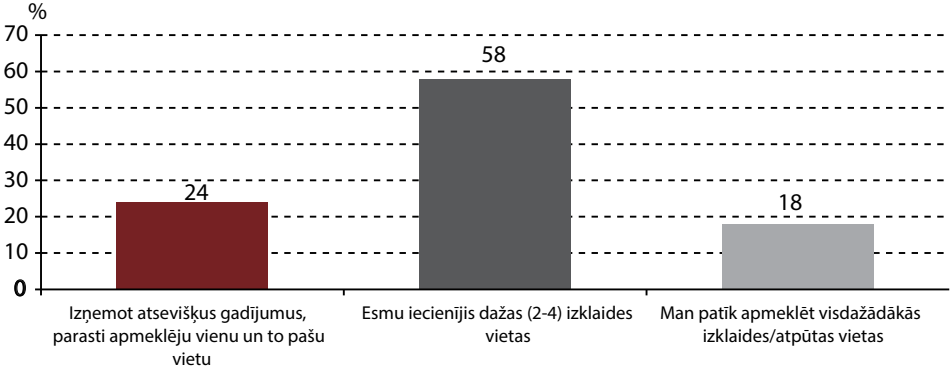

Bāze: visi respondenti

Izklaides vietu apmeklētājiem tika lūgts nosaukt, kuras izklaides vietas viņi apmeklē visbiežāk. Aptaujāto jauniešu vidū populārākie klubi izrādījās Rock Café, Ala, Just, Ezītis miglā un HHC. Interesanti, ka vērojamas atšķirības, kurus klubus biežāk izvēlas sievietes un kurus vīrieši. Lai gan top 10 kopumā nemainās, tomēr sieviešu vidū top trīs ir Rock Café, Just un Ala, bet vīriešu vidū – Ala, Rock Café, Ezītis miglā (skat. 4. tabulu).

4. tabula. Jauniešu iecienītākie naktsklubi Rīgā (%)

Klubs	Visi	Vīrietis	Sieviete
Rock Café	13,5	9,7	16,8
Ala	11,4	11,3	11,5
Just	10,4	8,4	12,2
Ezītis miglā	9,8	8,9	10,6
HHC	6,9	6,1	7,6
Pūce	6,3	7,9	4,8
Coyote Fly	4,3	2,9	5,5
Omas Briljanta istaba	3,8	2,6	4,8
Greenwood	3,6	3,4	3,7
Tims Mints	3,6	3,7	3,5
Kaņepes kultūras centrs	3,4	1,8	4,8
Limonāde	3,1	3,2	3,0

Galvenie iemesli, kādēļ jaunieši apmeklē pašu minētās izklaides vietas, ir klubam raksturīgā atmosfēra, kas jaunietim patīk (45%), draugi, kompānija un laba publika jauniešu vērtējumā (30%), un klubā atskaņotā mūzika (19%) (skat. 8. attēlu). Tie ir trīs paši būtiskākie pievilkšanas faktori, ko minējuši jaunieši, bet tie kombinējas arī ar citiem aspektiem, tādēļ lielākajai daļai izklaides vietu apmeklētāju ir vairākas iecienītākās izklaides vietas:

„Melno Cepurīšu Balerija" ir tāda alternatīvu cilvēku vieta. Tur ir arī attiecīga mūzika, iekārtojums. Tur es arī dodos principā draugu dēļ, jo viņiem tā ir mīļa vieta. Kāpēc es tieši uz to vietu eju – tas

ir iekārtojums, atmosfēra, cilvēki. Kāpēc es eju uz Jelgavas „Krekliem" – tas ir garšīgs ēdiens, patīkam atmosfēra, tuvu pie mājām, un arī maniem draugiem tur patīk. Šad tad sanāk vispirms aiziet uz vienu vietu, kur paēdam, jo tur ir labs ēdiens, bet alkohols tur ir dārgāks vai nav tā izvēle, un tad iet uz otru vietu – respektīvi uz to „Baleriju", kur ir lielāks alus klāsts. (FGD, vīrietis, 24 gadi)

8. attēls. Iemesli, kādēļ jaunieši apmeklē pašu minētās izklaides vietas (%)

Bāze: visi respondenti.
Vairākatbilžu jautājums

Nozīmīgi faktori izklaides vietas izvēlē ir ēdienu un dzērienu piedāvājums konkrētajā vietā (10%), kā arī cenas faktors (8%). Fokusa grupās sniegtā informācija liecina, ka abi šie aspekti tiek kombinēti, piemēram, jaunieši izvēlas tādas izklaides vietas, kur ir pieejamas daudzveidīgas vai īpašas alus šķirnes un vienlaicīgi nav arī dārgas cenas. Daudziem nozīmīga ir arī apkalpošanas kvalitāte, kas nereti tiek saistīta ar atsaucīgu un laipnu apkalpošanu. Padziļinātajās intervijās iegūtās atziņas parāda, ka daudziem ir nozīmīgs personīgais kontakts, kas izveidojas ar bārmeņiem vai bārmenēm, un īpašā attieksme, kas veidojas, nostiprinoties pastāvīgā klienta statusam. Dažos gadījumos tas saistās arī ar iespēju saņemt kādas atlaides vai dzērienus „uz parāda":

Es eju pie cilvēkiem, nevis uz vietām. Tur, kur ir pazīstami cilvēki – bārmeņi, viss "staff" [personāls], dīdžeji, eju apsveicināties utt. Un tad tīri no tā, ko tu vēlies tajā vakarā, meklēju kaut kādas alternatīvas. (FGD, vīrietis, 25 gadi)

Katru reizi, ieejot Chomsky, es pilnīgi noteikti zinu, pat ja nav sarunāts, tur būs kāds mans paziņa, kaut vai bārmenis, kas visi ir mani draugi kļuvuši. Vēl ir tas, ka viņi pirmie ieviesa to, ka var maksāt uz „krīta", kas ir kaut kas nedzirdēts, no pirmskara laikiem. Es uzticos Tev, jo tu tik bieži nāc, ka tu vari tajā kladītē tikt pierakstīts, ka tev nav naudas. Un tas ir tā, ka cilvēkiem par 100 un 200 eiro sakrājas tie parādi, viņi viņus nomaksā un dzer tālāk uz „krīta". (PI, sieviete, 29 gadi)

Jāpiebilst, ka dažādas izklaides vietas tiek izvēlētas ar atšķirīgu mērķi. Ir vietas, kuras jaunieši izvēlas, lai paēstu, ir vietas, kuras izvēlas, lai mierīgi pasēdētu un parunātu, ir sporta bāri, kur cilvēki iet skatīties sporta spēles, un ir arī tādas vietas, kas piemērotas, lai jautri pavadītu laiku un izdejotos:

Mīļākais bārs ir „Coco-loco" – patīkama atmosfēra, kur iesākt ballītes, un tad jau pēc plāna, kas, ko un kā. Uztaisām mazo Vecrīgas tūri, un tad jau nobāzējas kaut kādā pazīstamākā vietā, kur var padejot. (FGD, sieviete, 24 gadi)

Ir arī klubi, kurus pārsvarā apmeklē vienas subkultūras vai vienas noteiktas sabiedrības grupas pārstāvji, piemēram, metāla mūzikas cienītāji apmeklē klubu „Melnā piektdiena", bet LGBT kopienas pārstāvji apmeklē klubus „Golden" un „XXL":

> *Es apmeklēju „Golden" un „XXL", jo es pati un mani draugi ir no LGBT kontingenta. (FGD, sieviete, 23 gadi)*

83% jauniešu aptaujā norāda, ka viņus kopumā apmierina jauniešu izklaides iespējas konkrētajā pilsētā, kurā notika aptauja (Rīgā, Liepājā, Valmierā, Daugavpilī, Jelgavā). Tomēr jāpiebilst, ka, salīdzinot ar 2012. gada aptaujas datiem[6], ir samazinājies to aptaujāto skaits, kas ir pilnībā apmierināti ar pieejamajām izklaides vietu piedāvājumu. Iespējams, tas liecina, ka izklaides vietu apmeklētāji kļūst prasīgāki. Vienlaikus to skaits, kas atbild, ka nemaz nav apmierināti ar piedāvājumu, ir palicis nemainīgs – 4%.

9. attēls. Apmierinātība ar izklaides iespējām savā pilsētā (%)

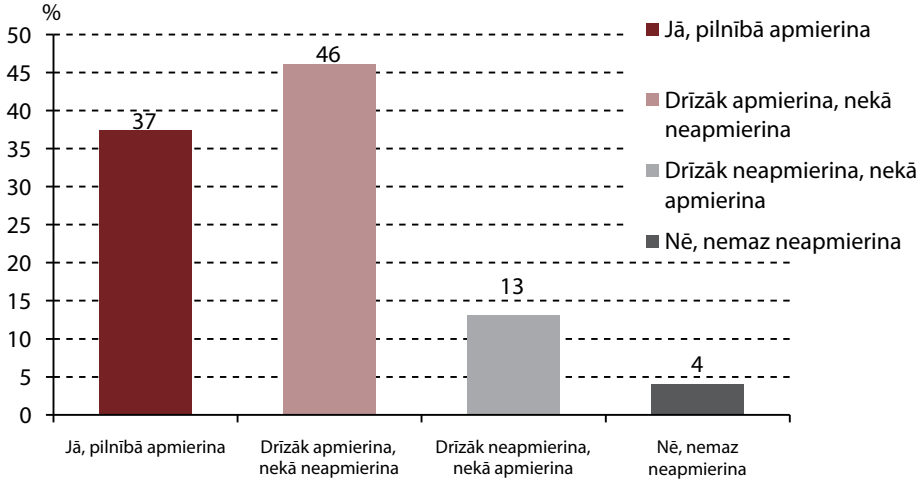

Bāze: visi respondenti

Aplūkojot atbilžu sadalījumu dažādās aptaujātajās vietās, redzams, ka visapmierinātākie ar pieejamo izklaides vietu piedāvājumu ir rīdzinieki, bet visneapmierinātākie – daugavpilieši (skat. 10. attēlu). No citām lielajām pilsētām, kurās notika aptauja, salīdzinoši savās atbildēs vistuvākie rīdziniekiem ir valmierieši. Viņu vidū kopumā 84% aptaujāto ir apmierināti ar pilsētā pieejamo izklaides piedāvājumu, rīdzinieku vidū tādi ir 90%. Līdzīgas tendences tika novērotas arī 2012. gada izklaides vietu apmeklētāju aptaujā. Rīdzinieku apmierinātība ar izklaides vietām pilsētā tautību griezumā būtiski neatšķiras.

6 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs, 57. lpp.

10. attēls. Apmierinātība ar izklaides iespējām dažādās Latvijas pilsētās (%)

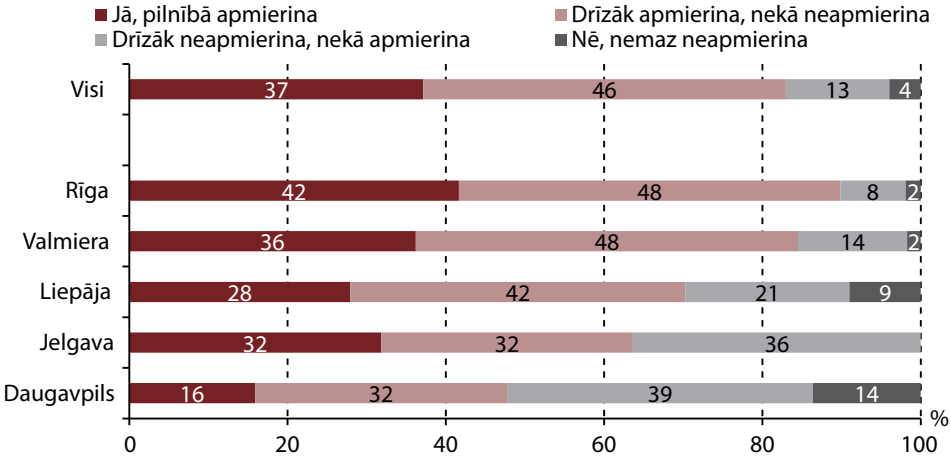

Bāze: visi respondenti

Pievēršoties to jauniešu atbildēm, kas ir neapmierināti ar pieejamo izklaides vietu piedāvājumu (atbildes drīzāk neapmierina un nemaz neapmierina), aptauja parāda, ka galvenie neapmierinātības iemesli ir saistīti ar piedāvājuma daudzveidības trūkumu. No visiem neapmierinātajiem ar piedāvājumu, 32% norāda, ka viņiem trūkst dažādības, iespējas izvēlēties, jo klubi nepiedāvā nekādus interesantus pasākumus. 28% norāda, ka tieši šajā konkrētajā apdzīvotajā vietā ir ļoti maz izklaides vietu, kas atkal ir aspekts saistīts ar piedāvājuma daudzveidības trūkumu. Ceturtais būtiskākais aspekts, kas raksturo jauniešu neapmierinātību, ir saistīts ar vienveidīgo muzikālo piedāvājumu konkrētās pilsētas klubos, kas neatbilst konkrētā jaunieša muzikālajai gaumei, un arī šis aspekts lielā mēra ir saistīts ar to, ka pilsētās trūkst daudzveidīga piedāvājuma. Interesanti, ka trešais nozīmīgākais aspekts, kas neapmierina izklaides vietu apmeklētājus, ir tas, ka viņiem nepatīk konkrēto pilsētu klubu publika, un viņi sūdzas par to, ka kluba apmeklētāji pārmērīgi lieto alkoholu un līdz ar to sabojā izklaidi citiem (skat. 11. attēlu).

11. attēls. Iemesli, kādēļ neapmierina izklaides iespējas pilsētā (%)

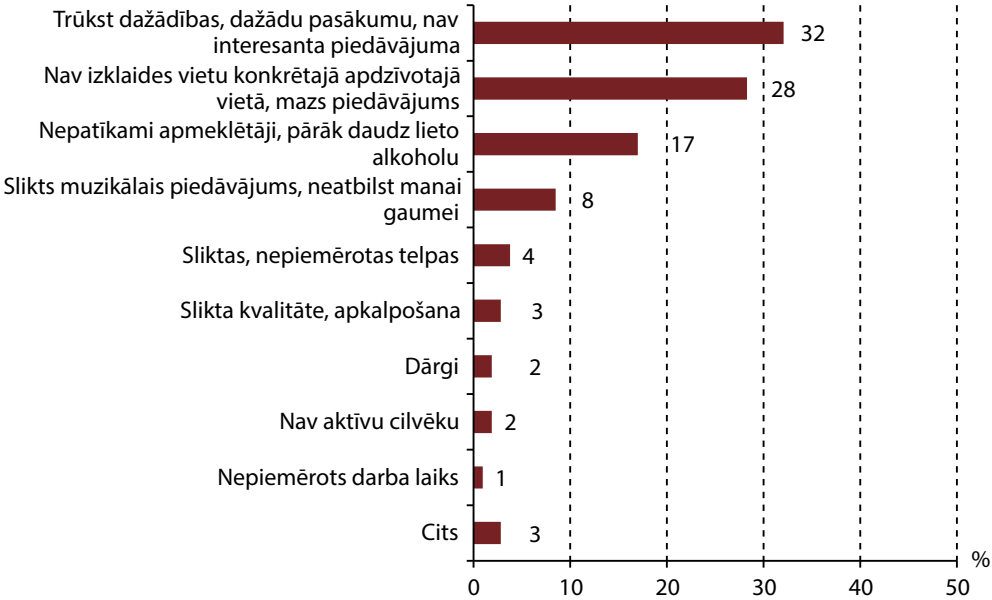

Bāze: Tie, kas ir neapmierināti ar izklaides iespējām.
Vairākatbilžu jautājums

Izklaides vietu apmeklētājiem tika uzdots jautājums arī par citu izklaides pasākumu apmeklēšanu. Atbildes uz šo jautājumu parāda, ka dažādu izklaides pasākumu vidū vispopulārākās ir mājas ballītes (mājas *tusiņi, burziņi*). Tādas apmeklē 86% aptaujāto jauniešu, un gada laikā kādā mājas ballītē vidēji visu aptaujāto ir piedalījušies 16,87 reizes, tātad apmeklējot vairāk nekā vienu ballīti mēnesī (skat. 12. attēlu). 76% aptaujāto norāda, ka apmeklē populāru grupu vai mūziķu koncertus (vidējais apmeklēšanas biežums gadā ir 2,99 jeb noapaļojot – vidēji trīs reizes gadā). 64% aptaujāto ir apmeklējuši arī brīvdabas mūzikas festivālus (piemēram, Positivus, Summer Sound, Kubana, Laba Daba u.tml.), vidējais apmeklēšanas biežums gadā ir divi mūzikas festivāli (vidējā vērtība 1,98). Interesanti, ka radošo jauniešu pasākumus, kas notiek tādās vietās kā Kaņepes kultūras centrā, Chomsky bārā u.tml., ir apmeklējuši 40% aptaujāto, un vidējais apmeklēšanas biežums ir 8,18 jeb astoņi pasākumi gadā. Tas parāda, ka tie jaunieši, kas šādus pasākumus apmeklē, dara to regulāri katru mēnesi vai gandrīz katru mēnesi.

12. attēls. Dažādu izklaides pasākumu apmeklēšana (%)

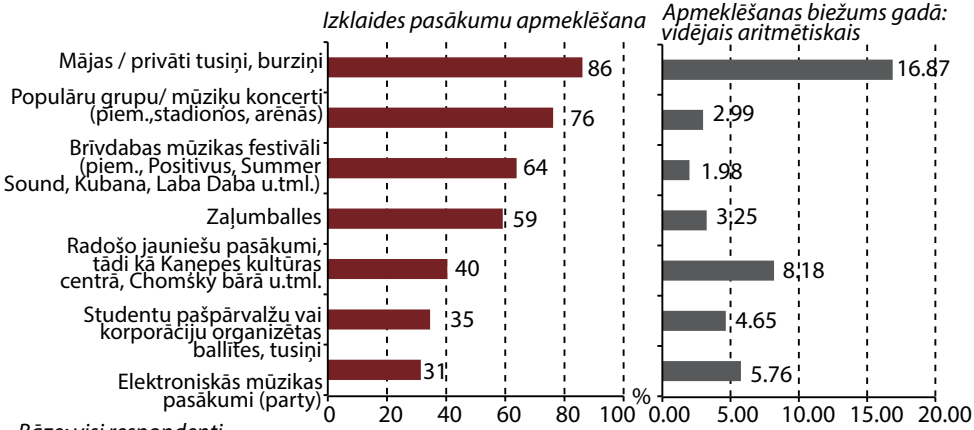

Bāze: visi respondenti.
Vairākatbilžu jautājums

Izplatītākie brīvā laika pavadīšanas veidi izklaides vietu apmeklētāju vidū ir sportošana, dažādas ar literatūru (lasīšanu) saistītas aktivitātes un radošie hobiji (dziedāšana, dejošana, amatierteātris, gleznošana un tml.) (skat. 5. tabulu). Aplūkojot atbilžu sadalījumu divās aptaujāto grupās – aktīvie klubu apmeklētāji, kas izklaides vietas apmeklē vismaz reizi nedēļā (32% no visiem aptaujātajiem), un pasīvie klubu apmeklētāji, kas izklaides vietas apmeklē retāk nekā reizi nedēļā (68% no visiem aptaujātajiem), redzams, ka būtiskas atšķirības brīvā laika pavadīšanā šajās divās grupās nav novērojamas. Ir neliela tendence, ka aktīvie klubu apmeklētāji nedaudz retāk sporto un izvēlas aktīvo atpūtu pie dabas, tomēr atšķirības ir ļoti nelielas. Līdzīgi rezultāti tika novēroti arī 2012. gada pētījumā[7].

5. tabula. Citi brīvā laika pavadīšanas veidi atkarībā no izklaides vietu apmeklēšanas biežuma (%)

Cik bieži vispār Tu mēdz apmeklēt izklaides vietas (klubus, bārus, krodziņus)?			
	Visi	Retāk nekā reizi nedēļā	Vismaz reizi nedēļā
Sportošana	51	53	49
Literatūra	21	20	22
Radošie hobiji	19	20	18
Aktīvā atpūta, atpūta pie dabas	12	13	10
Datorspēles, TV un filmu skatīšanās	11	11	11
Laika pavadīšana ar draugiem, radiem vai ģimeni	7	8	7
Dalība dažādu organizāciju darbā, brīvprātīgais darbs	5	5	6
Ceļošana	5	5	4
Kultūras pasākumu apmeklēšana	3	3	4

7 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs, 50. lpp.

Profesionālie hobiji	2	3	2
Izglītošanās un pašattīstība	2	2	2
Cita atbilde	4	4	5

Brīvā laika pavadīšanā vērojamas arī atšķirības dzimuma griezumā. Ja vīriešu vidū nedaudz biežāk vērojama aizraušanās ar sportu, tad sieviešu vidū biežāk sastopama grāmatu lasīšana, aizraušanās ar literatūru un iesaistīšanās dažādās radošās aktivitātēs – dziedāšana korī, dejošana, amatierteātris, gleznošana un tml. (skat. 13. attēlu). Sievietes, salīdzinot ar vīriešiem, biežāk iesaistās arī aktīvās atpūtas pasākumos pie dabas, ceļo, apmeklē kādus kultūras pasākumus un pavada laiku ar draugiem, radiem vai ģimeni, savukārt vīrieši ir biežāk minējuši, ka spēlē datorspēles, kā arī nodarbojas ar kādiem profesionālajiem hobijiem, piemēram, auto projektēšanu vai labošanu, vai programmēšanu savām interesēm.

13. attēls. Citi brīvā laika pavadīšanas veidi dzimuma griezumā (%)

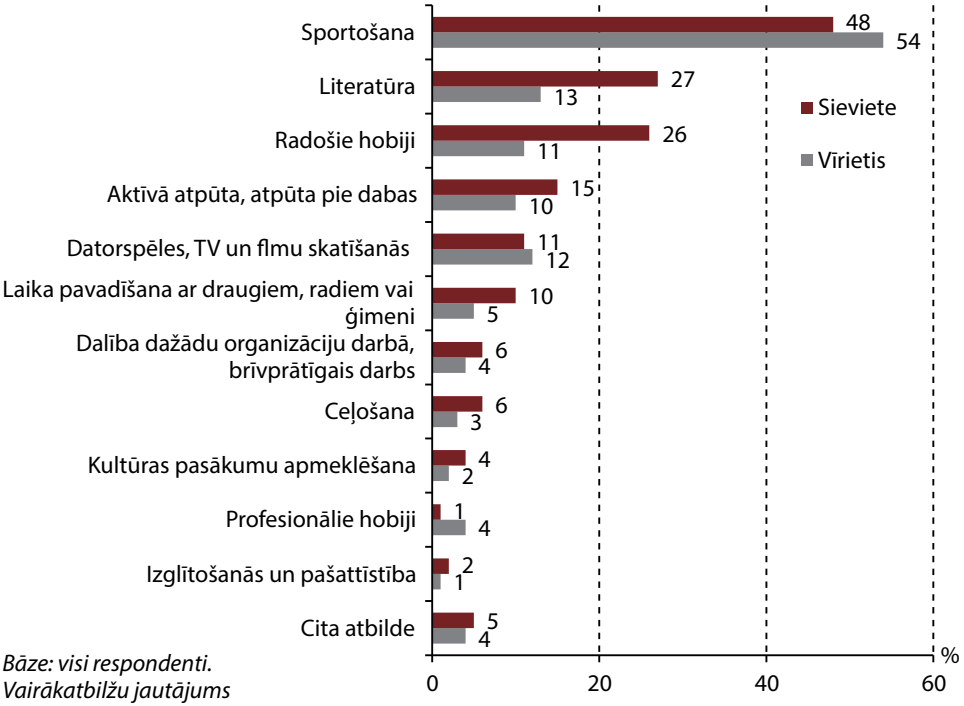

Bāze: visi respondenti.
Vairākatbilžu jautājums

4.3. Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība: alkohols

Absolūtais vairākums izklaides vietu apmeklētāju ir alkohola lietotāji. To apstiprina atbildes uz jautājumiem par alkohola lietošanu pēdējo 12 mēnešu laikā un alkohola lietošanas uzsākšanas vecumu. 89% izklaides vietu apmeklētāju lieto alkoholu vismaz reizi mēnesī un 59% lieto alkoholu vizmaz reizi nedēļā (skat. 14. attēlu). Kopumā no 814 aptaujātajiem respondentiem tikai 15 bija tādi, kas nav lietojuši alkoholu pēdējo 12 mēnešu laikā, un viņu vidū ir 5 aptaujātie, kas savā dzīvē nav pamēģinājuši alkoholu saturošu dzērienu.

14. attēls. Alkohola lietošana pēdējo 12 mēnešu laikā (%)

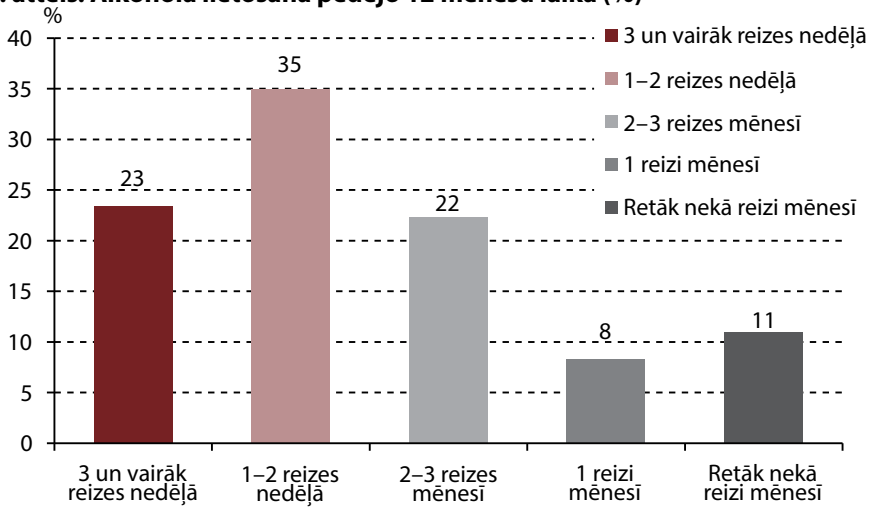

Bāze: visi respondenti

Alkohola lietošanas biežuma ziņā vērojama tendence, ka aptaujāto sieviešu vidū ir mazāk to, kas alkoholu pēdējo 12 mēnešu laikā lieto trīs un vairāk reizes nedēļā (vīrieši – 29%, sievietes – 19%). Savukārt to vidū, kas alkoholu pēdējo 12 mēnešu laikā lietojuši retāk nekā reizi nedēļā sieviešu un vīriešu īpatsvars būtiski neatšķiras (vīrieši – 12%, sievietes – 10%) (skat. 15. attēlu).

15. attēls. Alkohola lietošana pēdējo 12 mēnešu laikā dzimuma griezumā (%)

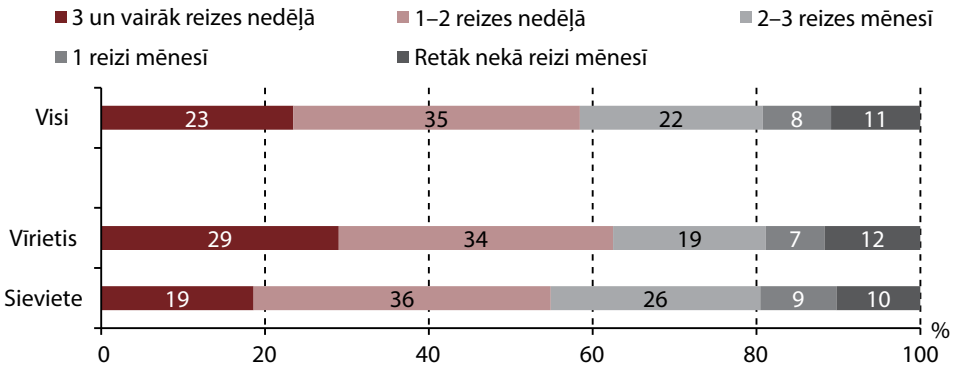

Bāze: visi respondenti

Vidējais alkohola lietošanas uzsākšanas vecums izklaides vietu apmeklētāju vidū ir 15-16 gadi (vidējais aritmētiskais – 15,57, mediāna – 16, moda – 16). Sieviešu un vīriešu vidū šajā ziņā ir vērojamas nelielas atbilžu atšķirības, jo meitenēm vidējais aritmētiskais alkohola pamēģināšanas vecums ir 15,69, bet zēniem – 15,45 gadi, tomēr atšķirības nav ļoti būtiskas. Summāri alkohola lietošanas uzsākšanas vecums lielākajai daļai aptaujāto ir vecumā no 12 līdz 18 gadiem (vīriešiem – 91%, sievietēm 93%). Vīriešu vidū kopumā ir vairāk to, kas alkoholu sākuši lietot līdz 12 gadiem (vīrieši 3%, sievietes 1%). Vecumā no 12-15 gadiem alkoholu lietot ir sākuši 46% vīriešu un 44% sieviešu.

16. attēls. Alkohola lietošanas uzsākšanas vecums dzimuma griezumā (%)

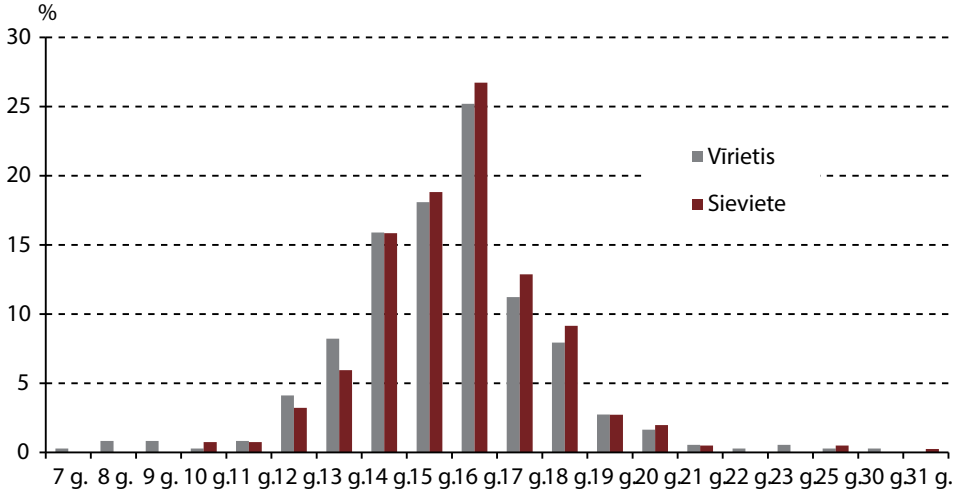

Būtiskāks rādītājs par alkohola lietošanas biežumu ir alkohola lietošanas daudzums, īpaši – riskanta alkohola lietošana. Riskanta alkohola lietošana nozīmē, ka vienā alkohola lietošanas reizē ir izdzerti 60 un vairāk grami absolūtā alkohola jeb izdzertas 5 devas absolūtā alkohola (60 g absolūtā alkohola atbilst aptuveni 200 mililitriem degvīna, vienai pudelei vīna vai trim 0,5 litru pudelēm gaišā alus). Aptaujas rezultāti parāda, ka riskanta alkohola lietošana raksturīga vairāk nekā pusei izklaides vietu apmeklētāju (53%), jo tikai 47% aptaujāto parasti izdzer mazāk par 5 alkohola devām alkohola lietošanas reizē (skat. 17. attēlu). Vidējais aritmētiskais rādītājs par izdzertajām alkohola devām tajās dienās, kad aptaujātais dzēris jebkāda veida alkoholiskos dzērienus, ir 6,42 devas (mediāna – 5 devas, moda – 6 devas). Arī šajā jautājumā ir vērojamas dzimuma atšķirības. Sieviešu vidū vidējais aritmētiskais rādītājs par izdzertajām alkohola devām ir 4,80, bet vīriešu vidū – 8,28 devas. Procentuāli redzams, ka sieviešu vidū vairāk par 5 devām absolūtā alkohola izdzer 44%, bet vīriešu vidū – 63%.

17. attēls. Alkohola lietošanas daudzums devās dzimuma griezumā (%)

Jautājuma formulējums anketā: Tajās dienās, kad Tu dzēri jebkāda veida alkoholiskos dzērienus, cik devas absolūtā alkohola Tu parasti izdzēri dienas laikā? Alkohola devu noteikšanai, lūdzu, izmanto pievienoto kartīti.

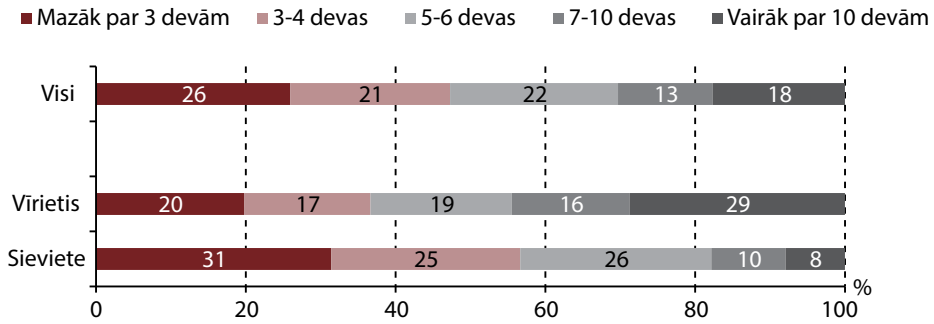

Bāze: visi respondenti, kas ir lietojuši alkoholu

Saliekot alkohola lietošanas biežuma rādītāju un alkohola daudzuma rādītāju vienā jautājumā, redzams, ka 30% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju 5 un vairāk devas izdzer vismaz reizi nedēļā vai biežāk, 40% vidēji reizi mēnesī. Salīdzinoši vīriešu vidū ir vairāk to, kas 5 un vairāk alkohola devas izdzer vismaz reizi nedēļā (vīriešu vidū 41%, sieviešu vidū – 20%) (skat. 18. attēlu).

18. attēls. 5 un vairāk alkohola devu izdzeršanas biežums pēdējo 12 mēnešu laikā dzimuma griezumā (%)

Cik bieži pēdējo 12 mēnešu laikā vienā iedzeršanas reizē Tu izdzēri vairāk nekā 1,5 litrus alus vai sidra, nepilnu pudeli vīna (600 ml), 200 ml degvīna (jeb 5 vai vairāk devas)?

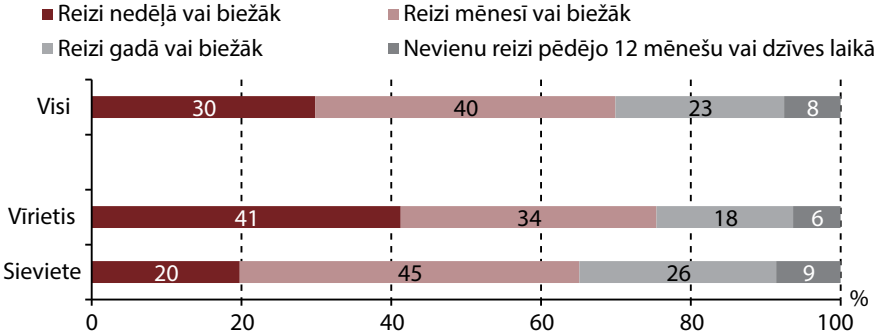

Bāze: visi respondenti, kas ir lietojuši alkoholu

Vismaz reizi nedēļā vai biežāk 10 vai vairāk devas vienā iedzeršanas reizē izdzer 17% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju, salīdzinoši biežāk šādu intensīvu riskantu alkohola patēriņu īsteno vīrieši (vīriešu vidū 25%, sieviešu vidū – 9%). Kopumā liels aptaujāto īpatsvars ir arī to, kas 10 vai vairāk devas neizdzer katru nedēļu, bet vismaz reizi mēnesī – 32% vīriešu vidū un 25% sieviešu vidū (skat. 19. attēlu).

19. attēls. 10 un vairāk alkohola devu izdzeršanas biežums pēdējo 12 mēnešu laikā dzimuma griezumā (%)

Cik bieži pēdējo 12 mēnešu laikā vienā iedzeršanas reizē Tu izdzēri vairāk nekā 3,0 litrus alus vai sidra, pusotru pudeli vīna (1200 ml), 400 ml degvīna (jeb 10 vai vairāk devas)?

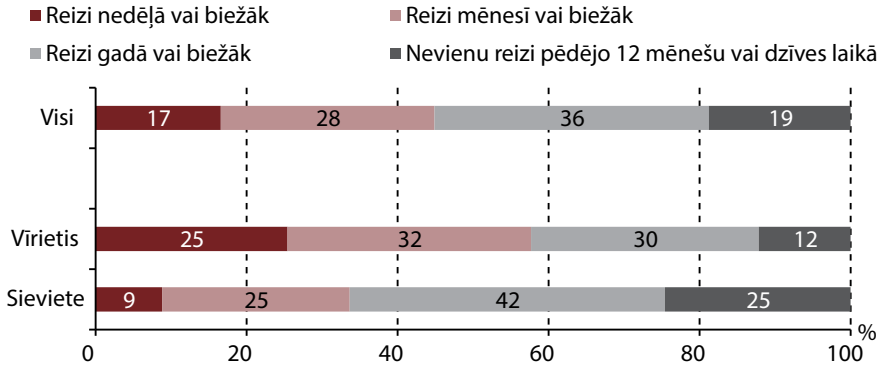

Bāze: visi respondenti, kas ir lietojuši alkoholu

Pētījums atklāj arī būtisku sakarību starp izklaides vietu apmeklēšanas biežumu un riskantu alkohola lietošanu. Piemēram, tie aptaujātie, kas klubus apmeklē vismaz reizi nedēļā, ievērojami biežāk arī vienā iedzeršanas reizē izdzer 10 vai vairāk devas alkohola. Šajā grupā riskanta alkohola lietošana reizi nedēļā vai biežāk novērojama 30% gadījumu, bet to aptaujāto vidū, kas klubus apmeklē retāk nekā reizi nedēļā, intensīva un bieža alkohola lietošana sastopama 10% gadījumu (skat. 20. attēlu).

20. attēls. 10 un vairāk alkohola devu izdzeršanas biežums pēdējo 12 mēnešu laikā dzimuma griezumā (%)

Cik bieži pēdējo 12 mēnešu laikā vienā iedzeršanas reizē Tu izdzēri vairāk nekā 3,0 litrus alus vai sidra, pusotru pudeli vīna (1200 ml), 400 ml degvīna (jeb 10 vai vairāk devas)?

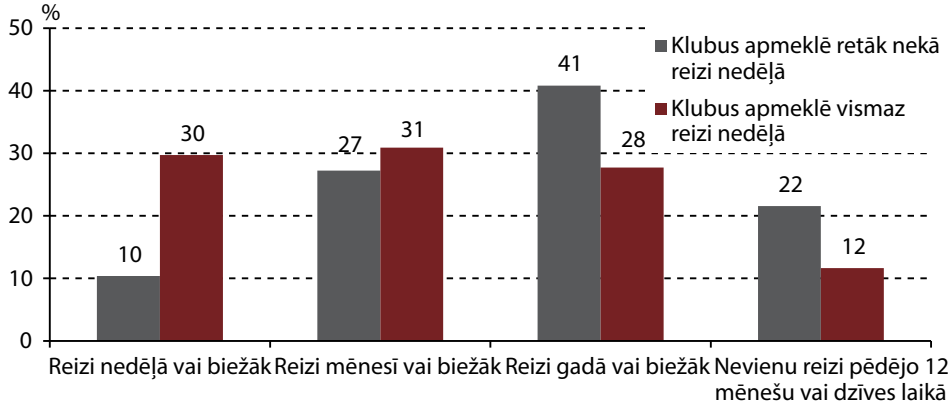

Bāze: visi respondenti, kas ir lietojuši alkoholu

Kaitīgu alkohola ietekmi uz savu dzīvi ir pamanījuši vairāk nekā puse aptaujāto. Visbiežāk ir minēta alkohola lietošanas negatīvā ietekme uz finansiālo situāciju (55%) un tikpat liels skaits ir atzīmējis

arī alkohola lietošanas negatīvo ietekmi uz veselību (55%), tiesa, ar alkohola lietošanas negatīvo ietekmi uz finansiālo situāciju aptaujātie biežāk ir saskārušies vairākkārtīgi (skat. 21. attēlu).

21. attēls. Alkohola lietošanas negatīvā ietekme pēdējo 12 mēnešu laikā (%)

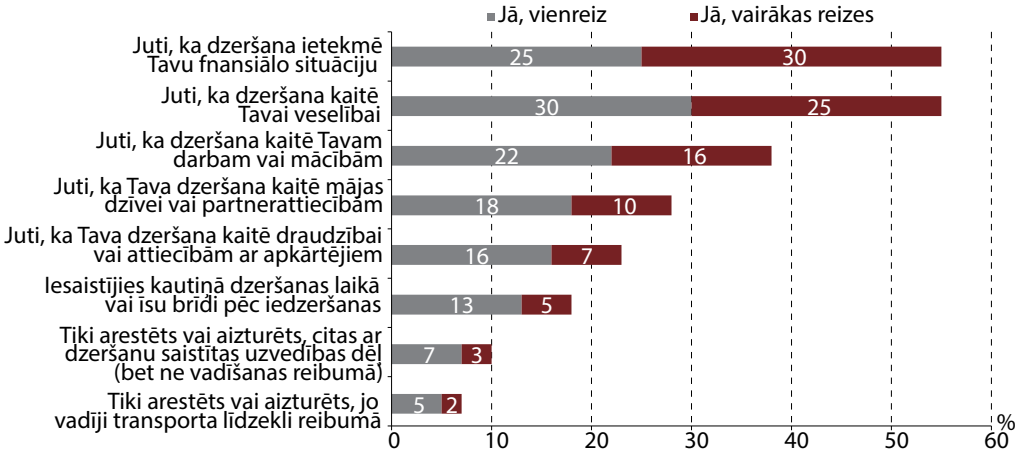

Kopumā 36% ir saskārušies ar alkohola lietošanas negatīvo ietekmi uz darbu vai mācībām (piemēram, ar situācijām, kad alkohola dēļ darbs vai mācības netiek apmeklētas, tāpat arī ir situācijas, kad pienākumi netiek laicīgi veikti, un rezultātā darbs tiek zaudēts).

22. attēls. Alkohola lietošanas negatīvā ietekme pēdējo 12 mēnešu laikā dzimuma griezumā (%)

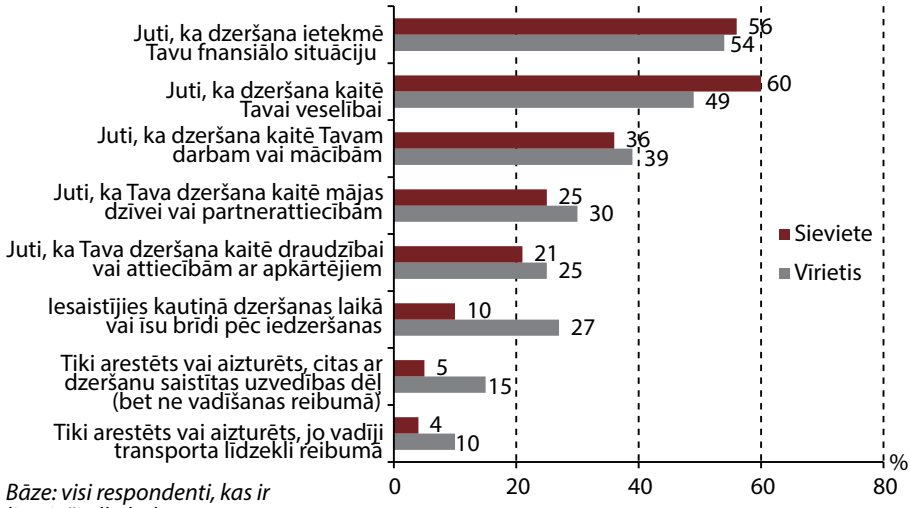

Bāze: visi respondenti, kas ir lietojuši alkoholu

Skatoties atbildes par alkohola lietošanas negatīvo ietekmi dzimuma griezumā, redzams, ka sievietes biežāk ir izjutušas to, ka dzeršana kaitē veselībai (vīrieši – 49%, sievietes – 60%). Vīrieši, savukārt, ievērojami biežāk, salīdzinot ar sievietēm, ir iesaistījušies kautiņā dzeršanas laikā (vīrieši – 27%, sievietes – 10%), kā arī tikuši aizturēti, gan vadot transporta līdzekli reibumā (vīrieši – 10%, sievietes – 4%), gan arī citas ar dzeršanu saistītas uzvedības dēļ (vīrieši – 15%, sievietes – 5%).

4.4. Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība: tabaka

Divas trešdaļas izklaides vietu apmeklētāju ir uzskatāmi par smēķētājiem, jo 39% smēķē regulāri, bet 25% smēķē šad un tad. Aptaujas dati parāda, ka 73% ir smēķējuši pēdējo 12 mēnešu laikā, bet 67% ir smēķējuši pēdējo 30 dienu laikā. Smēķētāju ir vairāk vīriešu vidū, tomēr arī sieviešu vidū vairāk nekā puse aptaujāto ir smēķētājas. No visiem aptaujātajiem vīriešiem 46% smēķē regulāri, bet 23% neregulāri (šad un tad). Sieviešu vidū 32% ir tādu, kas smēķē regulāri, bet 27% uzsmēķē neregulāri (šad un tad).

23. attēls. Smēķēšanas izplatība dzimuma griezumā (%)

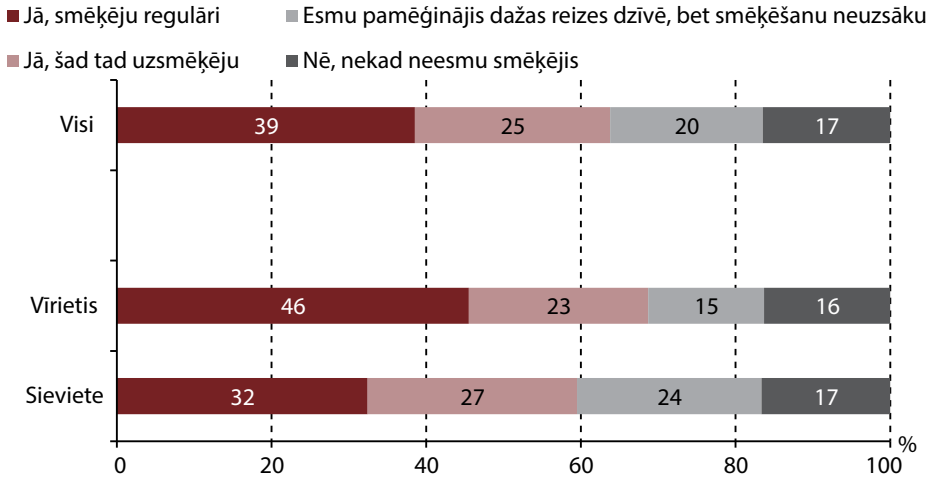

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

Raksturīgs, ka tie, kas apmeklē klubus biežāk, biežāk ir arī regulāri smēķētāji. 48% aptaujāto, kas izklaides vietas apmeklē vismaz reizi nedēļā, ir arī regulāri smēķētāji. To vidū, kas izklaides vietas apmeklē retāk nekā reizi nedēļā, regulāri smēķētāji ir 35%.

24. attēls. Smēķēšanas izplatība un klubu apmeklēšanas biežums (%)

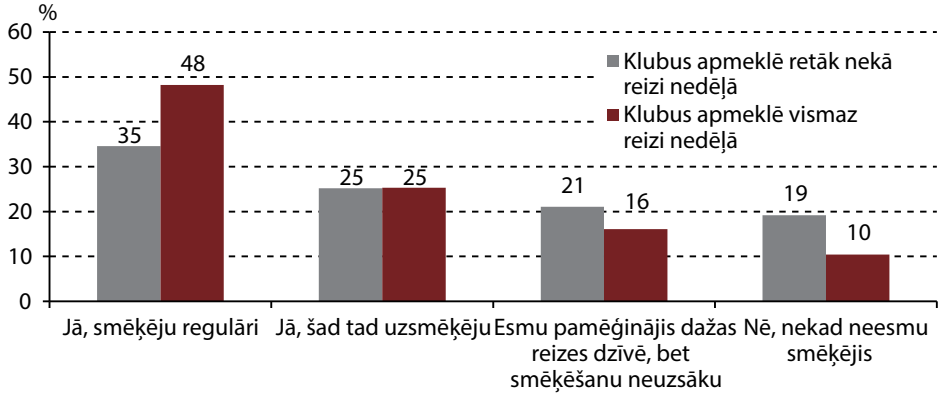

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

Vidējais smēķēšanas uzsākšanas vecums līdzīgi kā alkohola lietošanas uzsākšanas vecums izklaides vietu apmeklētāju vidū ir 16 gadi (vidējais aritmētiskais – 16,26, mediāna – 16, moda – 16). Dzimumu griezumā arī šajā jautājumā vērojamas nelielas atbilžu atšķirības, jo meitenēm vidējais aritmētiskais smēķēšanas uzsākšanas vecums ir 16,37, bet zēniem – 16,16 gadi, tomēr atšķirības nav ļoti būtiskas.

25. attēls. Smēķēšanas uzsākšanas vecums dzimuma griezumā (%)

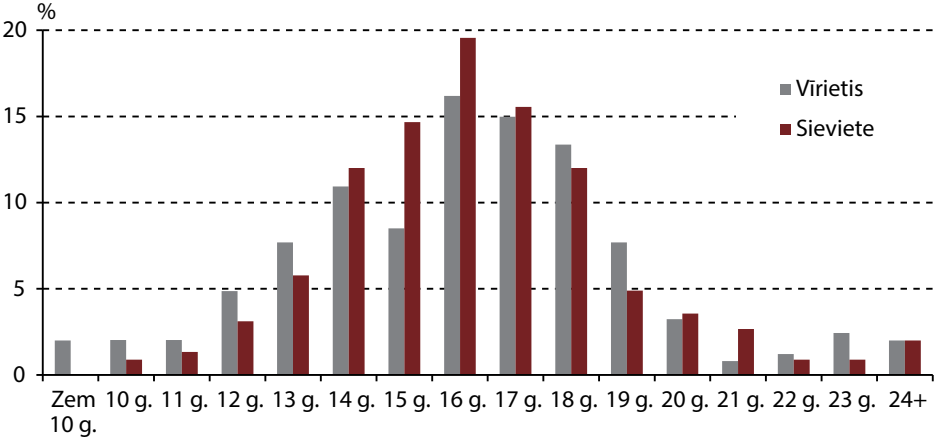

To vidū, kas regulāri smēķē un ir snieguši atbildes, cik daudz cigaretes dienā viņi vidēji mēdz izsmēķēt (43% no visiem respondentiem), vidējais dienā izsmēķēto cigarešu skaits ir 11,22 cigaretes (mediāna – 10, moda – 20). Arī dienā izsmēķēto cigarešu daudzumam ir vērojama saistība ar izklaides vietu apmeklēšanas biežumu. To vidū, kas klubus apmeklē vismaz reizi nedēļā, vidējais aritmētiskais izsmēķēto cigarešu daudzums dienā ir 12,56, bet to vidū, kas klubus apmeklē retāk nekā reizi nedēlā, – 10,25. Vēl būtiskākas atšķirības izsmēķēto cigarešu daudzuma ziņā ir starp vīriešiem un sievietēm, jo vīriešu vidū vidējais izsmēķēto cigarešu daudzums ir 13,65 cigaretes dienā, bet sieviešu vidū – 8,31 cigaretes dienā.

26. attēls. Izsmēķēto cigarešu skaits vidēji dienā (%)

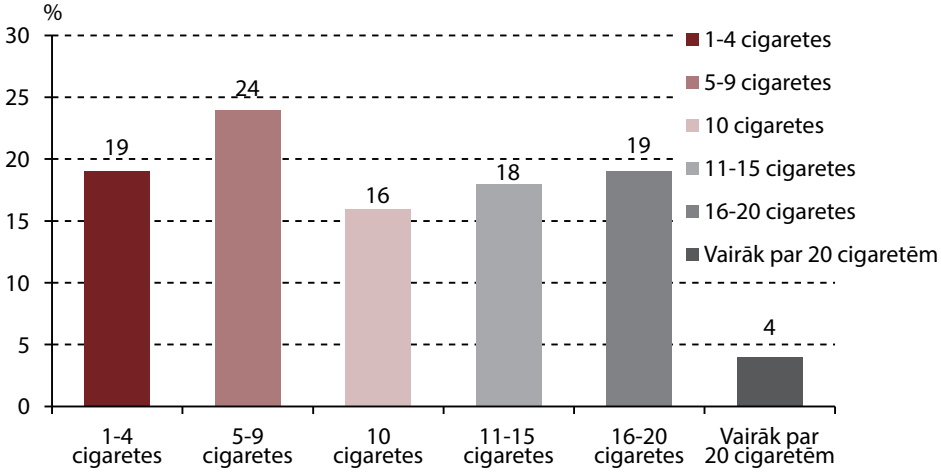

Bāze: respondenti, kas regulāri smēķē un ir snieguši konkrētu atbildi

4.5. Atkarību izraisošo vielu lietošanas izplatība: narkotikas

Narkotiku pamēģināšana

Aptaujas dati parāda, ka 60% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju dzīves laikā ir pamēģinājuši kādu no narkotikām. Līdzīgi rezultāti tika novēroti arī 2012. gada pētījumā[8], kur 59% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju bija pamēģinājuši kādas no narkotikām. Visbiežāk kāds no aptaujātajiem respondentiem ir pamēģinājis marihuānu (57%). Pamēģināšanas biežuma ziņā jebkuras citas narkotikas būtiski atpaliek: 12% ir pamēģinājuši *Spice* tipa smēķējamos augu maisījumus, tikpat daudz – kokaīnu un amfetamīnu, 10% – ekstazī un tikpat – 10% ir pamēģinājuši „maģiskās" sēnes (skat. 27. attēlu).

8 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs, 64. lpp.

27. attēls. Dzīves laikā lietotās narkotiskās vielas (%)

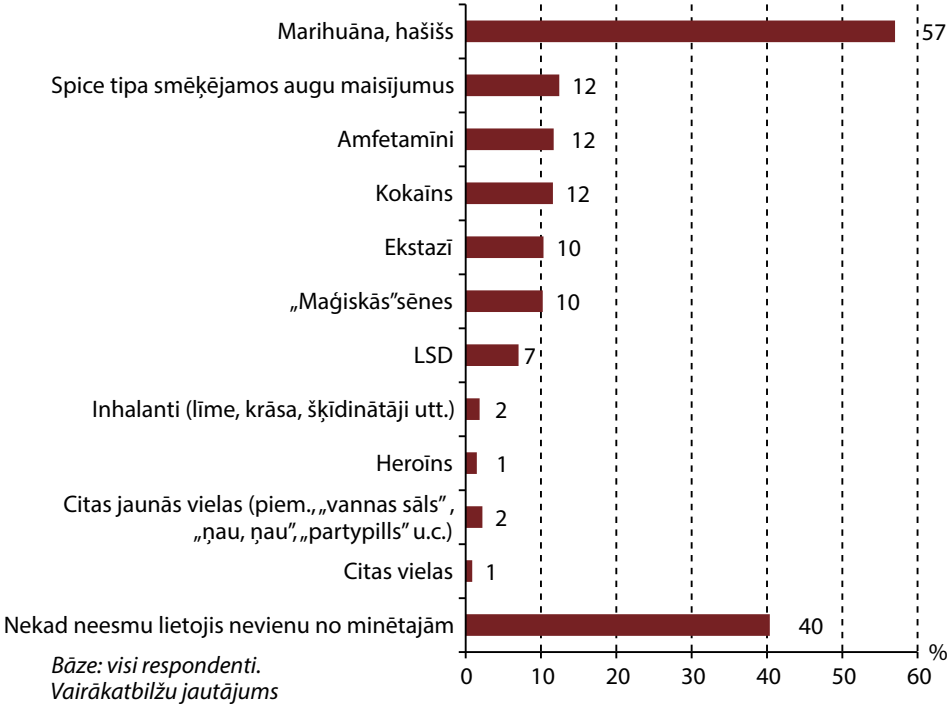

Bāze: visi respondenti.
Vairākatbilžu jautājums

Aplūkojot dažādu narkotisko vielu pamēģināšanas biežumu dzimuma griezumā, redzams, ka vīriešu un sieviešu atbildes atšķiras par 10%. 65% vīriešu un 55% sieviešu – izklaides vietu apmeklētāju dzīves laikā ir pamēģinājuši kādu no narkotikām. Aplūkojot tendences dažādās pilsētās, redzams, ka aptaujātie Rīgā un Valmierā biežāk ir dzīves laikā pamēģinājuši kādu no narkotikām (Rīgā – 65%, Valmierā – 57%, Liepājā – 50%), tomēr jāuzsver, ka aptaujāto skaits un izlases īpatnības citās pilsētās neļauj izvirzīt noteiktus secinājumus par narkotiku pamēģināšanu dažādās pilsētās, izņemot to, ka Rīgas izklaides vietās aptaujātie biežāk ir dzīves laikā pamēģinājuši kādu no narkotikām.

Ievērojami lielāks aptaujāto skaits ir dzīves laikā pamēģinājuši kādu no narkotikām tajā aptaujāto grupā, kas izklaides vietas apmeklē vismaz reizi nedēļā (70%), salīdzinot ar tiem, kas izklaides vietas apmeklē retāk (56%). Aptaujas dati arī parāda, ka aktīvie izklaides vietu apmeklētāji biežāk ir pamēģinājuši vairāk nekā vienu narkotisko vielu (53%), salīdzinot ar tiem, kas izklaides vietas apmeklē retāk nekā reizi nedēļā (41%) (skat. 28. attēlu).

28. attēls. Dzīves laikā lietoto vielu skaits un izklaides vietu apmeklēšanas biežums (% no pamēģinājušajiem)

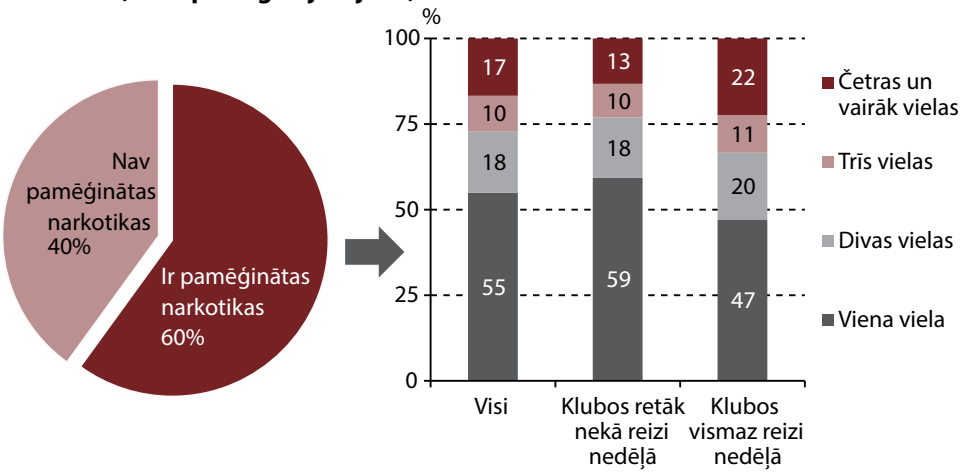

Pamēģināto vielu daudzums atšķiras arī dzimuma griezumā, lai gan šeit atšķirības nav tik būtiskas: vīrieši biežāk ir pamēģinājuši vairāk nekā vienu narkotisko vielu (48%), salīdzinot ar sievietēm (42% no visām pamēģinājušajām).

Aptaujas dati rādi, ka visagrāk, salīdzinot ar citām narkotikām, tiek pamēģināti dažādi inhalanti (līme, krāsa, šķīdinātāji). Vidējas inhalantu pamēģināšanas vecums ir 15,46 gadi, bet otrajā vietā pamēģināšanas vecuma ziņā ir marihuāna – vidējais pamēģināšanas vecums ir 17,83 gadi. Salīdzinoši vēlāk tiek pamēģināts kokaīns, kas ir skaidrojams ar kokaīna dārdzību (skat. 29. attēlu).

29. attēls. Narkotiku pamēģināšanas vecums. Vidējā aritmētiskā vērtība

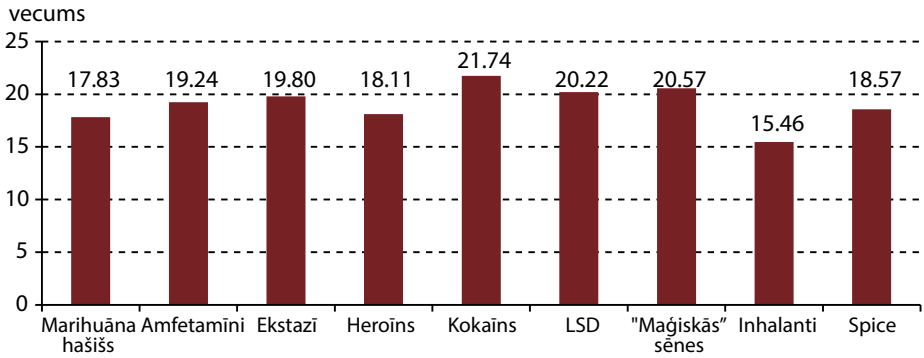

Pirmā narkotiku lietošanas reize

Aptaujā tika iekļauti divi jautājumi par pirmo narkotisko vielu, kuru izklaides vietu apmeklētājs ir pamēģinājis, un situāciju, kādā tas notika. Aptaujas dati parāda, ka 90% aptaujāto pirmā

pamēģinātā narkotiskā viela bija marihuāna/ hašišs, 4% – Spice, pa 1% aptaujāto – ekstazī un amfetamīns, bet pārējiem 4% – kāda cita viela. Kvantitatīvi apkopojot atvērtā jautājuma atbildes, par to, kas pamudināja pamēģināt narkotikas un kādā situācijā, redzams, ka visbūtiskākā ir draugu vai kompānijas ietekme (40%). Otrā visbiežāk minētā atbilde saistās ar respondenta interesi pamēģināt narkotiskās vielas (20%) (skat. 30. attēlu).

30. attēls. Narkotiku lietošanas pirmā reize: situācija un iemesli (%)

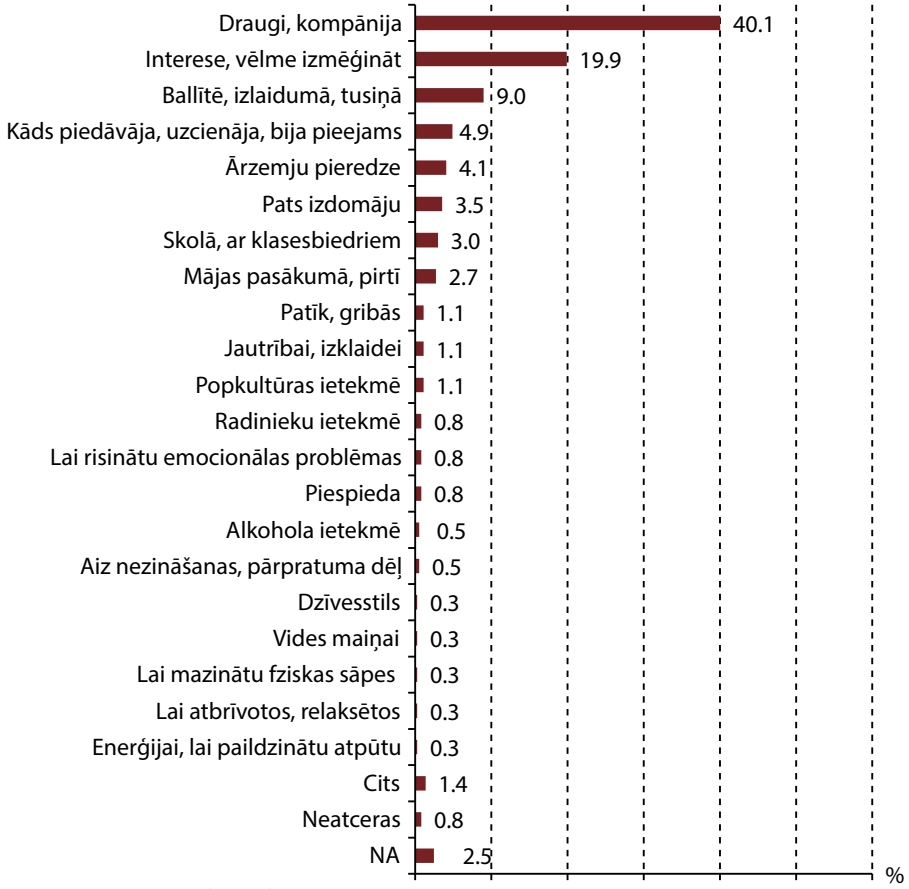

Bāze: visi respondenti, kas ir pamēģinājuši narkotikas

Padziļināti analizējot respondentu sniegtās atbildes uz atvērto jautājumu, būtiska ir atziņa, ka pirmā pamēģināšanas reize ir saistīta ar draugiem lielā mērā tādēļ, ka narkotiku lietošana tiek uztverta kā riskanta uzvedība, bet draugu klātbūtne iedrošina. Tāpēc pirmajā reizē cilvēkiem ir svarīgi, ka blakus ir „draugi ar pieredzi" šajā ziņā, un iedrošina sajūta, ka līdzās ir tuvi cilvēki, kuriem var uzticēties:

> *Vienkārši bijām ar draugiem dzīvoklī un radās iespēja izmēģināt, jo kādam bija, tāpēc izmēģināju.*

Lielāks draugu pulks ar mērķi bija savācies, lai nopirktu un visi kopīgi uzpīpētu. Gadījās, ka es bariņā biju vienīgā, kas to darīja pirmo reizi.

Cilvēkos radusies interese par narkotikām un vēlme tās izmēģināt ziņkārības dēļ, ir otrs biežāk pieminētais narkotiku lietošanas iemesls. Cilvēki vēlas apmierināt savu ziņkāri un saprast, kādi ir narkotiku radītie efekti un sajūtas. Šo motivāciju raksturo šādi citāti:

Vēlējos pamēģināt, saprast kā tas ir, izjust sajūtas.
Zinātkāres mākta, ar draudzenēm gribējās ikdienu pārvērst interesantu.
Izdomājām ar draudzeni izmēģināt, jo gribēju saprast, kāpēc mans puisis to dara.

Raksturojot pirmo izmēģināšanas reizi, daudzi aptaujātie piemin ballītes un izlaidumus, kad pirmo reizi izmēģinājuši narkotikas. Saviesīgu pasākumu laikā cilvēki atrodas tādā atmosfērā, kas rada labvēlīgu vidi tam, lai varētu lietot alkoholu un narkotikas: *„Draugu ballītē, bija tāda atmosfēra".* Atsevišķās situācijās narkotikas tikušas vienkārši piedāvātas bez maksas, it kā „uzcienāties" no jau lietošanai sagatavotas vielas, un tas ir bijis pamudinājums pamēģināt: *„Pienāca cilvēks, kas tina 'džointu', un draugi pamudināja mani pirmo reizi pamēģināt".*

Daži respondenti apgalvo, ka pirmā pieredze ar narkotiku lietošanu ir bijusi ārvalstīs. Salīdzinot ar Latviju, atsevišķās valstīs narkotikas ir pieejamas legālos veidos, tāpēc tiek izmantota iespēja narkotikas pamēģināt arī ārpus Latvijas: *„Biju Amsterdamā, un tur tas ir legāli, nopirku veikalā, mājā uzpīpējām".* Neliels skaits respondentu norāda, ka iniciatīvu lietot narkotikas uzņēmušies paši: paši nopirkuši un vieni paši savās mājās arī pamēģinājuši: *„Netiku pamudināts, rīkojos pats uz savu galvu, lai apmierinātu ziņkāri un zinātu, kā šī viela mani ietekmē"*.

Narkotiku pirmā lietošanas reize novērojama gan ballītēs, gan arī mierīgos mājas apstākļos, kā arī skolā vai tās teritorijā ar klasesbiedriem: *„Ar klasesbiedriem izdomājām paprovēt un nopirkām no paziņas".*

Narkotiku lietošana pēdējā gada, pēdējā mēneša laikā un aptaujas vakarā

Pēdējā gada laikā narkotiskās vielas ir lietojuši 37% aptaujāto, bet pēdējā mēneša laikā – 19%. Aptaujas dati parāda, ka izklaides vietu apmeklētāji galvenokārt lieto marihuānu un hašišu, jo 35% aptaujāto ir lietojuši marihuānu pēdējā gada laikā, bet 18% ir lietojuši marihuānu pēdējo 30 dienu laikā. Jebkuras citas narkotikas ir lietotas ievērojami retāk, to vidū visbiežāk lietotās ir kokaīns, amfetamīns un ekstazī (skat. 31. attēlu).

31. attēls. Dažādu narkotiku lietošana pēdējā gada un pēdējā mēneša laikā (%)

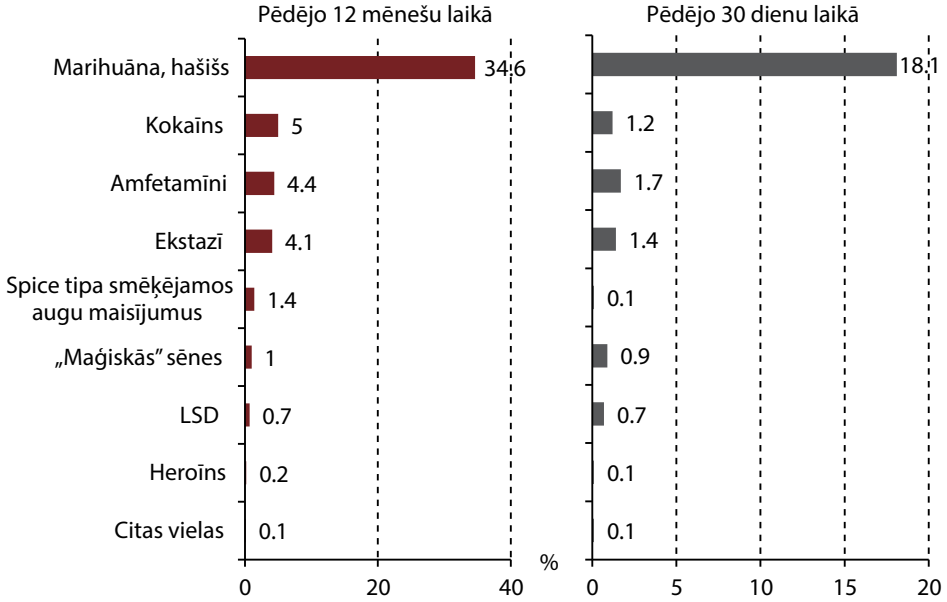

2016. gada aptaujas datu salīdzinājums ar 2012. gada aptauju, rāda, ka kopumā atkarības vielu lietošanā nav vērojamas būtiskas izmaiņas. Vienīgās atšķirības ir aptaujāto atbildēs par narkotiku lietošanu pēdējo 12 mēnešu laikā, kur 2016. gada aptauja uzrāda mazāku lietotāju skaitu, salīdzinot ar 2012. gadu. Tomēr atšķirības 7% ietvaros šajā jautājumā nav pamatoti uzskatīt par nozīmīgu tendenci, ņemot vērā to, ka visi pārējie rādītāji gandrīz neatšķiras (skat. 32. attēlu).

32. attēls. Narkotiku lietošanas salīdzinājums ar 2012. gada aptaujas datiem (%)

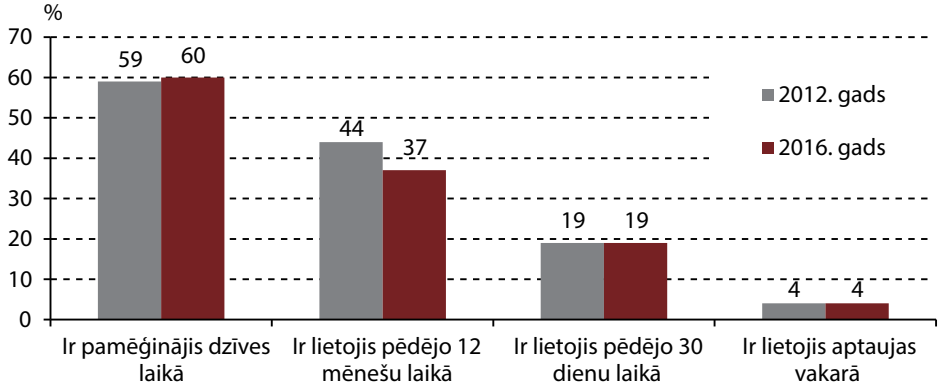

Bāze: visi respondenti

Uz jautājumu par narkotiku lietošanu aptaujas vakarā, kopumā 4% aptaujāto atbildēja apstiprinoši, bet 2% nevēlējās atbildēt (atbildējušo vidū nav ņemtas vērā tās atbildes, kur norādīts, ka lietots alkohols). Lielākā daļa aptaujas vakarā ir lietojuši marihuānu (20 respondentu) un tikai pa vienam respondentam ir atzīmējuši, ka ir lietojuši amfetamīnu, ekstazī un Spice, bet divi ir norādījuši, ka ir lietojuši vairākas narkotikas.

Narkotiku lietošana pēdējo 12 mēnešu laikā un pēdējo 30 dienu laikā, kā arī riskanta alkohola lietošana (vairāk par 60 gramiem absolūtā alkohola vienā lietošanas reizē) pozitīvi korelē ar dažādu neikdienišķu izklaides pasākumu apmeklēšanu, sākot ar mājas ballītēm un turpinot ar popmūzikas koncertiem un brīvdabas festivāliem (skat. 6. tabulu). Raksturīga tendence, ka tie, kas pēdējo 12 mēnešu laikā ir 3-5 reizes apmeklējuši populāru grupu vai mūziķu koncertus, vai brīvdabas mūzikas festivālus (piemēram, Positivus, Summer Sound, Kubana, Laba Daba u.tml.), biežāk ir to vidū, kam raksturīga riskanta alkohola lietošana, un kas ir lietojuši narkotikas pēdējo 12 mēnešu laikā un pēdējo 30 dienu laikā. Sakarību starp apmeklēšanas biežumu un narkotiku lietošanu nevar novērot attiecībā uz zaļumbaļļu un studentu pašpārvalžu vai korporāciju organizēto pasākumu apmeklēšanu. Savukārt attiecībā uz tādiem pasākumiem kā mājas ballītes, radošo jauniešu pasākumi (piemēram, Kaņepes kultūras centrā, Chomsky bārā u.tml.) un elektroniskās mūzikas pasākumi (*party*), novērojama sakarība, ka jo biežāk tie tiek apmeklēti, jo vairāk raksturīga riskanta alkohola lietošana, un narkotiku lietošana pēdējo 12 mēnešu laikā un pēdējo 30 dienu laikā.

6. tabula. Riskantas alkohola lietošanas un nelegālo narkotisko vielu lietošanas īpatsvars atkarībā no dažādu jauniešu pasākumu apmeklēšanas biežuma (%)

		Alkohola riskanta lietošana pēdējā mēneša laikā	Narkotiku lietošana pēdējā gada laikā	Narkotiku lietošana pēdējā mēneša laikā
Populāru grupu/ mūziķu koncerti (piem., stadionos, arēnās)	Ne reizi	69	45	25
	no 1 līdz 2	68	39	20
	no 3 līdz 5	77	32	17
	vairāk par 5	73	50	23
Brīvdabas mūzikas festivāli (piem., Positivus, Summer Sound, Kubana, Laba Daba u.tml.)	Ne reizi	66	36	18
	no 1 līdz 2	70	37	17
	no 3 līdz 5	89	49	31
	vairāk par 5	64	46	36
Elektroniskās mūzikas pasākumi (party)	Ne reizi	67	37	17
	no 1 līdz 2	74	41	24
	no 3 līdz 5	71	36	23
	vairāk par 5	80	46	30
Zaļumballes	Ne reizi	66	46	24
	no 1 līdz 2	71	35	19
	no 3 līdz 5	74	36	20
	vairāk par 5	74	33	10
Radošo jauniešu pasākumi, piemēram, Kaņepes kultūras centrā, Chomsky bārā u.tml.	Ne reizi	70	33	15
	no 1 līdz 2	67	37	21
	no 3 līdz 5	75	46	24
	vairāk par 5	75	59	41
Studentu pašpārvalžu vai korporāciju organizētas ballītes, tusiņi	Ne reizi	70	43	23
	no 1 līdz 2	70	33	20
	no 3 līdz 5	73	36	14
	vairāk par 5	70	30	15
Mājas / privāti tusiņi, burziņi	Ne reizi	57	26	11
	no 1 līdz 5	61	32	18
	no 6 līdz 12	71	36	15
	no 13 līdz 24	76	46	24
	vairāk par 24	82	48	31

Marihuānas lietošanas izplatība

Līdzīgi kā iepriekš veiktie pētījumi Latvijā[9] arī šis pētījums parāda, ka marihuāna un hašišs ir visbiežāk lietotās narkotiskās vielas. Salīdzinot ar 2008. gada un 2012. gada aptaujām, šī gada aptaujas rezultāti neuzrāda būtisku marihuānas lietošanas pieaugumu, un tās lietošana kopumā saglabājas 2012. gada līmenī (skat. 33. attēlu).

Trīs visbiežāk atzīmētās vietas, kur iegūta marihuāna, lietojot to pēdējoreiz pēdējo 12 mēnešu laikā, ir cita cilvēka mājas (21%), pasākumā privātmājā vai dzīvoklī (20%) vai savās mājās (19%). Līdzīgs atbilžu sadalījums bija vērojams jau 2008. gada aptaujā. Galvenie respondentu piegādātāji šajās situācijas ir draugi (48%), paziņas (21%) un dīleri (14%). Attiecībā uz marihuānas piegādātājiem vērojamas tādas pašas tendences kā 2012. gadā, kad, salīdzinot ar 2008. gadu, ir pieaugusi dīleru loma.

Uz jautājumu, par kādu cenu pirkta marihuāna, atbildi ir snieguši tikai 69 aptaujātie. No tiem lielākais vairums (77%) marihuānu ir iegādājušies par cenu, kas atbilst 15 EUR par 1 gramu, citi ir iegādājušies par nedaudz mazāku summu vai arī norādījuši robežas (10-15 EUR par gramu), vēl citi nav snieguši precīzu informāciju, kas ļautu salīdzināt informāciju.

33. attēls. Marihuānas lietošanas salīdzinājums ar 2008. un 2012. gada aptaujas datiem (%)

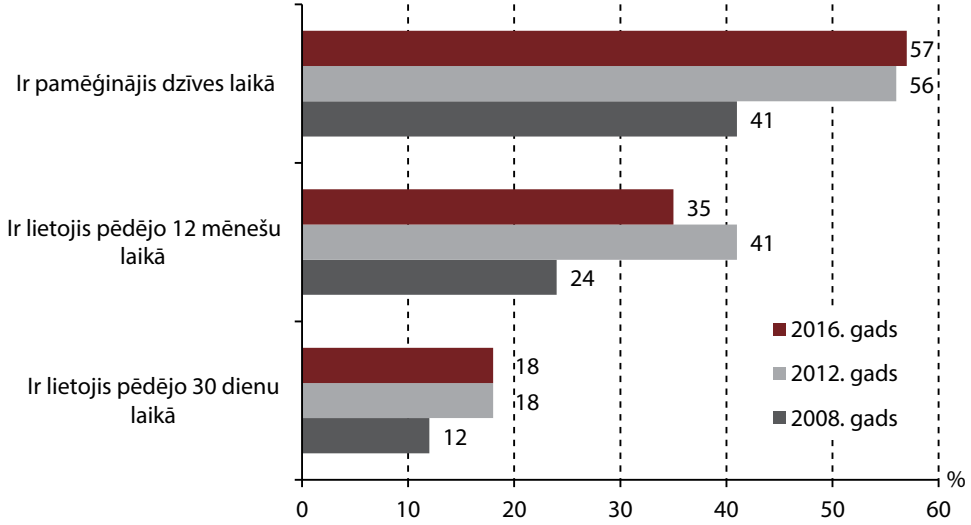

Marihuānas lietošana pēdējā mēneša laikā biežāk ir sastopama starp vīriešiem un vecuma grupās no 21 līdz 29 gadiem (skat. 34. attēlu). Arī aktīvākie klubu apmeklētāji marihuānu lieto biežāk. To vidū, kas izklaides vietas apmeklē vismaz reizi nedēļā un biežāk, marihuānu pēdējo 12 mēnešu laikā ir lietojuši 24%, bet to vidū, kas izklaides vietas apmeklē retāk nekā reizi nedēļā – 16%.

9 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs; Koroļeva, I., S., Kārkliņa, I., M., Sniķere, Mieriņa., I. (2008). Narkotiku lietošana izklaides vietās. Rīga: v/a „Sabiedrības veselības aģentūra".

34. attēls. Marihuānas lietošana pēdējā mēneša laikā dzimuma un vecuma griezumā (%)

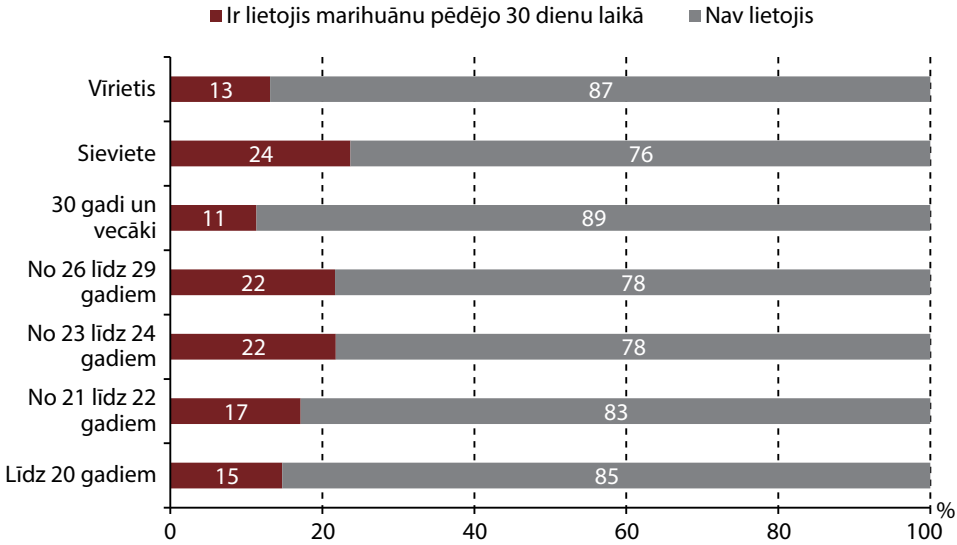

Bāze: visi respondenti

Respondenti, kas lietojuši marihuānu pēdējo 30 dienu laikā, to vidēji ir darījuši 6 dienas mēnesī (vidējais aritmētiskais ir 6,36 dienas). Kopumā 32% ir lietojuši tikai vienu dienu, 24% – 2-4 dienas, 17% – 5-9 dienas, 10% – 10 dienas, bet 17% – vairāk nekā 10 dienas. Intensīvākie marihuānas lietotāji ir vīrieši. Viņu vidū vairāk kā 10 dienas pēdējo 30 dienu laikā marihuānu ir lietojuši 21%, bet sieviešu vidū – 11% no visām sievietēm, kas lietojušas marihuānu pēdējā mēneša laikā (skat. 35. attēlu).

35. attēls. Marihuānas lietošanas dienu skaits pēdējā mēneša laikā dzimuma griezumā (% no tiem, kas lietojuši marihuānu pēdējā mēneša laikā)

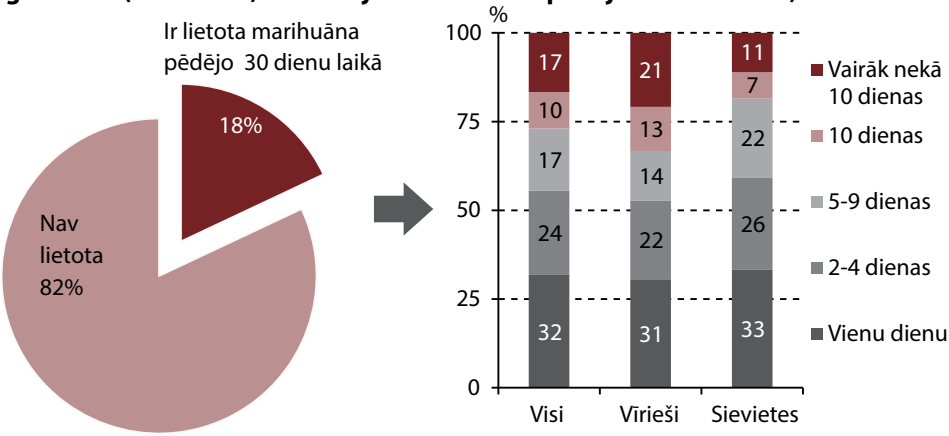

Līdzīgi kā 2012. gada aptaujā, arī šajā aptaujā parādās, ka tādu aptaujāto, kas ir pamēģinājuši tikai kādas citas vielas, taču nav lietojuši marihuānu, ir ļoti maz – aptuveni 3%[10].

10 Koroļeva, I., Trapencieris, M., Sniķere, S., Kārkliņa, I., Jankovskis, M., Krieķe, L. (2014). Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs. 72. lpp.

Narkotiku lietošanas situācijas un iemesli

Visizplatītā narkotiku lietošanas situācija aptaujāto vidū ir narkotiku lietošana kompānijā ar draugiem (51%). Otrā visbiežāk atzīmētā atbilde ir – apmeklējot klubus un bārus (13%). Savukārt trešā visbiežāk minētā atbilde ir, ka narkotikas tiek lietotas skumjos, vientulības brīžos (9%) (skat. 36. attēlu). Aplūkojot atbildes uz šo jautājumu dzimumu griezumā, redzams, ka sieviešu vidū ir vairāk to, kas norāda, ka parasti narkotikas nelieto (sievietes – 32%, vīrieši – 45%), un gandrīz visiem citiem atbilžu variantiem vīriešu vidū pozitīvo atbilžu biežums ir lielāks, nekā sieviešu vidū. Vienīgais izņēmums ir tas, ka vīrieši retāk nekā sievietes ir atzīmējuši, ka narkotikas lieto tad, kad rodas problēmas ģimenē, ar vecākiem, skolā, darbā (sievietes – 4%, vīrieši – 5%).

Salīdzinot 2016. gada aptaujas datus ar aptaujas rezultātiem 2012. gadā, redzams, ka ir samazinājies to skaits, kas atzīmē, ka lieto narkotikas, apmeklējot klubus un bārus. Ja 2012. gadā šo atbildi atzīmēja 21% aptaujāto, tad 2016. gadā – 13%.

36. attēls. Narkotiku lietošanas situācijas dzimuma griezuma (%)

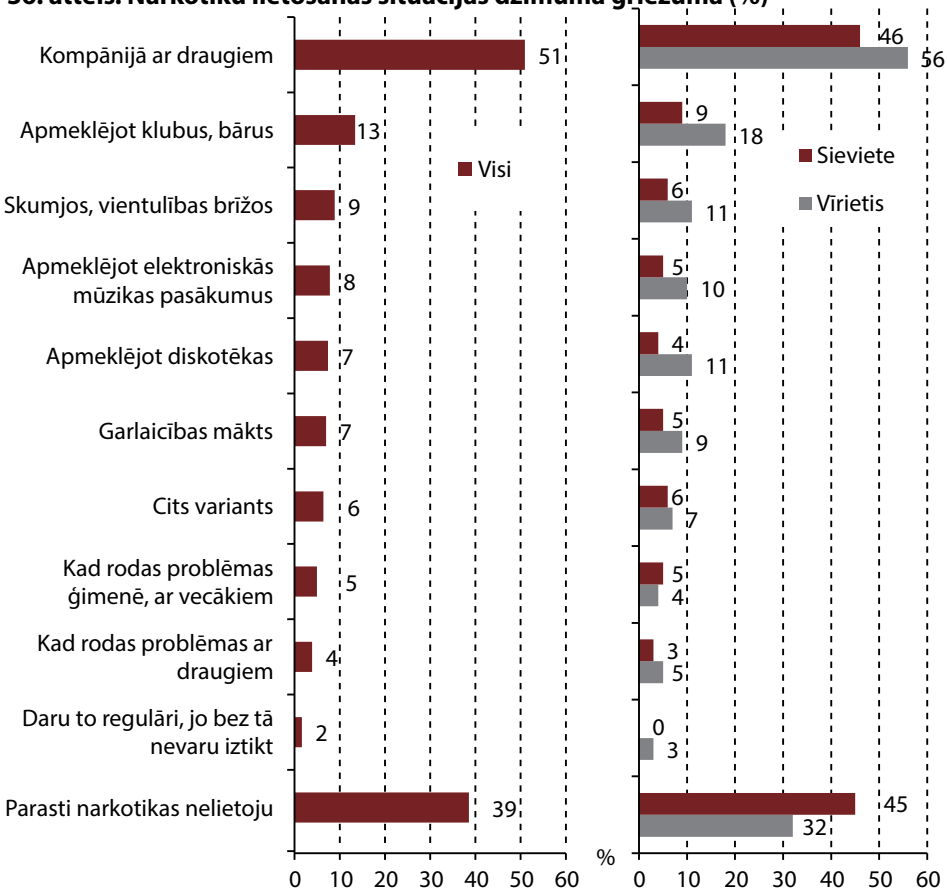

Bāze: visi respondenti, kas ir pamēģinājuši narkotikas. Vairākatbilžu jautājums

Uz atvērto jautājumu „Kāpēc Tu lieto narkotikas iepriekš minētajās situācijās?" sniegtās atbildes parāda, ka biežuma ziņā (sakodējot atvērtās atbildes), visizplatītākā atbilde ir, ka narkotikas tiek lietotas jautrībai un kaifa gūšanai (22%). Pēc būtības līdzīga atbilde ir „patīk, forši, gribas, garšo", un to snieguši 9% aptaujāto, kas pamēģinājuši narkotikas. Kompānijas ietekme kā pats nozīmīgākais narkotiku lietošanā ir 16%. 10% ar narkotiku palīdzību vēlas mazināt spriedzi un cer ka narkotiskās vielas palīdzēs atslābt, bet 14% interesē jauna pieredze, emocijas, iespaidi, ko varētu gūt, lietojot narkotiskas vielas (skat. 37. attēlu).

37. attēls. Narkotiku lietošanas iemesli (%)

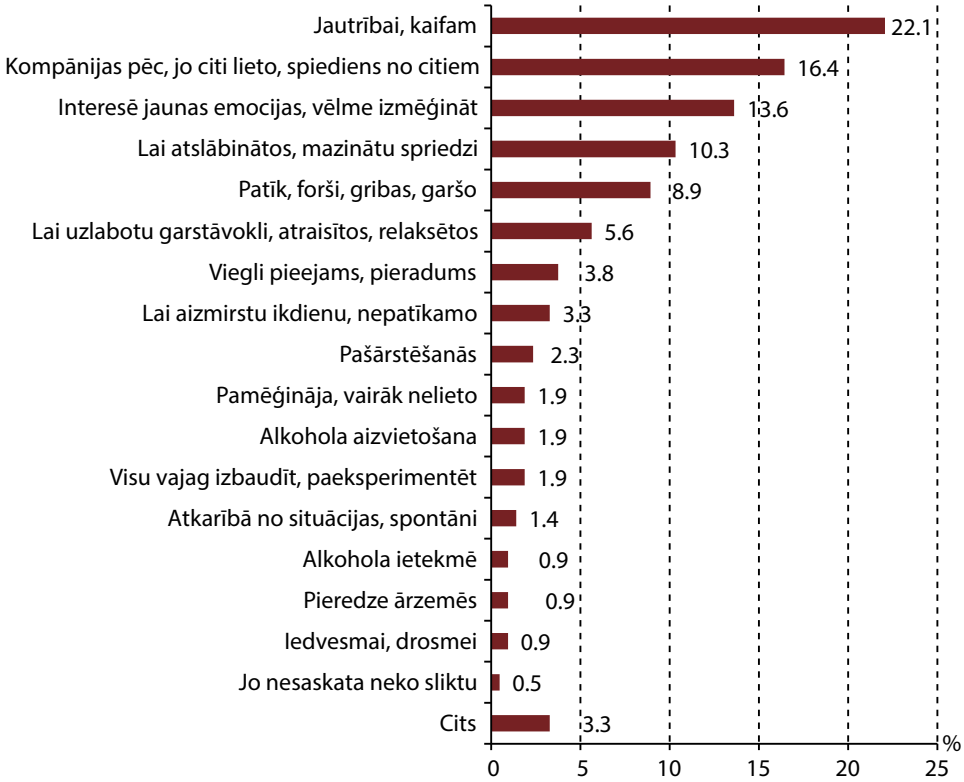

Bāze: visi respondenti, kas ir pamēģinājušinarkotikas un ir snieguši konkrētu atbildi uz jautājumu

4.6. Narkotiku pieejamība

Narkotiku pieejamība pētījumā tika noskaidrota vairākos jautājumos. Viens no jautājumiem, kas tika uzdots pilnīgi visiem izklaides vietu apmeklētājiem, arī tiem, kas narkotikas nekad nav pamēģinājuši, bija šāds: „Tavuprāt, cik grūti vai viegli Tev būtu dabūt narkotiskās vielas 24 stundu laikā, ja Tu to vēlētos?" (skat. 7. tabulu). Aptaujas rezultāti parāda, ka visvieglāk pieejamās narkotiskās vielas jauniešu vērtējumā ir marihuāna un hašišs (37% uzskata, ka tās ir ļoti viegli pieejamas, bet 28% – ka diezgan viegli pieejamas). Otrajā vietā pieejamības ziņā jauniešu vērtējumā ir *Spice* tipa smēķējamie augu maisījumi (20% uzskata, ka tie ir ļoti viegli pieejami, bet 18% – ka diezgan viegli pieejami). Savukārt, par visgrūtāk pieejamo narkotiku, no tām, kas minētas sarakstā, tiek uzskatīts heroīns. Tikai 5% uzskata, ka tas ir ļoti viegli pieejams, 7% – ka diezgan viegli pieejams, bet 44% uzskata, ka ir neiespējami to dabūt.

7. tabula. Dažādu narkotisko vielu iegūšanas sarežģītība 24 stundu laikā. Salīdzinājums ar 2008. un 2012. gadu (%)

	Gads	Neiespējami	Ļoti grūti	Diezgan grūti	Diezgan viegli	Ļoti viegli
Marihuāna, hašišs	2016	21	6	8	28	37
	2012	10	10	13	30	37
	2008	10	12	15	32	31
Kokaīns	2016	33	21	23	16	7
	2012	24	25	28	17	6
	2008	17	23	30	20	10
Amfetamīns	2016	35	19	19	18	9
	2012	20	20	26	22	12
	2008	14	16	21	27	23
Ekstazī	2016	35	19	20	18	8
	2012	20	22	27	21	10
	2008	13	18	19	27	23
Heroīns	2016	44	25	19	7	5
	2012	35	26	25	10	4
	2008	23	24	26	17	10
Tranvilizatori vai citi nomierinoši līdzekļi	2016	40	20	18	14	8
	2012	27	19	25	18	11
	2008	19	19	21	26	15
LSD un citus halucinogēni	2016	34	20	20	18	8
	2012	24	22	26	20	8
	2008	16	19	21	27	17
„Maģiskās" sēnes	2016	34	18	19	18	11
	2012	27	22	25	17	9
	2008	22	21	24	19	15
Spice tipa smēķējamie augu maisījumi	2016	34	12	16	18	20
	2012	13	13	10	17	47
	2008	-	-	-	-	-

Salīdzinot 2008., 2012. un 2016. gada aptauju datus, redzams, ka par visām narkotiskajām vielām ir pieaudzis to respondentu skaits, kas uzskata, ka konkrēto narkotisko vielu ir neiespējami iegūt 24 stundu laikā. Atbilstoši ir samazinājies arī to skaits, kas uzskata, ka konkrēto vielu ir ļoti viegli iegūt. Vienīgais izņēmums ir marihuāna, attiecībā uz kuru ir saglabājies apmēram tāds pats skaits atbilžu par to, ka ir ļoti viegli un diezgan viegli dabūt marihuānu (salīdzinājumā ar 2012. gadu). Visbūtiskākais samazinājums vērtējumā, cik viegli šo narkotiku ir iegūt, vērojams attiecībā uz *Spice* tipa smēķējamiem augu maisījumiem, kas saistīts ar normatīvā regulējuma izmaiņām attiecībā uz jaunu psihoaktīvu vielu vai tās saturošu izstrādājumu izgatavošanu un izplatīšanu (skat. nodaļu „2. Politikas plānošanas dokumenti un normatīvais regulējums").

Tas, ka ir slēgtas tirdzniecības bodītes, kur varēja nopirkt *Spice* tipa smēķējamo augu maisījumus, iespējams, izskaidro arī to, ka kopumā ir palielinājies to izklaides vietu apmeklētāju skaits, kas neko nezina par narkotiku tirdzniecības vietām savā dzīves vietā. Ja 2012. gadā 21% atbildēja, ka nezina šādas vietas, tad 2016. gadā – 38% (atgriežoties 2008. gada līmenī). Tādu izklaides vietu apmeklētāju, kas zina konkrēti vienu narkotiku tirdzniecības vietu, ir 12%, bet tādu, kas zina vairākas – 17% aptaujāto (skat. 38. attēlu). Jāpiebilst, ka tiem, kas atzīmēja, ka zina vairākas narkotiku tirdzniecības vietas vai dīlerus, tika uzdots papildjautājums, cik šādas vietas/dīlerus viņš zina. Atbildi uz šo jautājumu sniedza 12% visu aptaujāto, un vidēji visbiežāk nosauktā atbilde ir 3-4 vietas vai dīleri (vidējais aritmētiskais 4,16, mediāna un moda – 3).

38. attēls. Informētības par narkotiku tirdzniecības vietām dzīvesvietas tuvumā. Salīdzinājums ar 2008. un 2012. gadu (%)

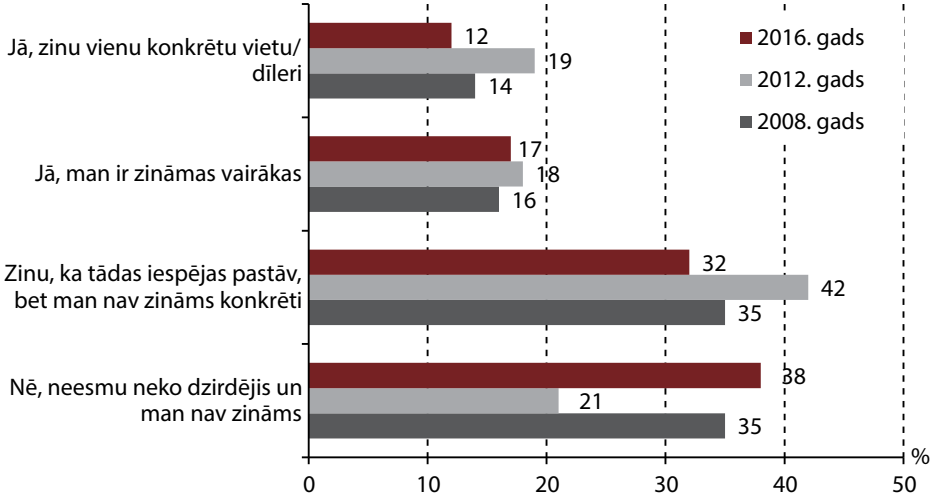

Vīriešu informētība par narkotiku tirdzniecības vietām vai dīleriem dzīves vietas tuvumā kopumā ir nedaudz augstāka nekā sievietēm (par kādu konkrētu narkotiku tirdzniecības vietu ir informēti 34% vīriešu un 26% sieviešu). Tomēr ir jāuzsver, ka, salīdzinot ar 2012. gada aptauju, šīs atšķirības ir būtiski sarukušas, un kopumā vērojama tendence, ka sieviešu un vīriešu informētība par narkotiku tirdzniecības vietām vai dīleriem kļūst līdzīgāka. Arī atšķirības starp Rīgas un citām aptaujas pilsētām nav ļoti būtiskas: par kādu konkrētu narkotiku tirdzniecības vietu ir informēti 33% rīdzinieku un 24% ārpus Rīgas aptaujāto (skat. 39. attēlu).

39. attēls. Informētības par narkotiku tirdzniecības vietām dzīvesvietas tuvumā. Dzimums un aptaujas vieta: Rīga un citas aptaujas pilsētas (%)

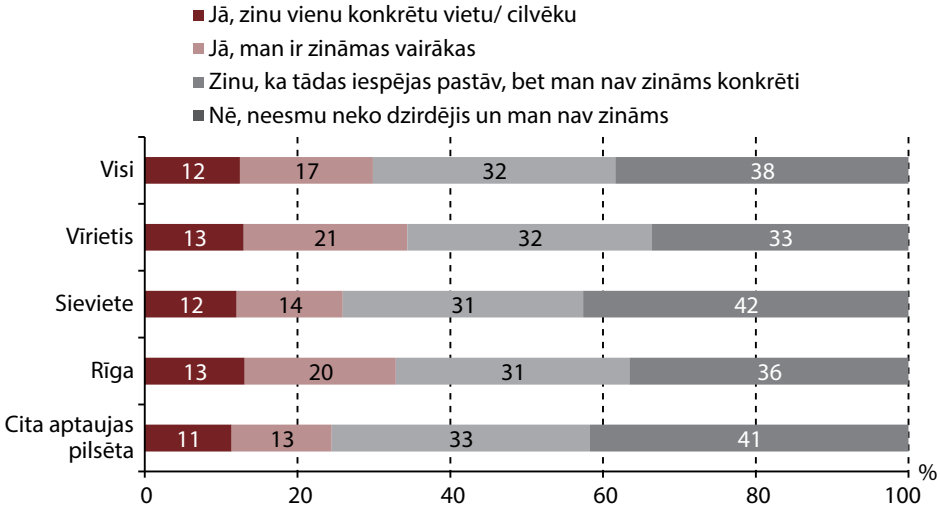

Bāze: visi respondenti

Izklaides vietu apmeklētāju viedoklis par to, cik viegli vai grūti ir iegādāties narkotiskas vielas jauniešu iecienītās izklaides vietās (klubos, bāros), salīdzinot ar 2012. gada aptaujas datiem, nav būtiski mainījies. Ja 2012. gadā 25% aptaujāto uzskatīja, ka iegādāties narkotiskas vielas jauniešu iecienītās izklaides vietās ir viegli, tad 2016. gada aptaujā – 28%, un tas ir salīdzinoši būtiski mazāk nekā 2008. gada aptaujā (skat. 40. attēlu).

40. attēls. Priekšstati par narkotiku iegādāšanās sarežģītību jauniešu iecienītās izklaides vietās. Salīdzinājums ar 2008. un 2012. gadu (%)

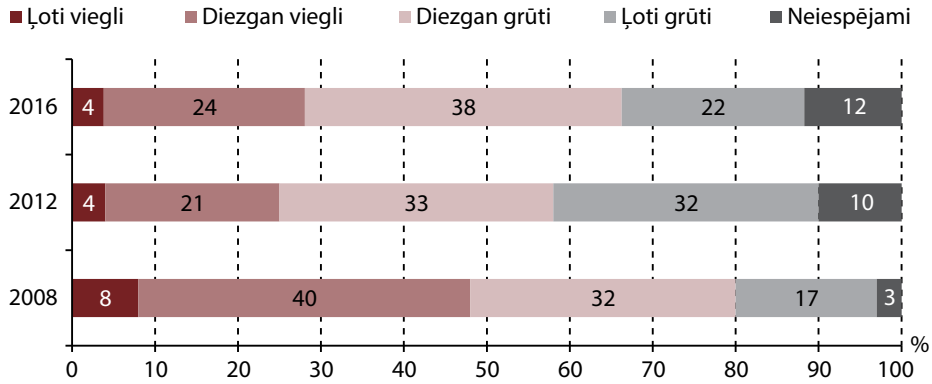

Bāze: visi respondenti

Arī aplūkojot Rīgas klubos aptaujāto jauniešu atbildes par to, cik viegli vai grūti ir iegādāties narkotiskas vielas klubos un bāros, redzams, ka salīdzinot ar 2008. gadu, ir būtiski samazinājies

to aptaujāto skaits, kas uzskata, ka iegādāties narkotiskas vielas jauniešu iecienītās izklaides vietās ir viegli. Tomēr, jāpiebilst, ka salīdzinot ar 2012. gadu, to skaits, kas uzskata, ka narkotiskās vielas ir neiespējami vai ļoti grūti iegādāties, ir samazinājies (2012. gadā – summāri 46%; 2016. gadā – 31%) (skat. 41. attēlu).

41. attēls. Rīgā aptaujāto jauniešu viedoklis par narkotiku iegādāšanās sarežģītību jauniešu iecienītās izklaides vietās. Salīdzinājums ar 2008. un 2012. gadu (%)

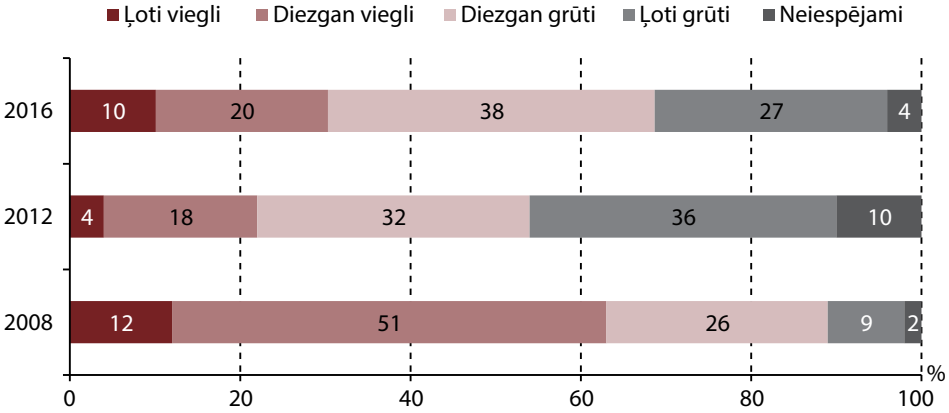

Ņemot vērā to, ka narkotiku pirmā pamēģināšanas reize lielākoties notiek, nevis pašam iegādājoties narkotikas un meklējot, kur tās var iegādāties, bet gan draugu, paziņu, kompānijas ietekmē, kad narkotikas tiek piedāvātas par velti, aptaujā vairāki jautājumi tika uzdoti par to, cik bieži izklaides vietu apmeklētāji ir saskārušies ar to, ka narkotikas tiek piedāvātas par velti vai arī tās tiek piedāvāts nopirkt. 2016. gada aptaujas dati parāda, ka 59% izklaides vietu apmeklētāju dzīves laikā ir piedāvātas narkotikas par velti, bet pēdējo 12 mēnešu laikā – 42%. Iespēja nopirkt narkotikas ir piedāvāta 52% izklaides vietu apmeklētāju dzīves laikā, bet 34% – pēdējo 12 mēnešu laikā (skat. 42. attēlu).

Aptaujas dati parāda, ka vīriešiem kopumā biežāk nekā sievietēm tiek piedāvātas narkotikas, gan par velti, gan nopirkt. Tomēr jāuzsver, ka dzimuma atšķirības tad, kad narkotikas piedāvātas par velti, ir daudz mazāk izteiktas, nekā tad, kad tiek piedāvāts narkotikas nopirkt. Piemēram, pēdējo 12 mēnešu laikā 43% vīriešu – izklaides vietu apmeklētāju ir piedāvāts iegādāties narkotikas, bet sieviešu vidū šis rādītājs ir tikai 26% (skat. 43. attēlu).

42. attēls. Narkotiku piedāvāšana: par velti un nopirkt (%)

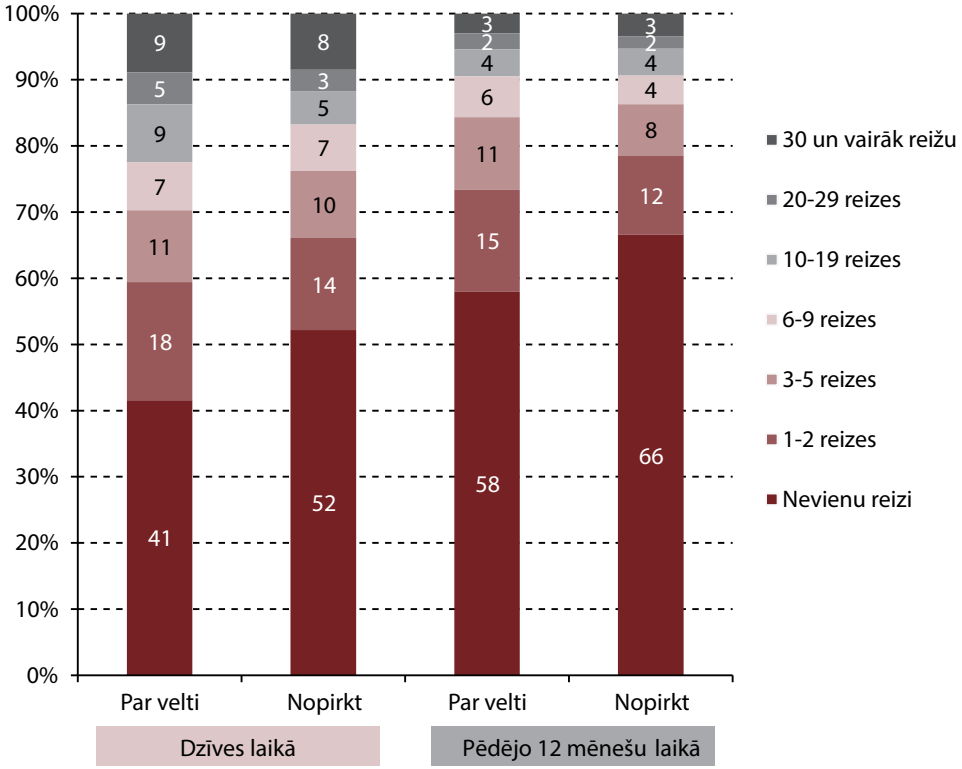

43. attēls. Narkotiku piedāvāšana: ir piedāvātas narkotikas par velti un nopirkt dzimuma griezumā (%)

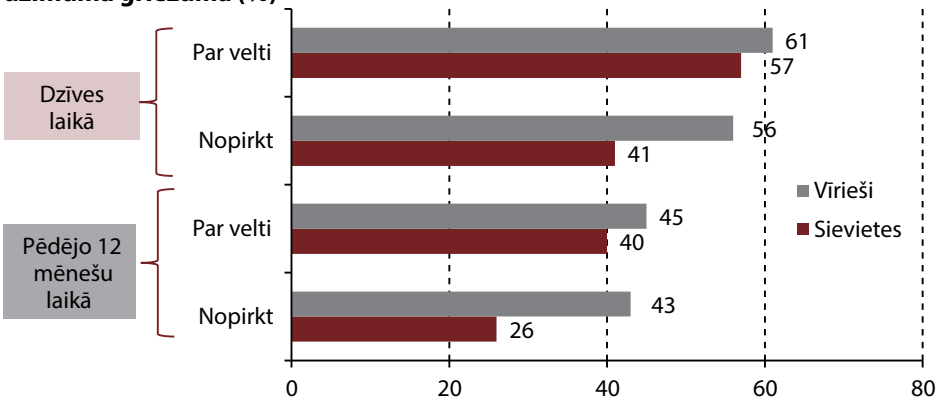

Salīdzinājumā ar 2012. gada aptauju, ir samazinājies to skaits, kam dzīves laikā piedāvātas narkotikas par velti, un šis rādītājs ir atkal 2008. gada līmenī (skat. 44. attēlu). Līdzīgi samazinājies

ir arī rādītājs – to skaits, kam dzīves laikā piedāvāts narkotikas iegādāties, un arī šis rādītājs ir atgriezies 2008. gada aptaujas rezultātu rādītāju līmenī.

44. attēls. Narkotiku piedāvāšana: ir piedāvātas narkotikas par velti un nopirkt. Salīdzinājums ar 2008. un 2012. gadu (%)

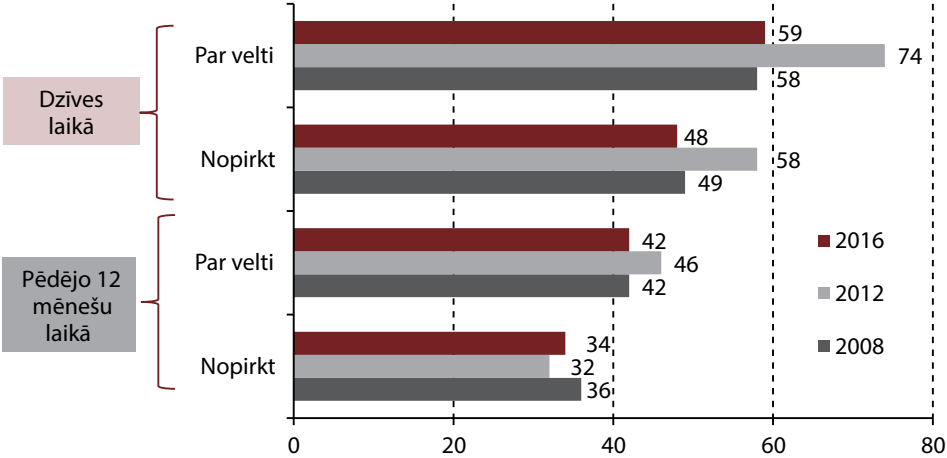

Aptaujas dati parāda, ka pēdējo 30 dienu laikā no tiem, kas ir snieguši atbildes par saviem izdevumiem par cigaretēm, alkoholu un narkotikām, vidēji cigaretēm izklaides vietu apmeklētāji ir tērējuši 41,82 EUR, alkoholam – 60,13 EUR, bet narkotikām – 62,31 EUR. Nav pārsteigums, ka vīriešu izdevumi par visām vielām ir lielāki, jo pētījuma dati parāda, ka vīrieši intensīvāk patērē atkarības vielas (skat. 8. tabulu).

8. tabula. Izklaides vietu apmeklētāju izdevumi par cigaretēm, alkoholu un narkotikām pēdējo 30 dienu laikā (vidējā aritmētiskā vērtība)

	Izdevumi par cigaretēm EUR	Izdevumi par alkoholu EUR	Izdevumi par narkotikām EUR
Visi	41,82	60,13	62,31
Vīrieši	52,32	79,05	69,82
Sievietes	31,04	43,73	48,89

4.7. Narkotiku lietošanas vērtējums un priekšstati par narkotiku lietošanas izplatību

Lai noskaidrotu izklaides vietu apmeklētāju viedokli par narkotiku lietošanu, tās pozitīvajiem un negatīvajiem aspektiem, aptaujas dalībniekiem tika uzdots atvērta tipa jautājums, kur katram tika lūgts minēt piecus pozitīvus un piecus negatīvus narkotiku lietošanas aspektus. Pēc datu ievadīšanas respondentu sniegtās atbildes tika kodētas, un par kodu sistēmas pamatu tika izmantota 2012. gada aptauja, nepieciešamības gadījumā tos papildinot ar jaunām atbildēm. Kopumā 56% aptaujāto (2012. gadā – 49%) nenorādīja nevienu pozitīvu narkotiku lietošanas aspektu, savukārt 33% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju nenorādīja nevienu negatīvu narkotiku lietošanas aspektu.

45. attēls. Pozitīvie narkotiku lietošanas aspekti (%)

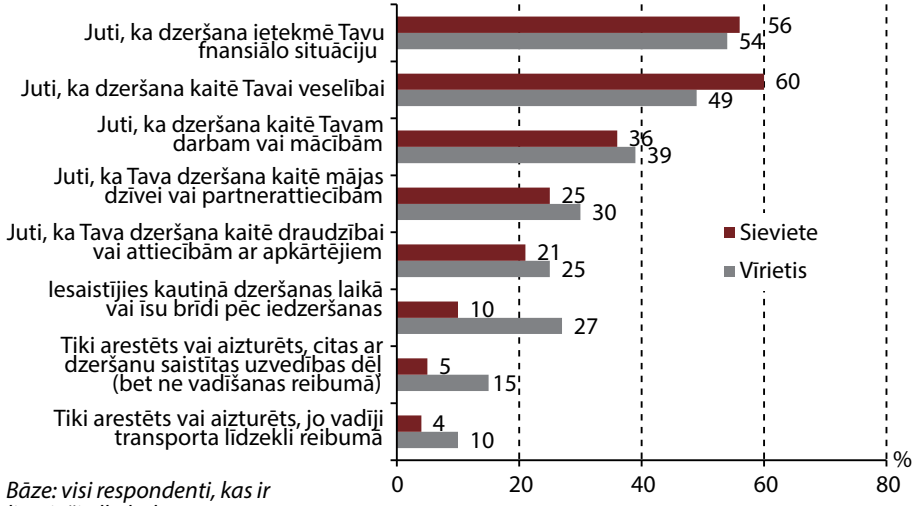

Bāze: visi respondenti, kas ir lietojuši alkoholu

Visbiežāk minētie pozitīvie narkotiku lietošanas aspekti tiek asociēti ar tādiem vārdiem kā prieks, labs garastāvoklis, viss liekas skaistāks, jeb, mēģinot to visu apkopot, tās ir dažādas pozitīvas emocijas, ko minējuši 30% aptaujāto. 28% aptaujāto narkotiku lietošana saistās ar atslābināšanos, relaksāciju un mieru. Trešā biežāk minētā pozitīvā iezīme ir narkotiku radītā jautrība, izklaide un apreibināšanās (22%). 19% ir atzīmējuši, ka narkotikas dod iespēju zaudēt realitātes sajūtu, kaifu, iespēju iegūt brīvību un eiforiju, bet 18% uzsver to, ka narkotikas sniedz jaunu, savādāku dzīves uztveri, pieredzi, sajūtas. Komunikācijas spēju uzlabošanos ar narkotikām saista 14% (tiek pausts viedoklis, ka narkotikas palīdz iekļauties kompānijā, atrast draugus, kļūt atvērtākam), bet 11% saista narkotiku lietošanu ar radošumu un iztēli. Būtiski piebilst, ka ir arī tāda grupa aptaujāto, kas uzsver, ka narkotikas ir mazāk kaitīgas par alkoholu (4%), ka narkotikas var tikt izmantotas kā medikamenti, kas uzlabo ēstgribu, miegu, mazina sāpes, nogalina vēža šūnas (4%), bet 2% šajā jautājumā vēlas akcentēt to, ka, viņuprāt, marihuāna ir nekaitīga un nav uzskatāma par narkotiku.

46. attēls. Negatīvie narkotiku lietošanas aspekti (%)

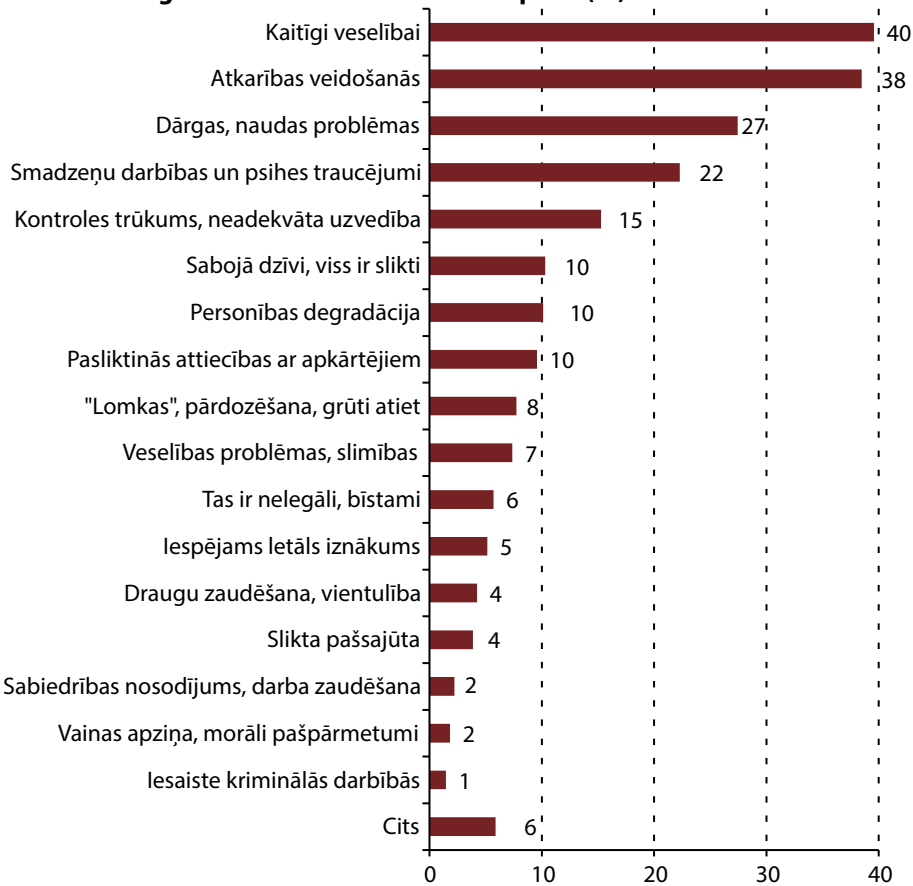

Bāze: visi respondenti, kas ir snieguši konkrētu atbildi uz jautājumu. Vairākatbilžu jautājums

Narkotiku negatīvie aspekti visbiežāk tiek saistīti ar kaitējumu veselībai. Vislielākais īpatsvars aptaujāto diezgan vispārīgi norāda, ka narkotikas ir kaitīgas veselībai (40%), bet ir arī tādi, kas mēģina konkretizēt, proti, ka narkotiku lietošana veicina noteiktas slimības (7%), tā ir cēlonis sliktai pašsajūtai (bezspēks, bezmiegs, halucinācijas) (4%), rada smadzeņu darbības un psihes traucējumus: zūd koncentrēšanās spējas, depresija, atmiņas zudums, izmainīta realitāte (22%). 38% uzsver to, ka narkotiku lietošanas negatīvais aspekts ir atkarības no narkotikām veidošanās. 27% savukārt svarīgi šķiet tas, ka narkotiku lietošana ir saistīta ar naudas izdevumiem un var rasties finansiālas problēmas. 10% aptaujāto nevēlas nodalīt kādus īpašus negatīvos aspektus, bet uzsver, ka viss izmainās uz slikto pusi, kad cilvēki sāk lietot narkotikas, jo tas ir veids kā „sabojāt savu dzīvi". Vēl 10% norāda uz to, ka narkotiku lietošana veicina personības degradāciju, kur raksturīgs slinkums, vienaldzība, motivācijas trūkums un nevīžība. 10% arī norāda, ka narkotiku lietošanas rezultātā pasliktinās attiecības ģimenē un ar draugiem, cilvēks nonāk sliktas kompānijas ietekmē. 5% atzīmē, ka narkotiku lietošanai ir iespējams letāls iznākums. Jāpiebilst, ka šī jautājuma atbildes nav iespējams korekti salīdzināt ar aptauju rezultātiem 2008. un 2012. gadā, jo to neparedz jautājuma formulējums (atvērtais jautājums).

Izklaides vietu apmeklētājiem tika lūgts arī atzīmēt iepriekš sagatavotā sarakstā tos trīs iemeslus, kas, viņuprāt, ir svarīgākie, kāpēc jaunieši uzsāk lietot narkotikas. Šī jautājuma atbildes ir salīdzināmas ar iepriekšējo gadu aptaujām, un parāda, ka kopumā atbilžu variantu nozīmīgums saglabājas tāds pats, kā bija 2012. gadā (skat. 9. tabulu). Trīs visbiežāk minētie iemesli, kāpēc jaunieši uzsāk lietot narkotikas, ir: lai apmierinātu ziņkārību, interesi pamēģināt (43%), lai atbrīvotos, justos brīvi un nepiespiesti (37%) un lai aizbēgtu no īstenības (29%). Interesanti, ka tādi aspekti kā vēlme atdarināt filmu varoņus (mūzikas elkus) vai vēlme līdzināties reklāmu varoņiem nav izplatīti narkotiku pamēģināšanas iemesli jauniešu vidū (izklaides vietu apmeklētāju vērtējumā).

9. tabula. Izklaides vietu apmeklētāju viedoklis par iemesliem, kādēļ jaunieši uzsāk lietot narkotikas. Salīdzinājums ar 2008. un 2012. gadu (%)

	2008	2012	2016
Lai apmierinātu ziņkārību, interesi pamēģināt	48	39	43
Lai atbrīvotos, justos brīvi un nepiespiesti	31	33	37
Lai aizbēgtu no īstenības	35	36	29
Lai aizmirstu problēmas ģimenē, mācībās, darbā	18	30	28
Lai mazinātu garlaicību no bezdarbības	37	29	26
Lai izrādītos	24	21	22
Lai neatšķirtos no pārējiem vienaudžiem	22	27	21
Lai likvidētu tukšuma sajūtu	21	17	20
Lai pārvarētu nedrošību un vientulību	15	15	13
Lai iegūtu neatkarības sajūtu no vecākiem un sabiedrības	7	11	7
Cits iemesls			4
Lai atdarinātu filmu varoņus (mūzikas elkus)	4	4	4
Lai līdzinātos reklāmu varoņiem	1	1	2
Cits iemesls - stulbums			1

Vairākatbilžu jautājums

Vairāki aptaujas jautājumi bija vērsti uz to, lai noskaidrotu, cik izplatīta un sociāli akceptēta ir narkotiku lietošana jauniešu vidū. Izklaides vietu apmeklētāju atbildes uz jautājumu par to, cik izplatīta viņu vērtējumā ir narkotisko vielu lietošana Latvijā jauniešu vidū, parāda, ka vairākums aptaujāto uzskata, tā ir diezgan izplatīta parādība (51%). Tikai 14% uzskata, ka tā ir maz izplatīta, 2% atzīmē, ka tā nemaz nav izplatīta, bet 21% uzskata, ka narkotisko vielu lietošana Latvijā jauniešu vidū ir ļoti izplatīta.

47. attēls. Narkotisko vielu lietošanas izplatība jauniešu vidū izklaides vietu apmeklētāju vērtējumā (%)

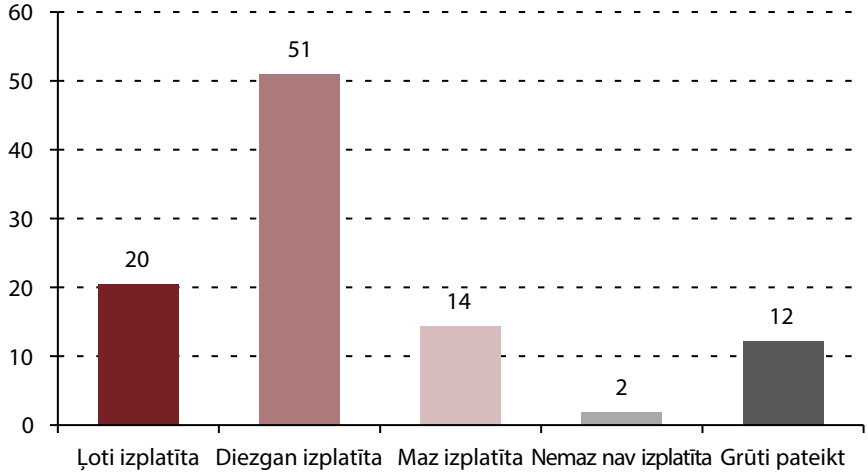

Bāze: visi respondenti

Salīdzinoši ievērojami mazāk aptaujāto vidū ir to, kas uzskata, ka narkotiku lietošana ir izplatīta viņu draugu un paziņu lokā. Atbilžu variantu, ka vairums manu draugu un paziņu lieto narkotikas, ir atzīmējuši 9% aptaujāto, 22% ir atzīmējuši, ka daļa manu draugu un paziņu lieto narkotikas, bet daļa nē.

48. attēls. Narkotisko vielu lietošanas izplatība draugu un paziņu vidū izklaides vietu apmeklētāju vērtējumā (%)

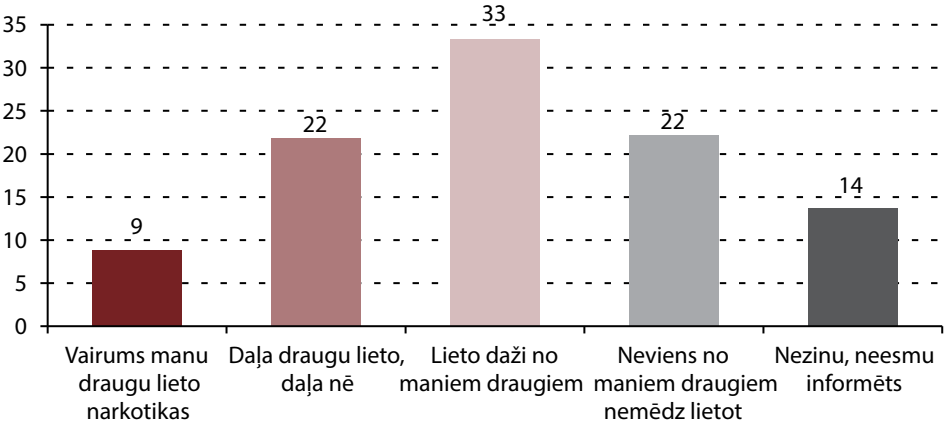

Bāze: visi respondenti

Par to, cik sociāli pieņemama ir narkotiku lietošana, signalizē atbildes uz jautājumu, vai narkotiku lietošana ir vai nav neatņemama jauniešu kultūras sastāvdaļa. Šajā jautājumā vērojama tendence, ka aizvien samazinās atbildējušo skaits, kas uzskata, ka narkotiku lietošana ir neatņemama jauniešu kultūras sastāvdaļa, īpaši, ja salīdzina ar 2000. gadu (Koroļeva 2003)[11], kad 68% aptaujāto atbildēja, ka narkotiku lietošana ir neatņemama jauniešu kultūras sastāvdaļa. Vienlaikus pēdējos gados samazinās arī to skaits, kas saka, ka narkotiku lietošana nav jauniešu kultūras sastāvdaļa. Kopumā vērojams, ka pieaug to skaits, kam grūti atbildēt uz šo jautājumu (skat. 49. attēlu).

49. attēls. Narkotisko vielu lietošanas izplatība draugu un paziņu vidū izklaides vietu apmeklētāju vērtējumā (%)

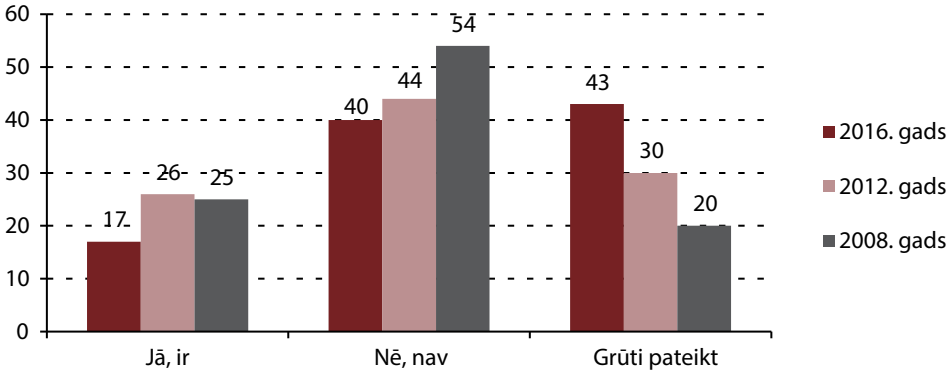

Bāze: visi respondenti

Turpinājumā aptaujas dalībniekiem tika lūgts pamatot, kāpēc narkotiku lietošana ir vai nav kultūras sastāvdaļa. Uz šo jautājumu atbildes sniedza tikai 48% aptaujas dalībnieku, kas ir loģiski, jo 43% nebija skaidra viedokļa, vai narkotiku lietošana ir vai nav kultūras sastāvdaļa. To vidū, kas sniedza konkrētas atbildes uz šo jautājumu, parādās vairākas atšķirīgas viedokļu grupas. Viena grupa ir tā, kas uzskata, ka narkotiku lietošana ir kultūras sastāvdaļa, un pamato to ar šādiem argumentiem: narkotiku lietošana ir ieradums, daudzi tā dara (24%), tas ir dzīvesveids, tas ir populāri, stilīgi (15%), jauniešiem ir raksturīga interese pamēģināt (14%), narkotikas ir lietotas visos laikos (11%). Otrā grupa aptaujāto ir tāda, kas uzskata, ka narkotiku lietošana nav uzskatāma par kultūras sastāvdaļu, jo narkotiku lietošana neraksturo kultūru. Šādu viedokli pārstāv 12% no tiem, kas snieguši savu argumentāciju, un viņu vidū ir gan tie, kas iepriekšējā jautājumā izvēlējušies atbildi „nē, nav kultūras sastāvdaļa", gan arī tie, kas bija atzīmējuši atbildi „grūti pateikt". Trešā lielākā grupa aptaujāto ir tā, kas uzskata, ka narkotiku lietošana nav kultūras sastāvdaļa, jo vairākums jauniešu narkotikas nelieto (27%), tas nav vajadzīgs, bez narkotikām var iztikt (21%), tā ir katra paša individuāla izvēle, nevis kultūras pazīme (9%) un tas ir kaitīgi un degradē cilvēkus (9%). Izvērstāks atbilžu apkopojums pieejams 10. tabulā.

11 Koroļeva, I. (2003). Drug Use – an Inseparable Part of Young people's Entertainment Culture in the Nineties? Humanities and Social Sciences. Latvia. 1 (38), 65–89.

10. tabula. Aptaujāto argumenti, kādēļ narkotiku lietošana ir vai nav kultūras sastāvdaļa (% no tiem, kas snieguši konkrētu atbildi, N=360)

	Jā, ir	Nē, nav	Grūti pateikt
Narkotiku lietošana ir ieradums, daudzi tā dara	24	2	4
Tas ir dzīvesveids, populāri, stilīgi	15	1	2
Jauniešiem raksturīga interese pamēģināt	14	1	3
Narkotikas ir visur	4	0	1
Veicina komunikāciju, sarunas	1	0	1
Lieto aiz garlaicības, lai izklaidētos	1	0	2
Filmas to reklamē	5	0	3
Marihuāna ir alternatīva alkoholam, nav narkotikas	4	0	0
Narkotikas ir lietotas visos laikos	11	2	7
Cilvēki grib justies brīvi, atpūsties, apreibināties	7	2	2
Policija nespēj apkarot	1	0	0
Vairākums nelieto narkotikas, starp maniem draugiem nelieto	0	27	9
Tā ir katra paša izvēle	0	9	13
Viss ir atkarīgs no audzināšanas, sociālās grupas sabiedrībā	1	1	1
Tas nav vajadzīgs, var bez tām iztikt	1	21	2
Jaunieši neizprot sekas	0	1	0
Tas ir kaitīgi, degradē cilvēkus	0	9	17
Tas ir stulbums, cilvēku muļķība	1	4	4
Daļai jauniešu, noteiktās subkultūrās	0	5	8
Grūti dabūt, nav pieejami	0	2	0
Pakļaujas sociālajam spiedienam	3	1	3
Alkohols ir pieejamāks	0	2	0
To var ātri pārtraukt	0	1	0
Narkotiku lietošana nav KULTŪRAS sastāvdaļa	5	13	16

Izklaides vietu apmeklētājiem, kas savas dzīves laikā nav pamēģinājuši nevienu narkotisko vielu (40%), tika uzdots jautājums, kas viņus ir atturējis pamēģināt narkotiskās vielas. Visbiežāk atzīmētās atbildes respondentu vidū ir „mani tas neinteresē" (49%), „apzinos narkotiku negatīvo ietekmi uz veselību"(31%), „negatīva attieksme pret narkotiku lietošanu" (21%) un „bailes kļūt atkarīgam" (14%). Interesanti, ka, salīdzinājumā ar 2008. un 2012. gadu, ir samazinājies visu atbilžu minēšanas biežums, izņemot atbildi „nav bijusi izdevība, bet, ja rastos, pamēģinātu". Vienlaikus to skaits, kas šo atbildi izvēlējušies, ir ļoti mazs (4%) (skat. 50. attēlu).

50. attēls. Iemesli, kas atturējuši no narkotisko vielu lietošanas (% no tiem, kas nav lietojuši)

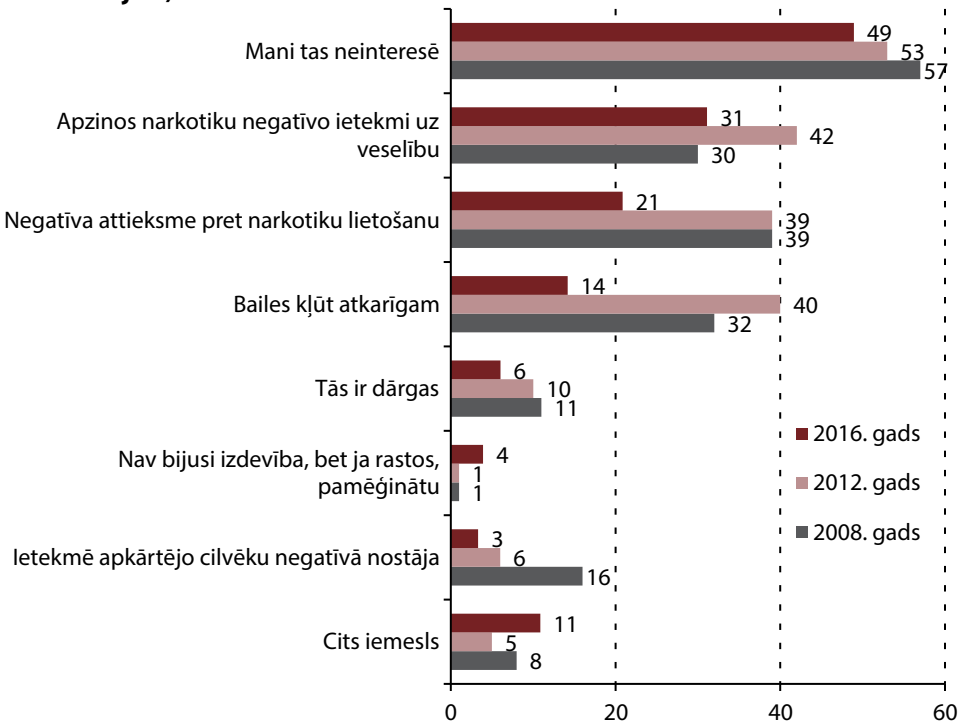

Bāze: respondenti, kas nav pamēģinājuši narkotiskās vielas

4.8. Atkarības vielu lietošana un veselība

Izklaides vietu apmeklētājiem tika lūgts novērtēt savu veselības stāvokli, un aptaujas dati liecina, ka 83% no aptaujātajiem respondentiem savu veselību vērtē kā labu vai ļoti labu. 16% uzskata, ka viņu veselības stāvoklis ir vidējā līmenī un tikai 1% savu veselību vērtē kā sliktu.

51. attēls. Veselības stāvokļa vērtējums (%)

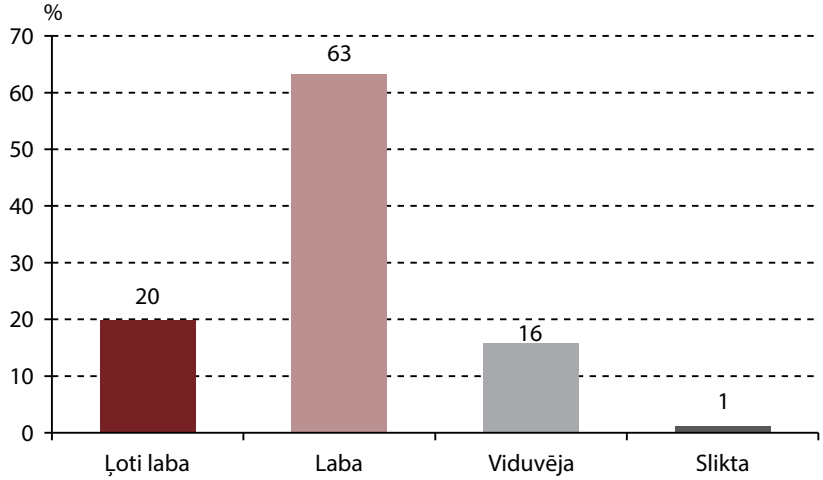

Bāze: visi respondenti, kas sniedza konkrētu atbildi

Salīdzinot vīriešu un sieviešu atbildes, redzams, ka aptaujātie vīrieši savu veselības stāvokli nedaudz biežāk vērtē kā ļoti labu (vīrieši – 23%, sievietes – 17%). Sievietes ir vairāk norādījušas, ka viņas savu veselību vērtē kā labu – 67%, salīdzinot ar 59% vīriešu, kuri atzīmējuši šo pašu variantu.

52. attēls. Veselības stāvokļa vērtējums dzimuma griezumā (%)

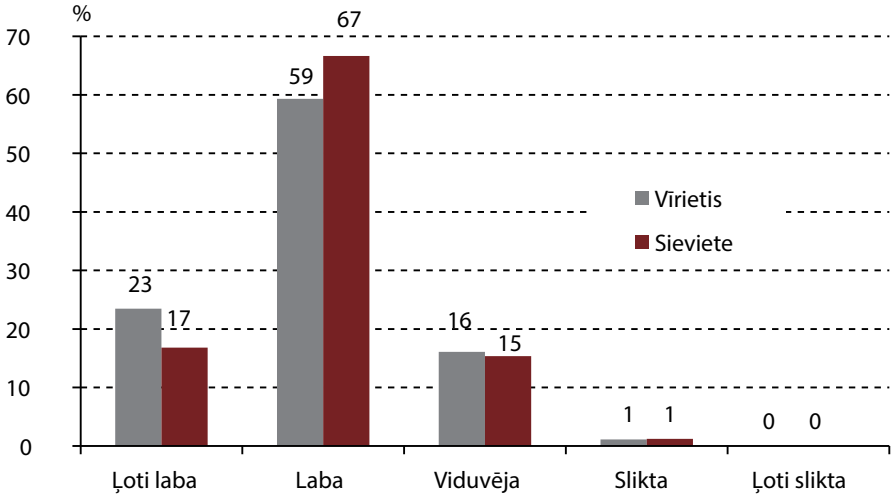

Salīdzinot aptaujas rezultātus dažādās apakšgrupās – pēc riskantas alkohola lietošanas (vairāk par 5 devām) pēdējā mēneša laikā, pēc narkotiku lietošanas pēdējo 12 mēnešu laikā un pēdējo 30 dienu laikā, jāsecina, ka rezultāti neuzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības saistībā ar respondentu pašnovērtējumu par savu veselības stāvokli un alkohola vai narkotiku lietošanu attiecīgajos laika periodos.

Respondentiem tika lūgts arī novērtēt savu pašsajūtu pēdējo 30 dienu laikā. Lai arī lielākā daļa respondentu norāda, ka viņu pašsajūta pēdējā mēneša laikā ir laba un viņi nav izjutuši nevienu no norādītajām pazīmēm, dažkārt cilvēki izjūt nogurumu (44%) un problēmas saistībā ar miegu (33%).

53. attēls. Pašasajūtas vērtējums pēdējo 30 dienu laikā (%)

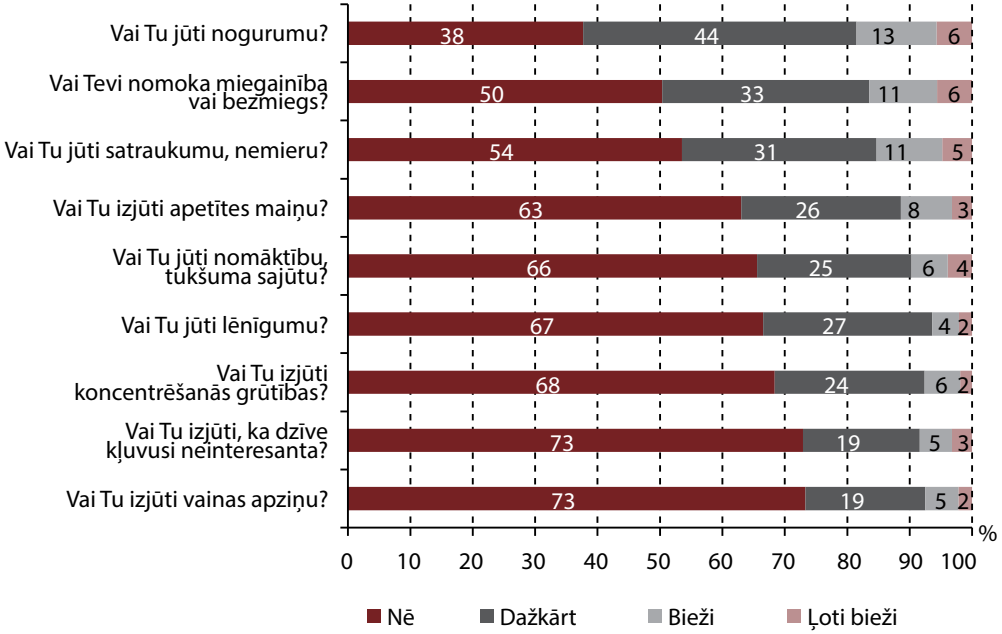

Iepriekš aplūkotie deviņi rādītāji ir *Lundbeck* testa depresijas noteikšanas jautājumi, kas veidoti tā, lai identificētu slimības simptomus un diagnosticētu depresiju, kā arī ļautu novērtēt slimības pakāpi. Izklaides vietu apmeklētāju aptaujā iekļautā *Lundbeck* testa rezultāti liecina, ka depresija piemīt 1% aptaujāto, bet vidējas depresijas pazīmes, pie kurām būtu nepieciešams konsultēties ar ārstu, sastopamas 11% gadījumu. Mazāk nekā vienai trešdaļai aptaujāto (29%) raksturīgas vieglas depresijas pazīmes, bet lielākajai daļai izklaides vietu apmeklētāju (59%) depresijas pazīmes nav novērojamas. (skat. 54. attēlu).

54. attēls. Depresijas simptomi izklaides vietu apmeklētāju vidū (%)

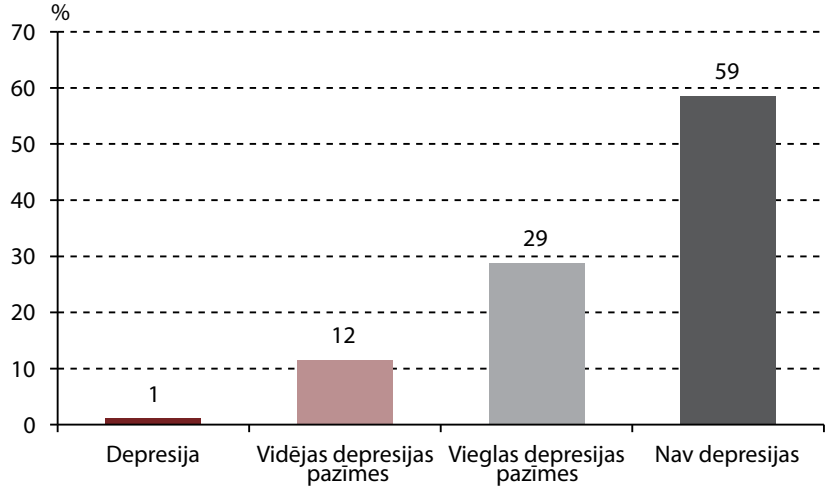

Bāze: visi respondenti, kas sniedza konkrētu atbildi

Salīdzinot *Lundbeck* testa rezultātus dažādās apakšgrupās – pēc riskantas alkohola lietošanas pēdējā mēneša laikā, pēc narkotiku lietošanas pēdējo 12 mēnešu laikā un pēdējo 30 dienu laikā, jāsecina, ka testa rezultāti neuzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības saistībā ar atkarību izraisošo vielu lietošanas paradumiem. Aptauja atklāj, ka izklaides vietu apmeklētāju vidū no depresijas pazīmēm nedaudz biežāk cieš sievietes, nekā vīrieši (sieviešu vidū 54% depresijas pazīmes nav novērojamas, bet vīriešu – 63%).

55. attēls. Depresijas simptomi izklaides vietu apmeklētāju vidū dzimuma griezumā (%)

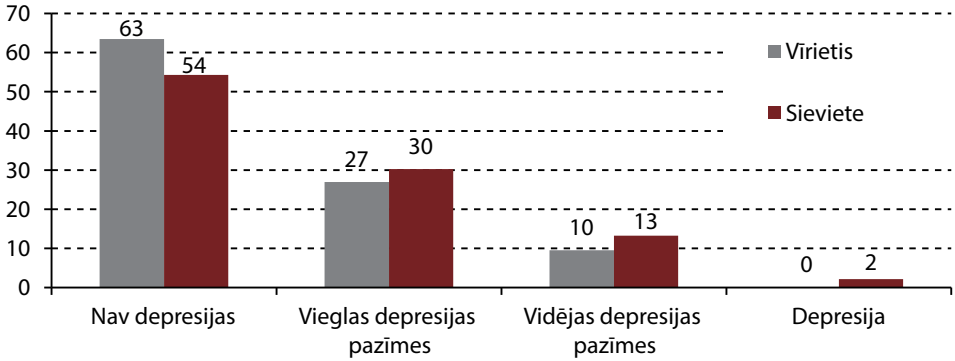

Izklaides vietu apmeklētājiem, kas savas dzīves laikā ir lietojuši narkotikas, tika lūgts izvērtēt, vai, viņuprāt, narkotiku lietošana ir ietekmējusi viņu veselību. 85% respondentu uzskata, ka jūtas veseli un nemana izmaiņas savā garīgajā un fiziskajā stāvoklī. 11% aptaujāto atzīmē, ka pagaidām jūtas veseli, bet baidās, ka nākotnē narkotiku lietošana varētu ietekmēt veselību, bet 3% respondentu norāda, ka viņu veselības stāvoklis kopš narkotiku lietošanas ir pasliktinājies. Salīdzinot respondentu atbildes dzimuma griezumā, redzams, ka vīrieši (14%) biežāk nekā sievietes (9%) ir atbildējuši, ka baidās par narkotiku potenciālo ietekmi uz veselību nākotnē.

56. attēls. Subjektīvais viedoklis par narkotiku lietošanas ietekmi uz veselību (%)

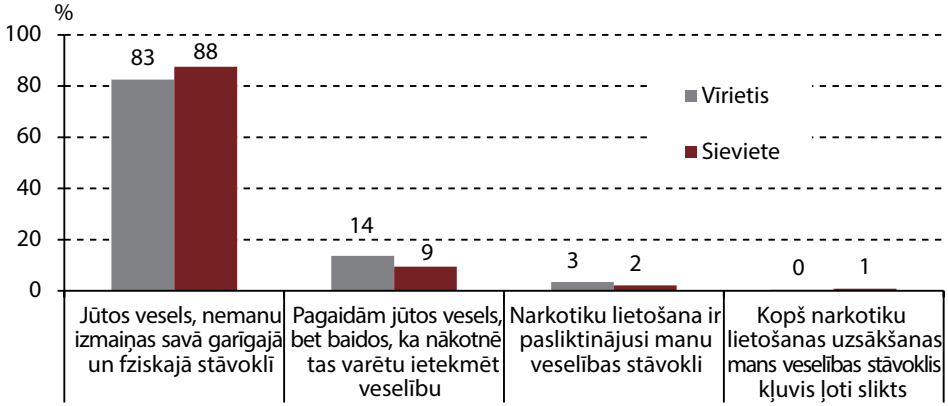

Vai narkotiku lietošana ir ietekmējusi (varētu ietekmēt) Tavu veselību?

Aplūkojot šī jautājuma atbildes vairākās apakšgrupās – pēc riskantas alkohola lietošanas (vairāk par 5 devām) pēdējā mēneša laikā, pēc narkotiku lietošanas pēdējo 12 mēnešu laikā un pēdējo 30 dienu laikā, neuzrādās statistiski nozīmīgas atšķirības saistībā ar subjektīvo viedokli par narkotiku ietekmi uz veselību.

No visiem aptaujātajiem, tikai 13 respondenti ir norādījuši, ka ir vērsušies pēc palīdzības saistībā ar narkotiku izraisītām problēmām. Trīs respondenti norāda, ka ir bijusi vajadzība, bet nav to darījuši, jo baidījušies. Deviņi cilvēki apgalvo, ka ir bijusi vajadzība, taču nav to darījuši, jo nezina, pie kā vērsties. Savukārt četri respondenti norāda, ka nav vērsušies pēc palīdzības, jo tā nav pieejama (speciālists maksā dārgi, palīdzība dzīvesvietā netiek sniegta u.tml.) No tiem respondentiem, kuri ir vērsušies pēc palīdzības pie speciālista, seši respondenti ir vērsušies pie narkologa, četri ir devušies pie ģimenes ārsta, pieci gājuši pēc palīdzības pie psihologa, un viens respondents vērsies pie cita speciālista.

4.9. Atkarības vielu lietošana un attiecības ar draugiem un līdzcilvēkiem

Izklaides vietu apmeklētājiem tika lūgts novērtēt, cik apmierināti viņi ir ar savām attiecībām ar līdzcilvēkiem. Aptaujas dati parāda, ka 80% izklaides vietu apmeklētāju ir apmierināti vai ļoti apmierināti ar savām attiecībām, bet neapmierināto īpatsvars ir tikai 4%. Šī jautājuma atbildēs neparādās statistiski nozīmīgas atšķirības ne pēc dzimuma, ne ar pēc tā, vai ir bijusi riskanta alkohola lietošana pēdējā mēneša laikā, ne arī vai ir lietotas narkotikas pēdējā mēneša laikā.

57. attēls. Apmierinātība ar attiecībām ar citiem cilvēkiem (%)

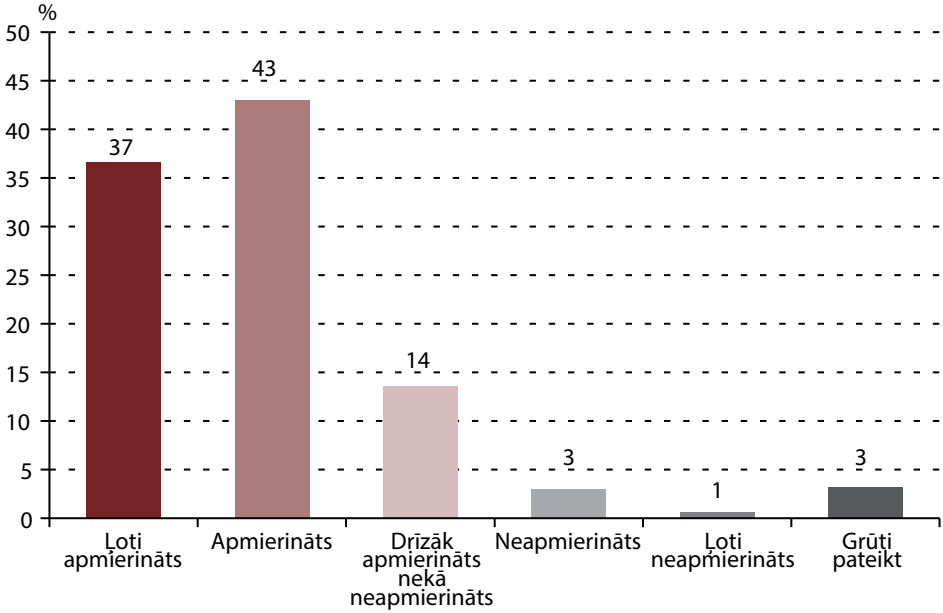

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

10% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāji ir precējušies, 25% aptaujāto ir pastāvīgs partneris, ar kuru viņš dzīvo kopā, bet 55% nav sava partnera. Jāatzīmē, ka tie, kas ir precējušies un kam ir pastāvīgs partneris, biežāk ir ļoti apmierināti ar savām attiecībām ar līdzcilvēkiem, bet tas nenozīmē, ka aptaujātie bez pastāvīga partnera ir neapmierināti, viņi tikai biežāk norāda, ka ir apmierināti, nevis ļoti apmierināti ar attiecībām ar citiem cilvēkiem (starpība 11%).

Attiecībā uz alkohola lietošanu kopā ar savu dzīvesbiedru vai partneri, aptauja parāda, ka 44% lielākajā daļā alkohola lietošanas reižu alkoholu lieto kopā ar savu partneri, bet 48% tikai dažos gadījumos (skat. 58. attēlu).

58. attēls. Alkohola lietošana kopā ar dzīvesbiedru pēdējo 12 mēnešu laikā (%)

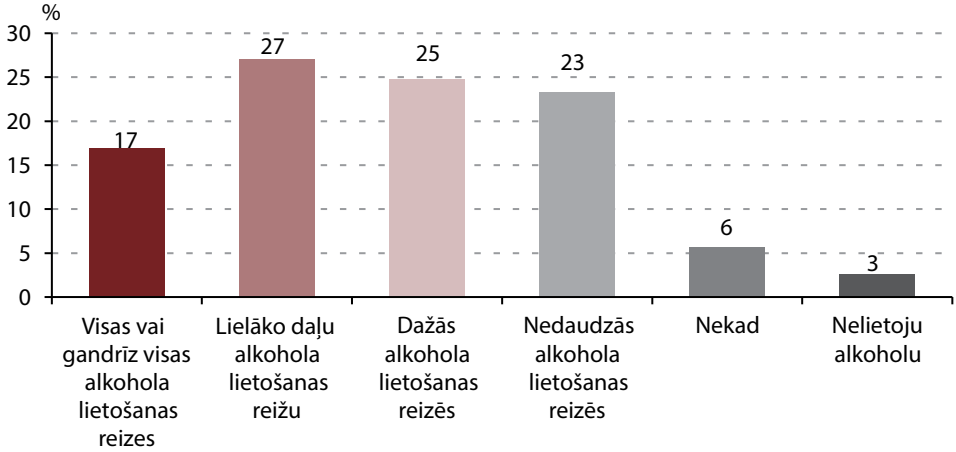

Bāze: tie, kam ir pastāvīgs partneris

12% no aptaujātajiem izklaides vietu apmeklētājiem, kam ir dzīvesbiedrs vai partneris, viņa partneris pēdējo 30 dienu laikā ir lietojis narkotikas, 10% – pēdējo 12 mēnešu laikā. Attiecībā uz narkotiku lietošanu kopā ar savu dzīvesbiedru vai partneri, aptauja parāda, ka, ja partneris lieto narkotikas, tad tās bieži vien tiek arī lietotas kopā. 10% aptaujāto, kam ir partneris, ir lietojuši kādas narkotikas kopā ar savu dzīvesbiedru vai partneri pēdējo 30 dienu laikā, bet 12% ir kopā lietojuši kādas narkotikas pēdējo 12 mēnešu laikā (skat. 59. attēlu).

59. attēls. Narkotiku lietošana kopā ar dzīvesbiedru pēdējo 12 mēnešu laikā (%)

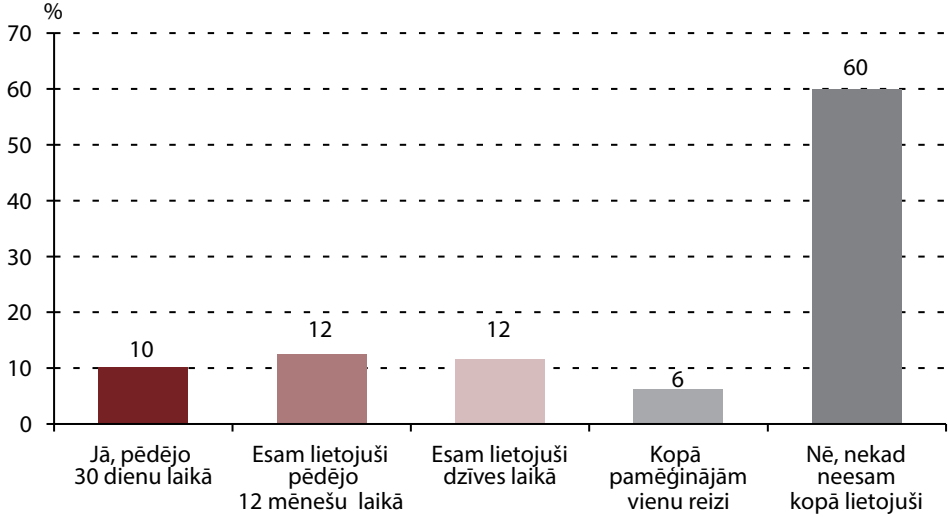

Bāze: tie, kam ir pastāvīgs partneris

Kopumā lielākajai daļai aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju raksturīgs, ka viņi ir apmierināti ar savu dzīvi: ļoti apmierināti ir 25%, apmierināti 44%, drīzāk apmierināti, nekā neapmierināti ir 21% (skat. 60. attēlu). Neapmierināto ar dzīvi kopumā izklaides vietu apmeklētāju vidū ir tikai 5%.

60. attēls. Apmierinātība ar savu dzīvi (%)

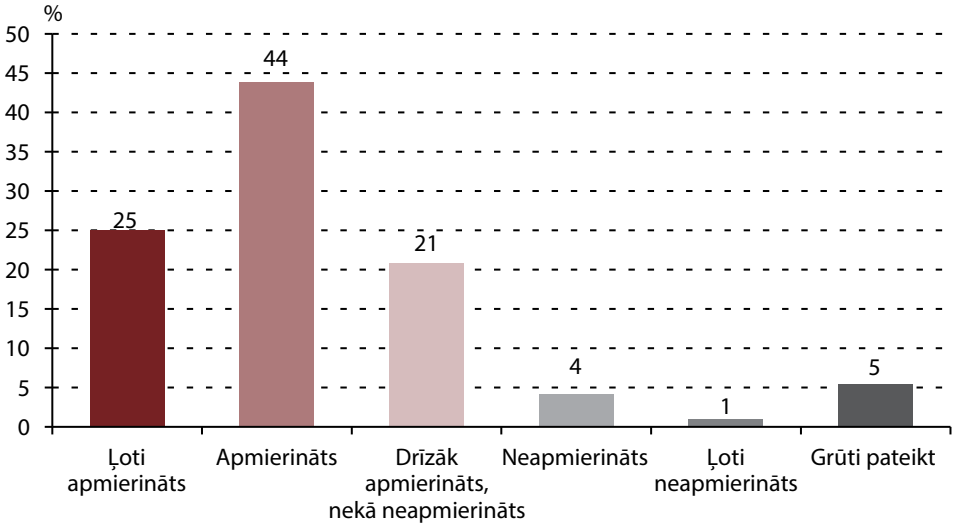

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

Šī jautājuma atbildēs neparādās statistiski nozīmīgas atšķirības ne pēc dzimuma, ne ar pēc tā, vai ir bijusi riskanta alkohola lietošana pēdējā mēneša laikā, ne arī vai ir lietotas narkotikas pēdējā mēneša laikā vai pēdējo 12 mēnešu laikā. Salīdzinoši nedaudz vairāk apmierināti ar savu dzīvi, dažādiem tās aspektiem, ir tie, kas ir precējušies un kam ir pastāvīgs partneris. Tie, kam nav pastāvīga partnera, retāk ir atzīmējuši, ka ir ļoti apmierināti ar savu dzīvi (19%). Salīdzinājumam precēto vidū 40% uzskata sevi par ļoti apmierinātiem ar dzīvi (skat. 61. attēlu).

61. attēls. Apmierinātība ar savu dzīvi un dzīvesbiedra/ partnera esamība (%)

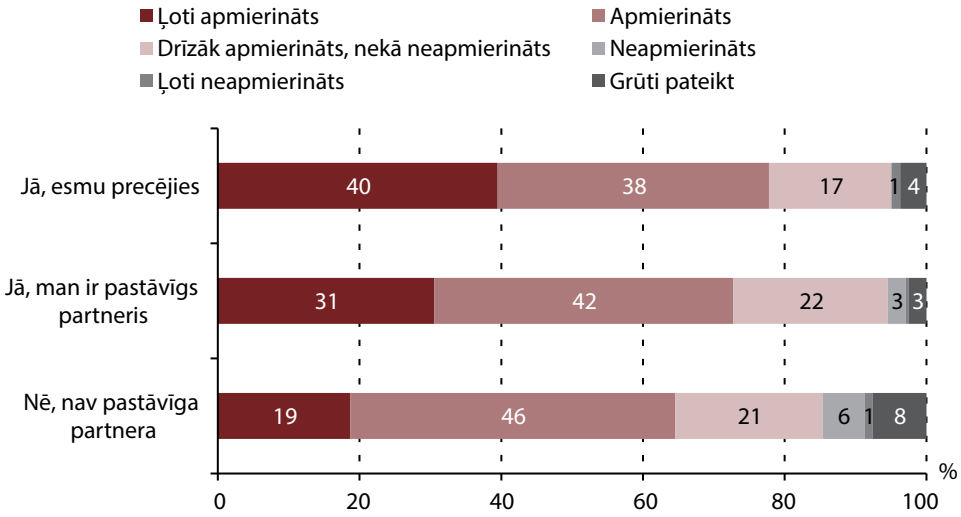

4.10. Atkarības vielu lietošana un attiecības ar vecākiem

Divas trešdaļas aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju ir uzauguši pie abiem vecākiem (65%), 25% ir auguši ar vienu vecāku, bet 3% ir uzauguši pie audžuvecākiem, 3% pie kādiem citiem radiniekiem un 1% aptaujāto – bērnu namā. Lielākā daļa aptaujāto savas attiecības ar vecākiem raksturo kā saprotošas (31%) vai labas (38%). Atbilžu variantu, ka attiecības ar vecākiem bija sliktas un konfliktu pilnas izvēlējušies 4% aptaujāto, bet 6% atzīmējuši, ka attiecības ir vai ir bijušas saspīlētas.

62. attēls. Attiecības ar vecākiem (%)

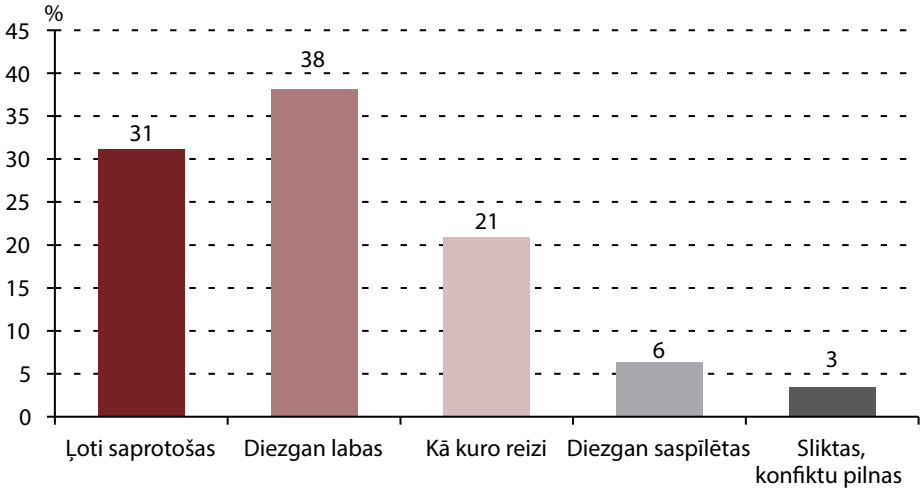

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

32% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju ģimenē ir bijusi sastopama pārmērīga alkohola lietošana, bet 8% ģimeņu ir bijusi sastopama problemātiska narkotiku lietošana. Atkarību lietošana vecāku vidū vairāk raksturīga tēviem, un biežāk sastopams, ka tēvi ir pārmērīgi lietojuši alkoholu (22%). 68% ģimeņu nav bijusi sastopama pārmērīga alkohola lietošana, bet 92% ģimeņu nav bijusi sastopama problemātiska narkotiku lietošana.

63. attēls. Pārmērīga alkohola un problemātiska narkotiku lietošana vecāku vidū (%)

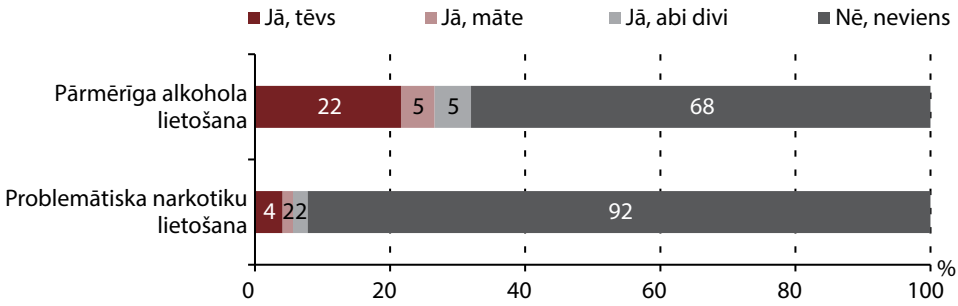

Bāze: tie, kuri sniedza konkrētu atbildi

Attiecības ģimenē un atkarības vielu lietošanas fakts ģimenē neuzrāda tiešu, izteiktu korelāciju ar aptaujāto pieredzi riskanta alkohola lietošanā pēdējā mēneša laikā, ne arī ar narkotiku lietošanu pēdējo 12 mēnešu laikā, bet ir vērojama saistība starp problemātisku narkotiku lietošanu ģimenē un narkotiku lietošanu pēdējā mēneša laikā. To vidū, kas ir lietojuši narkotikas pēdējo 30 dienu laikā, 15% ir sastopama problemātiska narkotiku lietošana ģimenē, bet to vidū, kas nav lietojuši narkotikas pēdējo 30 dienu laikā, 6% ir sastopama problemātiska narkotiku lietošana ģimenē.

64. attēls. Problemātiska narkotiku lietošana vecāku vidū un narkotiku lietošana pēdējo 30 dienu laikā (%)

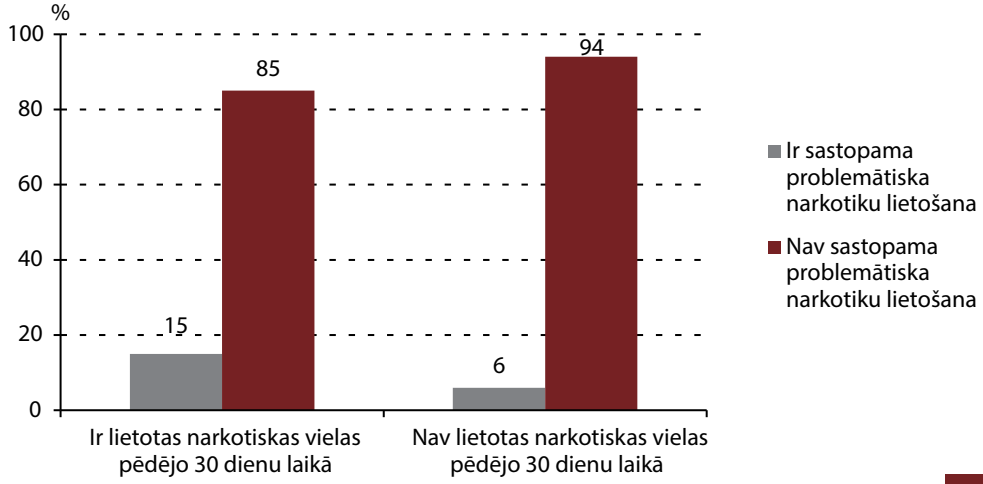

Jāsecina, ka attiecības ar vecākiem un atkarības vielu lietošanas fakts ģimenē var veicināt atkarības vielu lietošanu, bet tas nav vienīgais un izšķirošais faktors atkarības vielu lietošanā. Iepriekšējās nodaļās atklātais parāda, ka lielāka ietekme atkarību vielu lietošanā aptaujāto subjektīvajā vērtējumā ir draugu kompānijām un vēlmei eksperimentēt.

5. NARKOTIKU LIETOŠANA JAUNIEŠU STĀSTOS

5.1. Narkotiku lietošanas paradumi un iemesli

Narkotiku lietošanas paradumi un lietošanas iemesli, kas atklājas padziļinātajās intervijās ar jauniešiem, kam ir atkarības vielu lietošanas pieredze, parāda, ka narkotiku lietošanā ir pamats nodalīt tos gadījumus, kad tiek regulāri un galvenokārt lietota marihuāna, un tos gadījumus, kad regulāri tiek lietotas arī citas narkotiskās vielas, ieskaitot tādas narkotiskās vielas kā amfetamīns un heroīns. Ērtības nolūkos turpmāk tiks izmantots apzīmējums „marihuānas lietotāji" un „citu narkotisko vielu lietotāji".

Šīs divas tipoloģiskās grupas intervēto respondentu vidū atšķiras gan narkotiku lietošanas paradumu ziņā, gan arī savās attieksmēs pret narkotiku lietošanu un iemesliem, kādēļ noteiktas narkotiskās vielas tiek lietotas.

Gan kvantitatīvā izklaides vietu apmeklētāju aptauja, gan padziļinātās intervijas parāda, ka **marihuāna** bieži vien ir pirmā nelegālā narkotiskā viela, kas tiek pamēģināta. Pirmā reize lielākoties ir marihuānas smēķēšana vienaudžu grupā, kuras rezultātā daudzos gadījumos konkrētais indivīds nav jutis nekādu īpašo marihuānai raksturīgo narkotisko efektu. Narkotiskā efekta iegūšanai jau nākošajās marihuānas lietošanas reizēs tiek pievērsta lielāka uzmanība, vērtējot, vai parādās kādas jaunas sajūtas, salīdzinot, piemēram, ar alkohola radīto reibumu.

> *Banāli, bet droši vien ļoti daudzi saka, ka zālei pirmo reizi tu nemaz nejūti, nesaproti to efektu. Tā ir, ka tu uzpīpē, un tev liekas, ka nekas nav. Uzpīpē otro reizi – nu viss, nekas nav. Uzpīpē trešo reizi – ā! Tu es pieradis pie alkohola, ka tevi nones uzreiz. Visas tavas senses [sajūtas] tipa nogrimst – tu nevari pakustēties normāli, tev viss saplūst, tāds pālis, bet tu uzpīpē, un tev viss tieši tā kā paasinās. (Vīrietis, 25 gadi)*

Līdzīgi kā legālās atkarības vielas – alkohols un tabaka, arī marihuāna noteiktās iedzīvotāju grupās tiek uztvertas kā socializēšanās procesa daļa, un tiek lietota „rekreācijas" nolūkos:

> *Ja tu mēnesi nevienu nesatiec, tu vari tik un tā to mēnesi katru dienu mājās pīpēt, bet tu vari arī nepīpēt. Bet, ja tu satiksi draugus un kaut ko darīsi, tad noteikti uzpīpēsi, jo tas ir tāds tomēr (ļoti atkarīgs, protams, no tās zāles – vai tā ir aktīvā vai neaktīvā), bet tas ir sociālo kontaktu, socializēšanās enhancer. [pastiprinātājs]. (Vīrietis, 25 gadi)*
> *Lai būtu interesantāk, lai sarunas būtu interesantākas, lai iztēle ir brīvāka, lai emocijas būtu brīvākas. Arī lai to pašu trauksmi noņemtu. Jā, lai padarītu to pasākumu bišķiņ par tādu savējo. Tā zāle ieliek tomēr bišķiņ mazākā, bet savējā pasaulē, nekā alkohols. Alkohols ir bišķiņ svešāks. (Vīrietis, 31 gads)*

Apmeklējot klubus un bārus, kā arī mājas ballītes, marihuāna ļoti daudzos gadījumos tiek lietota kopā ar alkoholu. Ļoti bieži vispirms tiek pīpēta marihuāna mājas apstākļos, bet tad izklaides pasākums tiek turpināts jau kādā klubā vai bārā, patērējot alkoholu tur:

> *Ja es uzpīpēju, tad tā nav tikai zāle, bet tas ir kopā ar alkoholu. Nezinu, cik tas ir labi vai slikti, bet tā vienmēr sanāk. (Sieviete, 23 gadi)*

Marihuānas, kā arī citu narkotiku lietošanas iemesli tiek saistīti ar vēlmi interesantāk pavadīt laiku, jo marihuānas ietekmē skaņas, krāsas un garšas tiek uztvertas spilgtāk, un sarunas ar citiem šķiet interesantākas:

Daļa no narkotikām tevi atbrīvo un padara lietas interesantas. Lietas kļūst neticami interesantas. Mūzika skan labāk, ēdiens garšo labāk, balss skan skaistāk, cilvēki ir interesantāki. Vienkārši realitāte kļūst daudz interesantāka. (Vīrietis, 31 gads)
Tu klausies mūziku un to pašu dziesmu, ko tu esi dzirdējis tūkstoš reizes, tu klausies, un tā ir pavisam savādāka. Tu dzirdi visas detaļas. Galīgi savādāks viss. Garšas izjūta uzreiz pastiprinās. Tu jūti to. (Vīrietis, 25 gadi)

Vienlaikus marihuāna tiek lietota arī vienatnē, lai vakarā atpūstos, aizmirstu darba problēmas un nomierinātos:

Ja tev visa diena ir skriešanā, un tu gribi vienkārši atpūsties vakarā un nedomāt par to visu, kas tur darbā, kaut kādas problēmas, aizķeršanās, tad vienkārši uzpīpē, un tu par visu tā kā atslēdzies. Tu tā kā atslēdzies no tās realitātes. (Vīrietis, 25 gadi)

Marihuānas lietotāji padziļinātajās intervijās izmanto ļoti daudz un dažādus argumentus, lai pamatotu, kāpēc marihuānu ir labāk lietot nekā alkoholu. Pirmkārt, marihuānas lietotāju vidū ir izplatīts viedoklis, ka marihuānas lietošana ir mazāk kaitīga veselībai, salīdzinot ar alkohola un tabakas lietošanu. Intervijās tas tiek pamatots gan ar informāciju, kas atrasta internetā, gan ar personīgo pieredzi. Nereti jaunieši ietekmējas no sabiedrībā pazīstamu cilvēku viedokļiem par marihuānu:

Ir tāds Džo Rogans, „Fear factor" vadīja agrāk. [..] Viņam šobrīd ir savs podcast. Viņš ļoti daudz ir arī man pamainījis domas. Viņš ļoti daudz tieši par narkotiskajām vielām runā. (Vīrietis, 25 gadi)

Vairāki intervētie marihuānas lietotāji salīdzinoši slikti panes alkohola intoksikāciju un cieš no paģiru sindroma pēc alkohola lietošanas, uzsverot, ka pēc marihuānas smēķēšanas šādu paģiru nav:

Katra poha, kas man ir bijusi nākamajā dienā pēc alkohola lietošanas, ir bijusi desmit reizes smagāka, nekā tas sliktākais, kas man ir bijis no marihuānas. (Vīrietis, 25 gadi)

Marihuānas smēķētāji uzsver marihuānas nomierinošo iedarbību, pretstatot to alkoholam, kas, viņuprāt, padara cilvēkus agresīvākus:

Darbadiena ir tik stresaina, ka man tas alkohols nav vajadzīgs. Viņš mani uzvelk. Es palieku vēl agresīvāks. Marihuāna ir tieši tas, kas mani nomierina. (Vīrietis, 25 gadi)

Vairāki marihuānas lietotāji cenšas atspēkot viedokli, ka marihuānas lietošana „ievelk" narkotiku atkarībā un veicina citu narkotiku lietošanu. Argumentācijai viņi izmanto savu pieredzi, uzsverot, ka viņi citas narkotikas nelieto, un uzskata, ka tie, kas sāk intensīvi lietot jau stiprākas narkotikas, ir cilvēki ar atkarības problēmām, kuru pamatā ir psiholoģiskas traumas un kādas problēmas, bet tam nav tiešas saistības ar marihuānas lietošanu:

Tāpēc es arī nesaprotu, ka ļoti dauzi cilvēki saka, ka marihuāna ir tā kā "gateway drug" (pirmā narkotika/palaišanas mehānisms), ka tad tev vajag kaut ko stiprāku. Man liekas, ka tas cilvēks, kuram vajadzēs ko stiprāku, viņš vienalga, vai tā būs marihuāna, vai tas būs alkohols, vai tā būs cigarete, tas vienkārši ir "addictive" (artkarību/atkarīgs) cilvēks, kurš nevar apstāties. Un viņam iedosi pilnīgi jebkuru substanci, viņš no tās izdarīs sev slikto. (Vīrietis, 25 gadi)

Arguments, ko marihuānas lietotāji izmanto, pamatojot nepieciešamību dekriminalizēt marihuānas lietošanu, ir tās izmantošana medicīnā kā pretsāpju līdzekli. Viens no informantiem stāstīja par paziņu, ar kuru mācījies vienā skolā un kurš bija smagi slims. Paziņam ārstējošais ārsts ieteica smēķēt marihuānu, lai neciestu sāpes:

Marihuāna reāli noņem sāpes. Mums skolā mācījās Andris. [..] Viņš saslima ar asins vēzi. Viņam konkrēti ārsts tā arī pateica: „Piedod, ka man tev tas jāsaka, bet tu noteikti neizdzīvosi, jo

tur nav variantu. [..] Bet ja tu gribi sev vismaz kaut cik cienījamas dienas nodzīvot, tad pīpē marihuānu." Un to viņam pateica Latvijā ļoti labs onkologs, vadošais onkologs. (Vīrietis, 25 gadi)

Interviju dalībnieku vidū viena meitene uzsākusi regulāri lietot marihuānu tieši kā līdzekli pret galvassāpēm:

Zālīte man palīdzēja pret galvassāpēm. Man katru dienu sāp galva. Tu uzpīpē, un tev galvassāpes tā kā nomierinās. Tā tas sākās. (Sieviete, 20 gadi)

Pasaulē vērojamā tendence, ka noteiktās valstīs notiek virzība uz marihuānas dekriminalizāciju un legalizāciju arī ir viens no jauniešu argumentiem, kāpēc, viņuprāt, marihuāna ir mazāk kaitīga par alkoholu un tabaku, un būtu jālegalizē:

Man vispār liekas, ka ideālajā modelī – nekas nav aizliegts, bet par visu ir maksimāla informācija. Man Berlīne ir mīļākā pilsēta, iespējams, tieši tāpēc, ka ir tā brīvības sajūta. Nav patīkami, ka bāros visi smēķē, bet tā brīvības sajūta ir forša. Vai arī tu vari nopirkt nakts laikā aliņu, un iet pa ielu ar viņu un tev nekas tā kā nenotiks. Un šeit man tas traucē nevis tāpēc, ka šausmīgi vajag iet pa ielu ar to aliņu, bet ir tāda policejiskāka sajūta. [..] Es uzskatu, ja marihuāna būtu legāla, būtu mazāk alkohola apreibinātu cilvēku. Šeit ir ļoti spēcīgā alkohola un alkoholisma kultūra, kas ir daudz ļaunāka. Rietumos jaunieši aug ar marihuānas kultūru, un tā ir daudz maigāka, nekā šeit esošā alkohola kultūra, kas šeit ir ļoti stirpa. Marihuāna tā neizraisa agresiju. (Sieviete, 29 gadi)

Vienlaikus ir arī marihuānas lietotāji, kas nenoliedz, ka cilvēkiem, kas nekontrolēti lieto marihuānu, var būt problēmas, bet tās principiāli neatšķiras no problēmām, kas saistītas ar tabakas atkarību un alkohola nesamērīgu lietošanu, līdz ar to nav skaidrs, kādēļ tabaka un alkohols ir legāla apreibināšanās viela, bet marihuāna ir nelegāla:

Marihuānas gadījumā pilnīgi noteikti – jā, problemātiskiem cilvēkiem, tas radīs problēmas. Tāpat kā problēmas rada nikotīns, alkohols un jebkas, ko es daru, jo es esmu „tas cilvēks". Bet tas ir vienkārši smieklīgi, ka alkohols ir legāls un marihuāna nav. (Vīrietis, 31 gads)

Vairāki marihuānas lietotāji ir pamēģinājuši arī citas narkotiskās vielas, bet regulāri lieto tikai marihuānu. Visbiežāk minētie iemesli šādai izvēlei ir tādi, ka marihuāna ir salīdzinoši pieejamāka un lietošana retāk saistās ar negatīvu pieredzi, „sliktu ceļojumu":

[Baidos] no slikta "tripa" (ceļojuma), ka kaut kādas halucinācijas sāksies, ka kaut kas būs slikti. Un principā arī bail, ka… Tā marihuāna ir tas, [kas man vajadzīgs]. Vairāk es neko negribu mēģināt. (Vīrietis, 25 gadi)

Nu, atkārtoti lietotas, respektīvi dažas [citas narkotikas] ir, dažas nav pamēģinātas vairāk par vienu reizi. Bet tās nekad nav bijušas tik pieejamas, tik lētas, tik interesantas. No viņām ir bišķiņ bail, lai tās regulāri lietotu. (Vīrietis, 31 gads)

Tie interviju dalībnieki, kam ir bijuša **ilgstošāka** arī **citu narkotisku vielu**, piemēram, noteiktu medikamentu, amfetamīna un heroīna **lietošanas pieredze**, kopumā ir kritiskāki par narkotiku lietošanu. Jāpiebilst, ka interviju dalībnieku vidū nebija tādu, kas šobrīd regulāri un lielos apjomos lietotu minētās vielas, bet gan tādi, kas ir pārstājuši tās lietot. Šajā informantu grupā raksturīgs, ka viņi atzīst to, ka viņiem ir bijušas kādas problēmas ģimenē (piemēram, viena no informantēm ir bārene, no kuras attiekusies māte), viņi ir bijuši nelaimīgi, un tas ir cēlonis atkarības vielu lietošanas uzsākšanai, un viņi ir tikuši pakļauti sliktas kompānijas ietekmei. Piemēram, 20 gadīga meitene dalās savā pieredzē, kad 17 gadu vecumā tika izmēģinātas un regulāri lietotas dažādas atkarības vielas, jaucot tās kopā ar alkoholu, un pārsvarā visas vielas ir tikušas lietotas kompānijas ietekmē:

Agrāk ir gadījies viss kaut ko lietot – smagākas narkotikas. Vienkārši pamēģināt sākumā kompānijas pēc un tad jau vienkārši eksperimentēt ar kaut ko, piemēram, paņemt LSD vai sēnes, vai kādā ballītē vienkārši paņemt kokaīnu, bet tagad tas vairāk nav aktuāli. Tagad ir palicis tikai alkohols pārsvarā. (Sieviete, 20 gadi)

Vienaudžu grupu ietekme īpaši nozīmīga ir bijusi diviem intervētajiem vīriešiem, kas 12-13 gadu vecumā citu pusaudžu ietekmē ir kavējuši stundas un to laikā izmēģinājuši dažādas vielas. Šajās pusaudžu grupās 12-13 gadu vecumā viņi nav spējuši pretoties spiedienam izmēģināt dažādas vielas, jo saskārušies ar pazemojumu un nepieņemšanu:

Ja tu ar šiem cilvēkiem nedraudzējies un neesi viņiem labajā pusē, viņi tevi pazemo visu laiku. Tā ka - tas bija kaut kas tāds, kas man, aizejot uz to skolu, bija pusgadu jādara. Ja tu esi viņu pusē, tad tu esi ļoti laimīgs, ka viņi tevi nepazemo. Tu pat jūties kaut kādā ziņā priecīgs, ka viņi ir tavi čomi. *Un tad tu ar viņiem dari lietas kopā. Un tad ir tas, vai tu* šito *esi pamēģinājis un ka to vajag darīt. Tad visi iet rindā uz aptieku un mēģina atrast to aptiekāri, kas iedos tās tabletes. (Vīrietis, 31 gads)*

Interviju dalībnieki ar negatīvu narkotiku lietošanas pieredzi viņu pašvērtējumā atzīst, ka atkarības vielu lietošanu ir ļoti grūti ierobežot, jo jaunieši no riska ģimenēm, kuri jūtas nelaimīgi un meklē savu piederības sajūtu dažādās kompānijās, kurās tiek lietotas atkarības vielas, visdrīzāk šīs vielas izmēģinās:

Cilvēki, kuri ir uzauguši kaut kādās sliktākās ģimenēs vai nokļuvuši sliktākās pagalma kompānijās, tie arī ņems un lietos, jo viņi to redz savās ģimenēs un draugu kompānijās. Viņi pamēģinās. Viņi gribēs zināt, ko tie cilvēki lieto. (Sieviete, 20 gadi)

5.2. Narkotiku lietošanas negatīvā ietekme

Marihuānas lietotāju vidū ir izplatīts viedoklis, ka viņi spēj kontrolēt marihuānas lietošanu un viņiem neveidojas atkarība no marihuānas, tādēļ marihuānas lietošana tiek vērtēta kā samērā droša:

Par visām lietām pārsvarā es esmu ļoti atbildīgs, tāpēc es zinu, kur es iesaistos un ko es daru. Es zinu visus negatīvos un pozitīvos aspektus, tāpēc ir jābūt atbildīgam. Narkotikas – tā nav spēļmantiņa. Ir jābūt ļoti atbildīgam, tāpat kā ar alkoholu. Tas ir jālieto ļoti atbildīgi, lai nebūtu slikti un lai nebūtu nekādas citas problēmas. (Vīrietis, 21 gads)

Es daru to tādās kontroles robežās, pēc iespējas turoties pie pazīstamām robežām, zinot, kur man ir forši un kur man vairs nav forši. (Vīrietis, 31 gads)

Vienlaikus šie paši cilvēki arī atzīst, ka ne visi apkārtējie spēj kontrolēt marihuānas lietošanu, bet viņi uzskata, ka šo cilvēku problēmas nav tieši saistītas ar atkarības vielām, bet gan ar psiholoģiskajām problēmām, kas šiem cilvēkiem ir:

Es vienkārši zinu, ka man ir smadzenes, ka es varu to īstajā brīdī pārstāt. Ne visiem cilvēkiem tas ir dots. Man tā ir. (Sieviete, 20 gadi)

Vairāki marihuānas smēķētāji atzīst, ka ilgāku laiku smēķējot marihuānu, marihuānas devas tiek palielinātas. Tomēr viņi atkārtoti arī akcentē, ka svarīgi, ka cilvēks spēj kontrolēt situāciju:

Kad es sāku pīpēt, tās devas bija tā, ka es varēju nopirkt vienu gramu un tas viens grams man gāja mēnesi. Protams, jo vairāk tu pīpē, jo vairāk tavs organisms pierod pie tā un jo lielāku tev to devu vajag, bet es cenšos atrast to ideālo robežu, kad tu nepārpīpējies. (Vīrietis, 25 gadi)

Interviju dalībnieki norāda, ka negatīva ietekme narkotiku lietošanai ir arī uz lietotāju pieejamajiem naudas līdzekļiem, jo narkotikas ir dārgas. Tomēr, salīdzinot ar alkohola lietošanu klubos, marihuānas smēķēšana tiek uzskatīta par lētāku:

> *„Zāle" ir krietni lētāk. Es arī ļoti vieglus uztinu tos kāšus, jo man maz vajag un tad viņi ilgi iet. Nav tā, ka man ir ļoti bieži jāpērk. Tas grams iet kādu mēnesi vai ilgāk, kas tiešām ir ilgi. Es zinu, ka tie, kas pīpē regulāri, viņiem daudz ātrākā laikā tas iziet. Un tie 15 eiro, tā tirgus cena, ja par to var ietaupīt pāris dzērienus vienā vakarā, tad tas arī atmaksājas. (Sieviete, 29 gadi)*

Viens no marihuānas lietotājiem norāda uz marihuānas lietošanas negatīvo ietekmi uz plaušām, jo smēķē marihuānu kopā ar tabaku, bet negatīvā ietekme līdz ar to, viņaprāt, ir nevis no marihuānas, bet no tabakas:

> *Protams, tu tik un tā savas plaušas bendē, jo es nepīpēju tādos daudzumos, lai tītu tīru marihuānu. Es viņu tinu ar tabaku kopā. Tā kā – tas ir tas pats, kas cigaretes pīpēt. (Vīrietis, 25 gadi)*

Vairāki marihuānas smēķētāji atzīst, ka pārāk lielas devas veicina nogurumu un apātiju nākamajā dienā:

> *Protams, tas, ja tu par daudz uzpīpē, tad tu nākamajā dienā esi tāds kā slinks un tev negribas saņemties. Tu jūties* tā kā noguris. (Vīrietis, 25 gadi)

Viens no marihuānas lietotājiem uzskata, ka marihuānu lieto lielākoties kompānijas pēc, bet kopumā priekšroku dod alkoholam, jo marihuānas iedarbības rezultātā viņam pastiprinās miegainība un gribās gulēt:

> *Alkohols ir viens, ka tu zini, kas tev no viņa būs, bet, kā man ir ar zāli - es palieku, tā teikt, dārzenis uzreiz. Es palieku miegains, man ir grūti parunāt, es ieguļos dīvānā vai kaut kur, un man nepatīk tā sajūta, ka es tā kā jūtos diskomfortā. (Vīrietis, 23 gadi)*

Padziļināto interviju dalībnieku vidū bija arī viens vīrietis, kas izjutis negatīvas marihuānas lietošanas sekas, piedzīvojot baiļu un panikas sajūtu marihuānas lietošanas rezultātā, tādēļ šobrīd ir samazinājis marihuānas lietošanu līdz minimumam un priekšroku dod alkohola lietošanai:

> *Pirms trim gadiem marihuānas ietekmē man bija panikas lēkme, diezgan smaga. Tās rezultātā es praktiski vairs nepīpēju vai pīpēju ļoti mazliet. (Vīrietis, 31 gads)*

Intervētais jaunietis pauž viedokli, ka daudziem marihuānas pīpētājiem ir idealizēts priekšstats par savas psihes spēku akumulēt narkotisko pieredzi, un tiek uzskatīts, ka nekas slikts nevar notikt, tādēļ tiek pieļautas situācijas, kad marihuāna tiek arī pārdozēta, lietota pārāk daudz:

> *Līdz panikas lēkmei tu dzīvo tādā pasaulē, kur tev šķiet, ka tava psihe ir kaut kāds tāds bezgalīgs spēks, kuram nekas slikts nevar notikt. Vienkārši ir interesanti eksperimentēt. Ka ir interesantas visas tās pieredzes, kaut kas interesants notiek. (Vīrietis, 31 gads)*

Cits atkarības vielu lietotājs, kas savā dzīvē ir apmēram gadu ikdienā lietojis heroīnu un apmēram sešus gadus – amfetamīnu, pauž, ka šis ir bijis briesmīgs periods viņa dzīvē. Viņš atzīst, ka viņam patīk narkotiku radītās izjūtas, bet, redzot, kas notiek ar viņa draugiem un pašam nokļūstot cietumā, viņš ir sapratis, ka nevēlas savu dzīvi tā turpināt:

> *Tas ir briesmīgs periods manā dzīvē. Paldies Dievam, ka netiku cietumā uz ļoti ilgu laiku. Mani Dievs pasargāja no tā. Varbūt tas man deva klikšķi galvā, un tāpēc es pārstāju lietot. Man, protams, tas patīk, bet nē.*
>
> ***Citi arī varēja tāpat apstāties, kuri lietoja heroīnu?***

Puse no viņiem vairs nav, puse cietumos sēž, jo zaga. Daži ir jau laukā un citu dzīvesveidu piekopj. (Vīrietis, 33 gadi)

Ilgstošā narkotisko vielu lietošanas pieredze, lietojot visdažādākās narkotikas, tai skaitā, heroīnu, amfetamīnu, ekstazī, LSD, marihuānu un dažādus medikamentus, konkrētajam jaunietim ir atstājusi ietekmi uz viņa psihi, un viņš atzīst, ka, lai gan „stiprās" narkotikas vairs nelieto jau daudzus gadus, viņš izjūt narkotiku lietošanas negatīvās sekas:

Es tam visam esmu izgājis cauri jau no agras bērnības, kad tas sākās, un, godīgi sakot, joprojām turpinās. Ne narkotiku ziņā, bet visādi citādi – gadījuma sekss, alkohols, enerģijas pieplūdums, dusmu uzplūdi mēdz būt. Varbūt tas no vecuma, nezinu, bet reizēm uznāk tādi naida uzplūdi. Es to nevaru kontrolēt.

Tas ir saistīts ar narkotiku pieredzi?

Psihe, protams, ka cieta. To jau vairs neizārstēt. (Vīrietis, 33 gadi)

Līdzīgi arī intervētā jauniete, kas dažādas narkotiskās vielas regulāri lietojusi no 13-17,5 gadiem un šobrīd ir pārstājusi tās lietot, uzskata, ka viņu būtiski ierobežot narkotiku lietošanu pamudinājis tieši tas, ko viņa redzējusi, kas notiek ar apkārtējiem, kādas negatīvas sekas ir narkotiku lietošanai viņas draugu kompānijā:

Vienkārši negribas vairāk, jo es redzu, kas notiek apkārt ar cilvēkiem. [..] Man atkarība nekāda nav radusies, bet ir redzēti cilvēki, kuriem tā atkarība rodas pēc pirmās, otrās reizes. Man tā īsti nebija. Vienkārši varēju pārstāt, jo redzēju cilvēkus sev apkārt. (Sieviete, 20 gadi)

Marihuānas smēķētāju vidū ir vairāki tādi, kas baidās pamēģināt kādas citas narkotiskās vielas bez marihuānas, jo baidās, ka viņi var kļūt atkarīgi. Viņi apzinās savu tieksmi pēc narkotiskā reibuma un labsajūtas, un nav pārliecināti par sevi, ka vienreiz pamēģinājuši, spēs no šīs labsajūtas atteikties:

Man tiešām ir bail no tā, ka man iepatiksies un es sākšu arvien regulārāk to lietot. To es tā kā negribu darīt. (Vīrietis, 23 gadi)

5.3. Narkotiku pieejamība un narkotiku iegādāšanās prakse

Atkarības vielu lietotāju vidū ir atšķirīgs viedoklis par narkotiku pieejamību Latvijā. Ir tādi interviju dalībnieki, kas uzskata, ka Latvijā ir salīdzinoši grūti iegādāties nelegālās apreibinošās vielas, un to iegāde ir saistīta ar stresu, jo tā ir nelikumīga darbība. Savukārt citi intervētie jaunieši uzskata, ka, ja ir vēlēšanās iegādāties narkotikas, to nav sarežģīti izdarīt:

Man uzskats ir tāds, ja cilvēks to grib, tad tas ir viegli. Tas ir, man liekas, viegli jebkurā pasaules valstī. Viss ir atkarīgs no tā, vai cilvēks to grib vai negrib. Nu kā? Tas ir plašs jēdziens „viegli". Man tāpat ir jāzvana, tad jārunā laiku ar cilvēku, kad viņš var, tad man ir kaut kur jābrauc. Tas tāpat ir „čakars". (Vīrietis, 25 gadi)

Personīgi man, kurš to [tagad] nelieto, ir sarežģīti, bet vispār tas ir viegli. Viņiem ir savs loks. Viņi kontaktējas ar tiem no sava loka, kuriem ir 1-5 dīleri. Ja vienam nav, tad otram ir, trešajam ir labāks, citam - sliktāks. Viņiem izveidojas savs paziņu loks. (Vīrietis, 33 gadi)

Vairākiem no intervētajiem jauniešiem ir savi narkotiku piegādātāji, dažiem ir pat vairāki pazīstami piegādātāji, no kuriem tiek iegādātas narkotikas:

Man ir vairāki [dīleri]. Principā viņi mainās ik pa laikam. Marihuānai ir ļoti daudz šķirnes. [..] Un tad katram puisim ir sava šķirne. [..] Un es ik pa laikam viņus mainu. Uzzinu kādus jaunus. Viņi paši man saka: „Re, kur man ir šitāds čalītis. Viņš tirgo to. Es tev varu iedot viņa numuru. Vari pamēģināt." (Vīrietis, 25 gadi)

Kvalitātes ziņā visaugstāk interviju dalībnieku vidū tiek vērtēta marihuāna, kas izaudzēta Latvijā. Vēl tiek minēts, ka ir pieejama „rūpnieciski ražota" brikete, bet tā esot sliktas kvalitātes:

> *Liela daļa ir brikete tā saucamā, kas ir vienkārši ievesta no kaut kurienes, sadalīta pa gabaliņiem, rūpnieciskā veidā ražota, bet viņa parasti ir zemas kvalitātes. To, kuru es pērku no tiem čaļiem, ir tāda, ka viņiem ir kaut kādi draugi, kas arī cauru dzīvi pīpē, kas paši sev audzē. Viņi uzaudzē 2-3 stādiņus, vienu atstāj sev, bet tos 2-3 – piezvana tikai saviem draugiem, tikai saviem pazīstamajiem pārdod. Tepat uz vietas pārdod visu. Tāpēc principā man ir, ka es uzreiz pārsvarā pērku nevis vienu gramu, bet 5 gramus, un tad es nopērku no viena, no otra, no trešā. Viņš man piezvana: „Klausies, mans draugs tur ir izaudzējis tādu un tādu šķirni. Baigi labā esot." Un viss. Principā tas viss ir kaut kādā mērā kaut kur Latvijā izaudzēts. (Vīrietis, 25 gadi)*

Vairākiem informantiem nav savu dīleru, viņi marihuānu pērk no pazīstamajiem. Savukārt viena no intervētajām meitenēm, kas regulāri lieto marihuānu, pati arī ir tirgojusi narkotiskās vielas nelielos apmēros, ne tikai marihuānu.

> *Parasti narkotikas uzrodas kaut kā caur draugiem. Parasti ir tā, ka tev ir kaut kādi draugi, kas ir iekšā izklaides industrijā, kas ir kaut kādi dīdžeji, vīdžeji vai mūziķi, kuriem ir pieejami tie dīleri. (Vīrietis, 31 gads)*
>
> *Jā. Caur kaut kādiem draugiem, kā kuru reizi. Vienu brīdi viens mans paziņa pats audzēja, un tad es pati arī pārdevu. Es daudzas vielas ļoti mazā apjomā esmu izplatījusi. Varētu teikt, ka es esmu bijusi ļoti maza apjoma dīleris. Kādus 5 gadus pārdevu. (Sieviete, 29 gadi)*

Gadījumos, kad narkotikas tiek pirktas no paziņām, tie, kas tās iegādājas, lielākoties arī nesūdzas par to kvalitāti. Problēmas ar iegādāto narkotiku kvalitāti viņu vērtējumā var rasties tad, ja narkotikas iegādātas no nepazīstamiem cilvēkiem šaubīgās vietās:

> *Narkotiku aprite Rīgā ir sarežģītāka nekā Rietumos, bet manā pieredzē tās nav nekvalitatīvas, ja tev ir kaut kādi pārbaudīti kanāli. Respektīvi nav tā, ka tu ej Maskačkā pa ielu un tev kaut kāds čigāns no vārtrūmes kaut ko pārdod. Tādā veidā es nekad neko neesmu pirkusi. Tas ir vienmēr caur kaut kādām paziņām, līdz ar to ir jau kaut kāda garantija. Es tā īsti nekad neko sliktu neesmu nopirkusi. (Sieviete, 29 gadi)*

Tomēr tam, ka narkotiku pirkšana un lietošana ir saistīta ar noteiktu paziņu loku, ir arī negatīva ietekme, jo tieši šīs kompānijas/paziņu ietekmē narkotikas tiek lietotas arī situācijā, kad konkrētajam indivīdam nemaz nav lielas vēlmes kaut ko lietot, kā arī šādi tiek veicināta citu narkotisko vielu pamēģināšana:

> *Ir retas reizes, kad liekas, ka varētu arī nepīpēt, bet kāds blakus ir uztinis to kāsīti, un tad – labi. Tas ir tāds koleģiāls spiediens – nu, var jau, var jau. (Vīrietis, 31 gads)*
>
> *Jā, katrā ballītē tā kompānija, kas lieto, man vienmēr piedāvā. Pēdējā pasākumā man 3 reizes viens cilvēks piedraudēja, ka man iemetīs [tableti] kokteilī. Protams, ka tas bija joku līmenī. (Vīrietis, 23 gadi)*

Visi intervētie jaunieši, kas pērk marihuānu – vienalga no dīleriem vai jau no paziņām, parasti maksā par marihuānu 15 EUR par vienu gramu. Cenas ziņā tiek salīdzināts, ka agrāk, ja pirka vairumā, tad varēja nopirkt lētāk, bet tagad tas vairs neesot tipiski, jo dīleri nav ieinteresēti pārdot vairāk par mazāku naudu. Tāpat arī tiek uzsvērts, ka narkotiku tirgošana kļuvusi sarežģītāka, jo policija profesionālāk to apkaro:

> *„Tagad viņi ļoti raustās. Viņi izmanto visādas aplikācijas, kur tie "encrypted" (kodētie)* šifrējumi stāv virsū, un tur neviens nevar pieslēgties, un tās ziņas dzēšas ārā. Principā

viņi saka, ka cenu sadārdzinājums ir tāpēc, ka policija daudz profesionālāk, pateicoties jaunajām tehnoloģijām, sāk ķert ārā cilvēkus, kas tirgo. Tāpēc arī ceļas tā cena, jo arvien mazāk cilvēku grib riskēt. Tas principā ir tas galvenais, jo agrāk, viņš teica, ka pirms 10 gadiem, tu varēji ņemt parasto telefonu, vienkārši ņemt numuru*, zvanīt". (Vīrietis, 25 gadi)*

Viens no aptaujātajiem atzīst, ka, ja viņam paziņas nepiedāvā nopirkt marihuānu, tad viņam pašam nav vēlēšanās meklēt dīleri un viņš labāk iztiek kādu laiku bez marihuānas, jo pūles, kas jāpieliek narkotiku iegūšanai, šķiet pārāk lielas. Jāsecina, ka narkotiku pieejamības ierobežošana daļu cilvēku tomēr veicina atturēties no marihuānas, kā arī citu narkotisko vielu lietošanas:

Es tipa zinu, ka ir te cilvēki, dīleri, un es varētu to izdarīt, bet tas "effort" (ieguldījums), kas tev ir jāieliek – kaut kur braukt, kaut ko satikt… Ai, nepīpēšu vienkārši. (Vīrietis, 25 gadi)

Salīdzinot ar iepriekšējā pētījuma rezultātiem 2012. gadā (I.Koroļeva u.c. 2007; I.Koroļeva u.c. 2014), intervijas parāda, ka ir nedaudz mainījušies atkarības vielu iegāšanās modeļi. Intervētie jaunieši uzsver, ka narkotikas tiek iegādātas tikai no paziņām vai pazīstamiem dīleriem. Ja nepieciešams atrast jaunu dīleri, atkal tiek meklēti kontakti caur paziņām. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, iegādājoties atkarības vielas caur paziņām, ir lielāka drošība par narkotiku kvalitāti. Problēmas ar iegādāto narkotiku kvalitāti lielākoties ir tikai tad, kad narkotikas iegādātas no nepazīstamiem cilvēkiem šaubīgās vietās. Otrkārt, pastāv viedoklis, ka narkotiku tirgošana kļuvusi sarežģītāka, jo policija profesionālāk to apkaro, tādēļ daudzi narkotiku dīleri svešiem neuzticas un narkotikas nepārdod, kā arī izmanto saziņas veidus, kurus grūtāk izsekot un kas vērsti uz saziņu iekšējā, citiem slēgtā tīklā. Narkotiku izplatīšanā nav arī vairs raksturīga narkotiku pārdošana lietotājiem vairumā, piemērojot atlaidi par apjomu, jo dīleri vairs neesot ieinteresēti tā darīt. Viņi labprātāk pārdod mazāku apjomu, bet par pilnu cenu. Kvalitātes ziņā augstāk interviju dalībnieku vidū tiek vērtēta marihuāna, kas izaudzēta mazos apjomos Latvijā, jo to audzētāji ir izpētījuši un iepazinuši dažādās kaņepju šķirnes un to audzēšanas īpašības. Pērkot ievesto marihuānu no dīleriem, bieži vien pat nav informācijas par konkrētās kaņepes šķirni un sagaidāmo marihuānas ietekmi – vai tās ir uzmundrinošās vai nomierinošās.

5.4. Jauniešu viedoklis par narkotiku pieejamību un kontroli izklaides vietās

Intervēto jauniešu vidū atšķiras uzvedība un attieksme pret narkotiku lietošanu izklaides vietās. Vairāki intervētie jaunieši regulāri smēķē „zāli" publiski izklaides vietās, un nav saskārušies ar īpašām problēmām:

Kurā vietā var sēdēt pie galda un pīpēt džointu?

Godīgi? Gandrīz jebkur. Ir tāds paradokss – jo publiskākā vietā tu to dari, jo mazāk iespējams, ka vispār kāds pacels acis. (Vīrietis, 25 gadi)

Citi, savukārt, uzskata, ka publiskos bāros un klubos nevar visiem redzot lietot narkotikas, jo tad kluba apsardze apmeklētāju izmestu no kluba vai pat izsauktu policiju. Respektīvi, viedokļi par to, vai klubos var lietot narkotikas, ir atšķirīgi:

Uz oficiāliem klubiem – tur pārāk strikti viss ir, lai tur būtu kaut kādas narkotikas. [..] Es domāju, ka vienkārši izmestu ārā. Varbūt pat policiju sauktu. Es nezinu, jo pret narkotikām ir tā, ka diezgan strikti uz to visu skatās. (Vīrietis, 25 gadi)

Daži intervētie jaunieši savukārt uzskata, ka klubos un bāros nevajag smēķēt zāli, lai neradītu konkrētajai vietai liekas nepatikšanas:

Nē, uz vietas klubos nē. Tas ir tikai tā, kad satiec kādu, ko zini, tad aizej kaut kur un tā. Neviena vieta nevēlas, lai viņus reklamē kaut kādā konkrētā veidā. (Vīrietis, 21 gads)

Viens no informantiem savukārt atzina, ka viņaprāt, dažos klubos īpašnieki un apsardze sadarbojas ar narkotiku dīleriem, jo paši no viņiem iegādājas narkotiskās vielas:

Kā ir ar apsardzi klubos? Viņi zina vai nojauš, ka klubos ir dīleri?

Es domāju, ka gan zina, gan nojauš. Ir dīleri, kas pārdod labas kvalitātes vielas, viņi padalās ar apsardzi un kluba saimnieku. (Vīrietis, 33 gadi)

5.5. Jauniešu viedoklis par valsts politiku atkarības vielu ierobežošanā izklaides vietās

Runājot par alkohola ierobežošanu izklaides vietās, vairāki interviju dalībnieki atzina, ka izklaides vietu īpašnieki nav ieinteresēti ierobežot alkohola patēriņu, jo tieši alkohola pārdošana ir viņu bizness un veids, kā viņi nopelna naudu:

Parastu alkoholu jau neviens neaizliegs un nemēģinās mazināt. Tipa – „Dzer mazāk!", „Šodien akcija – dzer tikai vienu!". Vienmēr ir akcijas, lai dzertu vēl. (Vīrietis, 25 gadi)

Tomēr vairāki ierobežojumi pastāv un lielākoties tiek ievēroti. Pirmkārt, lielākoties izklaides vietās tiek kontrolēts tas, lai alkoholu nepārdotu nepilngadīgiem jauniešiem, jo klubi nevēlas saskarties ar problēmām, kas šādos gadījumos varētu rasties ar kārtību sargājošajām iestādēm:

Un Kaņepes centrā visiem jauniešiem prasa dokumentus, jo viņiem ir lielas problēmas, ja viņi to nedara. Un tas strādā. Līdz ar to mēs dabūjam to, ka sīči netiek Kaņepes centrā dzert. Tāpat arī veikalos mūsdienās, cik es zinu, ir daudz grūtāk dabūt alkoholu. (Vīrietis, 31 gads)

Es esmu redzējis, ka citiem cilvēkiem bārmenis pasaka, ka vairāk nelies, bet tas visbiežāk ir tādās mājīgākās vietās [bāros], nevis klubos. Bārmenis pasaka, lai nomierinās, ka viņš viņam tagad nelies. Kādu pusstundu, stundu atsaka. Man pašam nav tā gadījies. (Vīrietis, 23 gadi)

Otrkārt, klubos apsardze mēdz palūgt atstāt klubu vai izvest no kluba ārā apmeklētājus, kas ir izdzēruši pārāk daudz un kļūst agresīvi.

Ja kāds sāk uzvesties tā, ka tā iestāde vairs nav patīkama citiem apmeklētājiem, tad jā. [..] Viņa interesēs ir novērst nekārtības un nejaucības. [..] Domāju, ka tas kritērijs ir kaitējums. [..]. Ja citiem dara pāri, nodara zaudējumus, miesas bojājumus, mieru traucē pārmērīgi. (Vīrietis, 31 gads)

Ir dzirdēts, ka vienkārši pasaka: „Varbūt tev pietiek?". Viņi redz cilvēkus, kuri var izraisīt problēmas viņu apsaimniekotajā vietā. Ko viņiem citu darīt? Labi, tas ir ietirgojums, bet ietirgojums jau neatsvērs to, kas tiks varbūt sabojāts vēlāk – kāda skaņu iekārta vai mēbeles. Ir arī tie paši apsargi, kuri vienkārši pārāk pārdzērušos vai salietojušos cilvēkus nelaiž iekšā vai izmet ārā. Tā ir tā kontrole ir apmēram. (Sieviete, 20 gadi)

Arī bārmeņi dažkārt kontrolē alkohola patēriņu, ja redz, ka kādam jau ir ļoti slikti:

Jā, es esmu novērojis tādas situācijas. Daudzās vietās, arī tajā pašā Coco Loco ir tā, ja cilvēkam pietiks jau dzert, tad arī bārmenis pateiks viņam to, ka pietiek. Tā ir viņu atbildība par cilvēkiem, kas atrodas viņu iestādē šobrīd. (Vīrietis, 21 gads)

Lai neapdraudētu klubu apmeklētājus, cilvēkus, kas atnāk jau ļoti iereibuši arī dažkārt nelaiž iekšā, un šāda kontrole ir daļa no, t.s., „*facecontrol*".

Kāds ir šmigā un neielaiž klubā, ar to es diezgan regulāri saskaros, ka kādu no draugiem neielaiž. Mans labākais draugs nekad nekur netiek iekšā. Viņam atliek izdzert 3 aliņus un viņš izskatās kā pilnīgā lupatā. (Vīrietis, 23 gadi)

Intervijās izskanēja arī vairāki ieteikumi, ko bāri un klubi varētu darīt, lai novērstu alkohola negatīvo ietekmi. Viens no ieteikumiem bija saistīts ar atpūtas telpu ierīkošanu, kur tie, kas ir pārāk daudz lietojuši alkoholu, varētu atgūties:

Ir tādas vietas un kompānijas, kas rīkojas tā – ja kāds ir kaut ko pārlietojies, tad ir tāda kā īpaša telpa vai "chill-out" (atpūtas telpa), kur to cilvēku nogādā, lai viņš vienkārši atgūstas un nesocializējas. (Vīrietis, 31 gads)

Cits ieteikums bija saistīts ar to, ka bāros un klubos būtu vēlams piedāvāt bezmaksas ūdeni, jo alkohola negatīvo ietekmi var mazināt, dzerot daudz ūdens:

Patēriņu nevajadzētu [ierobežot], jo tas ir viņu ietirgojums galu galā, un uzņēmums uz to dzīvo. Kaut kādu varbūt profilakses pasākumu. Tajos pašos bāros ielikt ūdeni par brīvu bačokos vienkārši. Ja cilvēkam paliek slikti, tad viņš var [padzerties], nevis iet rindā stāvēt pie bāra letes un tikai pēc kādām 20 minūtēm paprasīt, ka viņam vajag ūdeni. Uzlikt kaut kādus ūdens aparātus. (Sieviete, 20 gadi)

Apspriežot minētos ieteikumus ar citiem interviju dalībniekiem, gan izskanēja skepse, vai tas ir iespējams nodrošināt bezmaksas ūdeni. Viens no respondentiem pauda viedokli, ka bāri un klubi lielākoties cīnās par izdzīvošanu un nevar atļauties piedāvāt bezmaksas ūdeni:

Man liekas, ka Latvijā ir konstants struggle [cīņa] vispār izdzīvot. Knapi plusos tur brauc tie klubi. Ūdens!? 2 eiro! (Vīrietis, 25 gadi)

Attiecībā uz viedokli par narkotisko vielu kontroli interviju dalībnieku vidū viedokļi bija atšķirīgi. Marihuānas smēķētāji lielākoties aktīvi aģitēja, ka ir nepieciešams dekriminalizēt un legalizēt marihuānu, uzskatot, ka labāk ir vairāk ierobežot alkohola pieejamību, un palielināt marihuānas pieejamību:

Alkohols ir pieejams. Es uzskatu, ka tam ir jābūt mazāk pieejamam. Tāpēc, ka šobrīd tas jau ir tā, ka uz jebkura stūra redzēsiet piedzērušos cilvēku. It īpaši Rīgā. Narkotikām es uzskatu vairāk vajadzētu noņemt kaut kādas robežas. Es saprotu, ka ir sliktās narkotikas, piemēram, heroīns. Tas ir ļoti bezatbildīgi, ja cilvēks uzskata, ka vispār tādu varētu lietot, jo 10% no cilvēkiem paliek atkarīgi momentā no viņa. Bet es uzskatu, ka marihuānas lietošanu vajadzētu vairāk, es pat nezinu, kā tas likumiski skaitītos, vai legalizēšana, vai medicīniskos nolūkos izmantošana. Jo viņai ir ļoti daudz pielietojumi, ko Latvijā neizmanto šobrīd. [..] Jo es uzskatu, ka, piemēram, alkohola stāvoklī cilvēks izdara daudz vairāk stulbu lietu nekā narkotisko vielu ietekmē. (Vīrietis, 21 gads)

Vienlaikus interviju dalībnieku vidū bija līdzīgs viedoklis, ka tādas "stiprās" narkotikas kā heroīns un amfetamīns, no kurām ātri var rasties fiziska atkarība, gan būtu jāierobežo un jāaizliedz tāpat, kā tagad.

Jā, protams, par smagajām narkotikām es esmu pilnīgi drošs, ka viņas ir jāaizliedz. Viņas ir aizliegtas, un tā tam arī ir jāpaliek. (Vīrietis, 25 gadi)

Marihuānas lietotāji arī pauda viedokli, ka „stipro" narkotiku lietotāji atšķiras no marihuānas lietotājiem un ir uzskatāmi par personām, kam ir tieksme uz atkarību, un atkarība galvenokārt ir saistīta ar psiho-sociālām problēmām, kas jāpalīdz risināt psihoterapeitiem, nevis kaut ko aizliedzot:

> *Ja cilvēks sāk lietot narkotikas un sāk viņas lietot par daudz, tad ir vienkārši jāuzdod [jautājums], kāpēc viņš to dara, ko viņš mēģina savā dzīvē nobloķēt, kāpēc, kas viņam ir tas, kāpēc viņam to vajag. Aizliegt? Nu, jā, tu viņam aizliegsi, bet viņš tāpat aizies un atradīs, kur viņas dabūt. (Vīrietis, 25 gadi)*

Cilvēki, kas paši ir saskārušies ar stiprāku narkotisko vielu negatīvajām sekām un pārtraukuši tās lietot, ir mazliet skeptiskāki par marihuānas legalizāciju, tomēr uzskata, ka marihuāna varētu tikt legalizēta kā recepšu medikaments konkrētu veselības problēmu gadījumā:

> *Marihuānu varbūt varētu ieviest medicīniskiem nolūkiem tādiem cilvēkiem kā es, cilvēkiem ar kaut kādām veselības problēmām, jo ir zinātniski pierādīts, ka tas viss palīdz, bet tādas viegli pieejamas narkotikas, piemēram, tā kā Amsterdamā, es nedomāju, ka vajadzētu. (Sieviete, 20 gadi)*

Līdzīgi kā 2012. gadā arī šajā pētījumā spilgti parādās marihuānas lietotājiem raksturīgais diskurss marihuānas lietošanas dekriminalizācijai un legalizācijai, kuru raksturo šādas pazīmes:

1) Pamatot marihuānas pozitīvās īpašības un neminēt vai mazināt nozīmi iespējamajām negatīvajām ietekmēm;
2) Pretnostatīt riskantu alkohola lietošanu marihuānas lietošanas pieredzei, uzsverot alkohola negatīvo ietekmi;
3) Uzsvērt to, ka marihuāna nerada fizisku atkarību;
4) Argumentēt, ka marihuāna daudzviet ārzemēs tiek izmantota kā pretsāpju līdzeklis, to iesaka arī ārsti Latvijā;
5) Atsaukties uz slavenu cilvēku marihuānas lietošanas pieredzi vai viedokļiem par marihuānas lietošanu;
6) Atsaukties uz pētījumiem, kas pieejami internetā, par marihuānas lietošanas pozitīvajām īpašībām, pretnostatot tās alkoholam vai citām atkarības vielām;
7) Uzsvērt attīstīto Rietumu valstu liberālo attieksmi pret atkarības vielu, īpaši, marihuānas lietošanu (visbiežāk izskan references uz marihuānas pieejamību Amsterdamā, Berlīnē, Londonā un Kalifornijā).

SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Pētījuma rezultātu secinājumu daļā ir apkopotas galvenās atziņas par visiem pētījumā aptvertajiem jautājumiem, novērtētas notikušās izmaiņas salīdzinājumā ar 2008. un 2012. gadā veiktajiem pētījumiem, kā arī sniegti ieteikumi turpmākajai darbībai atkarību izraisošo vielu lietošanas ierobežošanai izklaides vietu apmeklētāju vidū.

Ārvalstu labo prakšu, Latvijas tiesiskā regulējuma un ekspertu interviju analīze rāda, ka Latvijā vislielākā vērība ir pievērsta vispārīgajiem atkarības vielu profilaktiskajiem pasākumiem, īstenojot gan vides, gan sociālās jomas stratēģijas. Latvijā jebkuru narkotisko vielu lietošana ir krimināli sodāma, tomēr, lai padarītu sistēmu atbilstošu starptautiskajai praksei, pēdējo divu gadu laikā ir veikti Krimināllikuma grozījumi, samazinot sodu apmēru par nelikumīgām darbībām saistībā ar narkotiskajām un psihotropām vielām. Lai mazinātu jauno psihoaktīvo vielu izplatību, pēdējo četru gadu laikā ir veikti likumu grozījumi, paredzot iespēju aizliegt jauno psihoaktīvo vielu izplatīšanu uz laikposmu līdz 12 mēnešiem, kā rezultātā to izplatība, saskaņā ar ekspertu vērtējumu, ir būtiski samazinājusies. Tomēr ārvalstu labo prakšu un Latvijas situācijas analīze rāda, ka kopumā netiek pilnvērtīgi izmantotas vides un sociālās jomas narkotiku profilakses stratēģijas, it īpaši, runājot par specifiskām mērķa grupām – atsevišķām sabiedrības grupām, ģimenēm un kopienām, kam sociālās atstumtības dēļ pastāv lielāks risks uzsākt narkotisko vielu lietošanu.

Valsts policija veic narkotiku izplatības apkarošanu kopumā, un reidu ietvaros pārbauda tiesiskā regulējuma ievērošanu izklaides vietās. Vienlaikus Valsts un pašvaldību policijas pārstāvji veic sabiedrības (t.sk., skolēnu) izglītošanu par narkotisko vielu lietošanas sekām. Savukārt izklaides vietu apsardze rūpējas par drošu vidi apmeklētājiem, cenšoties uzturēt to tādu, kas nav piemērota narkotisko vielu lietošanai. Latvijas eksperti atzīst, ka daļa izklaides vietu apsardzes ir policijas darbinieki blakusdarbā, kas tādējādi palīdz nodrošināt viņu veiktā darba kvalitāti (spēju atpazīt narkotisko vielu reibumu u.tml.). Lielu brīvdabas izklaides pasākumu laikā, saskaņā ar normatīvā regulējuma prasībām, tiek nodrošināta iespēja saņemt pirmo palīdzību.

Lai gan informatīvie pasākumi jau šobrīd tiek atzīti par nozīmīgu instrumentu alkohola un narkotiku lietošanas profilaksē gan Latvijā, gan citviet ES, ārvalstīs arvien pieaug diskusija par to, vai sabiedrības izglītošana un dalīšanās savā personīgajā pieredzē saistībā ar narkotiku lietošanu ir efektīva, ja tā notiek neklātienē (publiski, caur internetu, e-pastiem, telefona īsziņām). Arī atsevišķi Latvijas eksperti uzsver, ka svarīga ir ne tikai personiska komunikācija, bet arī Latvijas situācijai atbilstoša komunikācija – vērtējoša, taču ne uzstājīgi normatīva, vērsta uz diskusiju par neviennozīmīgām ar narkotiku lietošanas kaitīgumu saistītām tēmām.

Mazāk izplatīti profilakses pasākumi Latvijā ir tādas ārvalstīs par labiem piemēriem atzītas pieejas kā apkalpojošā personāla apmācība izvairīties pasniegt alkoholiskos dzērienus stipri iereibušām personām, bezmaksas ūdens piedāvāšana vai transporta pakalpojumu nodrošinājums iereibušajiem. Lai gan intervētie izklaides vietu vadītāji uzskata, ka viņu izklaides vietās var saņemt tādu vai citādu palīdzību, parasti šīs iespējas tiek maz reklamētas, un tās ir uzskatāmas par situatīvām.

Būtiski uzsvērt, ka šobrīd Latvijā nav iespējams ieviest tādas ārvalstu labās prakses atkarības vielu lietošanas kaitējuma mazināšanā, kuru priekšnoteikums ir narkotiku lietošanas dekriminalizēšana. Viens no šādas prakses piemēriem ir iespēja nodot narkotiskās vielas to ķīmiskā sastāva testēšanai, kā rezultātā lietotājs saņem pārskatu par savu narkotiku potenciālo iedarbību

un blakusefektiem. Savukārt atbildīgajām institūcijām tas ļauj uzturēt kontaktu ar sabiedrību un novērst jaunu, ļoti toksisku psihoaktīvo vielu izplatīšanos, savlaicīgi konstatējot to esamību apritē. Lai arī narkotiku satura testēšanas centri kopumā ir atzīti par labās prakses piemēru, ārvalstu literatūrā ir arī norādīts, ka nav pilnībā izpētītas šīs prakses sekas, proti, vai tas, ka cilvēki uzzina lietoto narkotiku sastāvu, maina viņu uzskatus par narkotikām. Vienlaikus pastāv draudi, ka var izplatīties pieņēmumi, ka narkotiku lietošana ir droša un ka tā ir pieņemama parādība sabiedrībā.

Latvijas ekspertu pieredze rāda, ka šobrīd nav izveidojusies pietiekami aktīva starpinstitucionālā sadarbība, trūkst arī tiešas sadarbības ar izklaides vietu īpašniekiem un brīvdabas izklaides pasākumu organizatoriem. Ārvalstu labo prakšu starpā ir dažādas pret narkotiku un citu apreibinošo vielu lietošanu vērstas aktivitātes, kuras noris izklaides vietu tuvumā vai to ietvaros. Arī Latvijas izklaides vietu pārstāvji saredz iespēju rīkot līdzīgus pasākumus, tomēr iniciatīvai tādos gadījumos būtu jānāk no valsts vai pašvaldību institūciju puses, turklāt pasākuma formātam būtu jābūt izklaidējošam, ne kontrolējošam vai nosodošam.

Izklaides vietu apmeklētāju aptauja atklāj, ka nostiprinās tendence pieaugt bāru un naktsklubu apmeklētāju vecumam, kas novērojama jau no 2000. gada. Iespējams, tas varētu būt saistīts ar dzīves paradumu maiņu noteiktās sabiedrības grupās, bet tam būtu nepieciešami papildu pētījumi. Līdz ar izmaiņām izklaides vietu apmeklētāju vecumā, pieaudzis arī izklaides vietu apmeklētāju ar augstāko izglītību un algotu darbu strādājošo īpatsvars, kas visticamāk nosaka arī to, ka palielinās kultūras pasākumu apmeklēšanas biežums izklaides vietu apmeklētāju vidū, un nosacīti var teikt, ka izklaides vietu apmeklētāji noteiktā segmentā kļūst „inteliģentāki", uz ko norāda arī fokusa grupu dalībnieki. Jāpiebilst, ka bāru un naktsklubu apmeklēšanas biežums savukārt ir mazliet samazinājies, jo biežāk nekā reizi mēnesī izklaides vietas apmeklē 81% aptaujāto (2012. gadā – 89%).

Latvijas situācijā loģiski ir izklaides vietu apmeklētāju aptaujas rezultāti, kas parāda, ka absolūtais vairākums izklaides vietu apmeklētāju ir alkohola lietotāji. 59% aptaujāto alkoholu lieto vismaz reizi nedēļā (salīdzinoši 2008. un 2009. gadā šis rādītājs bija 55%). Riskanta alkohola lietošana, kad vienā alkohola lietošanas reizē ir izdzerti 60 un vairāk grami absolūtā alkohola, raksturīga 70% aptaujāto. 30% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju 60 un vairāk gramus absolūtā alkohola izdzer vismaz reizi nedēļā vai biežāk, 40% – vidēji reizi mēnesī. 2012. gadā šis rādītājs bija līdzīgs – 69%. Regulāri smēķētāji izklaides vietu apmeklētāju vidū ir 39% (2012. gadā – 40%).

Attiecībā uz nelegālajām narkotikām, pētījums atklāj, ka 60% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju dzīves laikā ir pamēģinājuši kādu no narkotikām (2012. gadā – 59%). Pēdējā gada laikā nelegālās narkotikas ir lietojuši 37% aptaujāto, bet pēdējā mēneša laikā – 19%. Vispopulārākā nelegālā narkotika izklaides vietu apmeklētāju vidū ir marihuāna: 57% aptaujāto to ir pamēģinājuši dzīves laikā, 35% aptaujāto to ir lietojuši pēdējā gada laikā, bet 18% to ir lietojuši pēdējo 30 dienu laikā. Jebkuras citas nelegālās narkotikas ir lietotas ievērojami retāk. Salīdzinājumam dati par to, cik daudzi ir pamēģinājuši citas nelegālās narkotikas: 12% ir pamēģinājuši *Spice* tipa smēķējamos augu maisījumus, tikpat daudz – kokaīnu un amfetamīnu, 10% – ekstazī un „maģiskās" sēnes.

Attiecībā uz alkohola, tabakas un nelegālo narkotiku lietošanu, aptauja parāda, ka nav vērojamas būtiskas izmaiņas, salīdzinot ar 2012. gadu, bet pēdējo četru gadu laikā ir mainījies nelegālo narkotiku pieejamības vērtējums. Attiecībā uz visām nelegālajām narkotiskajām vielām ir pieaudzis to izklaides vietu apmeklētāju skaits, kas uzskata, ka konkrēto narkotisko vielu ir neiespējami iegūt 24 stundu laikā, un atbilstoši ir samazinājies to aptaujāto skaits, kas uzskata, ka konkrēto vielu ir ļoti viegli iegūt. Visbūtiskākais samazinājums vērtējumā, cik viegli šo narkotiku ir

iegūt, vērojams attiecībā uz *Spice* tipa smēķējamiem augu maisījumiem, kas saistīts ar normatīvā regulējuma izmaiņām attiecībā uz jaunu psihoaktīvu vielu vai tās saturošu izstrādājumu izgatavošanu un izplatīšanu. Vienīgi par marihuānas pieejamību ir saglabājies līdzīgs aptaujāto skaits, kas uzskata, ka marihuānu ir ļoti viegli un diezgan viegli dabūt. 37% izklaides vietu apmeklētāju uzskata, ka marihuānu ir ļoti viegli dabūt, bet 28% – ka diezgan viegli. Šie aptaujas dati sakrīt ar ekspertu pausto pārliecību, ka pēdējo četru gadu laikā ir uzlabojušies narkotiku apkarošanas rezultāti.

Salīdzinājumā ar 2012. gada aptauju ir samazinājies to skaits, kam dzīves laikā piedāvātas narkotikas par velti, kā arī ir samazinājies to skaits, kas atzīmē, ka lieto narkotikas, apmeklējot klubus un bārus. Tas saskan ar ekspertu novēroto tendenci, ka nelegālās narkotikas vairs nav raksturīgs lietot bāros un naktsklubos, bet tās biežāk tiek lietotas dažādās mājas ballītēs un citos pasākumos, piemēram, brīvdabas festivālos.

Kopumā pētījums atklāj saistību starp izklaides vietu biežu apmeklēšanu, riskantu alkohola lietošanu, regulāru smēķēšanu, un nelegālo narkotiku lietošanu reizi mēnesī. Narkotiku lietošana pēdējo 30 dienu laikā, kā arī riskanta alkohola lietošana pozitīvi korelē arī ar dažādu neikdienišķu izklaides pasākumu apmeklēšanu, sākot ar mājas ballītēm un turpinot ar popmūzikas koncertiem un brīvdabas festivāliem.

Gan izklaides vietu apmeklētāju aptauja, gan pētījumā veiktās padziļinātās intervijas ar jauniešiem, kas lieto atkarības vielas, parāda, ka citos pētījumos identificētie alkohola un nelegālo narkotiku lietošanas galvenie iemesli, ir aktuāli arī šobrīd – gan attiecībā uz alkohola, gan attiecībā uz citu atkarības vielu lietošanu (I.Koroļeva u.c. 2007; I.Koroļeva u.c. 2014). Izklaides vietu apmeklētāji atkarības vielas lieto šādu iemeslu dēļ:

1) Hedonisms. Atkarības vielu lietošana, lai uzlabotu noskaņojumu, veicinātu jautrību un pozitīvas emocijas. Nelegālās narkotiskās vielas tiek lietotas arī, lai izbaudītu dažādas jaunas sajūtas, interese pamēģināt un eksperimentēt ar dažādām vielām un to radītajām sajūtām.
2) Socializācija. Vēlme iekļauties grupā, tikt pieņemtam, darīt tā, kā citi.
3) Vēlme aizmirsties. Dažādu problēmu gadījumā atkarības vielas tiek lietotas, lai aizmirstu nepatīkamas emocijas, problēmas.

Izklaides vietu apmeklētāju aptauja un padziļinātās intervijas un fokusa grupu diskusijas ar jauniešiem atklāj, ka tai daļai Latvijas sabiedrības, kam svarīgi ir izklaidēties un baudīt dzīvi (hedonisma vērtības), marihuānas lietošana ir kļuvusi par normu un ikdienas sastāvdaļu. Vērojama tendence, ka noteiktā sabiedrības daļā nostiprinās priekšstats, ka marihuānas smēķēšana ir mazāk kaitīga, salīdzinot ar tabakas smēķēšanu un riskantu alkohola lietošanu. Priekšstati par marihuānas smēķēšanas nekaitīgumu ir jāņem arī vērā, organizējot diskusijas vai gatavojot informatīvus materiālus jauniešiem par marihuānas kaitīgumu, jo ļoti normatīva pieeja, ka jebkuras narkotikas ir sliktas un kaitīgas, nediferencējot tās, var veicināt jauniešu neuzticēšanos šādiem informācijas avotiem. Vienlaikus saglabājas augsts īpatsvars to izklaides vietu apmeklētāju, kas, lai gan pieņem to, ka citi lieto marihuānu, tomēr paši dod priekšroku alkohola lietošanai. Šos izaicinājumus ir akcentējuši arī nozares eksperti. No vienas puses, viņi tieši un netieši atzīst, ka šobrīd nav gatavi runāt ar narkotiku lietotājiem izklaides nolūkā (it sevišķi, marihuānas lietotājiem). No otras puses, vismaz daļa ekspertu apzinās, ka tieši šādas diskusijas ar mērķa auditoriju ir nepieciešamas. Vēl jo vairāk šo nepieciešamību rada apstākļi, kad narkotiku pamēģināšana pirmo reizi un lietošana arvien vairāk raksturīga privātiem pasākumiem, t.i., tās novēršana vairs nav panākama tikai ar policijas veikto narkotiku apkarošanu un reidiem.

Ieteikumi

1) Pilnveidot atkarības vielu ierobežošanā iesaistīto organizāciju starpinstitucionālo sadarbību, kas nodrošinātu informācijas apmaiņu un vienotu pieeju atkarības vielu izplatības un kaitējuma mazināšanā, ciešāk sadarbojoties ar tām organizācijām un speciālistiem, kas ikdienā tieši strādā ar jauniešiem (piemēram, pedagogiem).
2) Pilnveidot selektīvās un indicētās profilakses pasākumu īstenošanu, kas tieši orientējas uz potenciālajām riska grupām, piemēram, pilnveidojot informācijas par atkarības vielu kaitējuma mazināšanas iespējām izplatīšanu izklaides vietās, sadarbības projekti ar izklaides vietām, iesaistot dažādus partnerus – izklaides vietas, pašvaldības, policiju, veselības iestādes un NVO. Organizējot šādus profilakses pasākumus, pievērst uzmanību tam, vai tiek sasniegta plānotā mērķa auditorija, jo šī brīža ekspertu pieredze rāda, ka līdzšinējie pasākumi nepietiekamā mērā sasniedz riska grupu jauniešus.
3) Celt izklaides vietu vadītāju un darbinieku (bārmeņu un apsardzes) informētības un izglītotības līmeni par dažādiem atkarības vielu lietošanas kaitējuma mazināšanas pasākumiem, piemēram, nepārdot alkoholu ļoti iereibušiem cilvēkiem, piedāvāt ūdeni bez maksas, nodrošināt izklaides vietās atsevišķas telpas vai vietu, kur ļoti iereibušiem cilvēkiem atgūties, sniegt informāciju par transporta pakalpojumiem, lai novērstu braukšanu pie stūres reibumā un citiem pasākumiem. Lai mudinātu izklaides vietu īpašniekus sadarboties minētajās jomās, var minēt aptaujas datus, kas rāda, ka 17% izklaides vietu apmeklētāju, kas nav apmierināti ar izklaides vietu piedāvājumu savā pilsētā, neapmierinātības iemesls ir citu kluba apmeklētāju pārmērīgi lietotais alkohols, kas sabojā izklaidi citiem.
4) Lai panāktu jauniešu uzticēšanos situācijā, kad internetā ir plaši pieejama pozitīva informācija par marihuānas lietošanu, ieteicams ir nevis censties uzspiest jauniešiem pilnīgu atturēšanos no atkarības vielām, bet gan sniegt padomus, kā mainīt savus alkohola un marihuānas lietošanas paradumus, brīdinot par problēmām, kas saistītas ar riskantu atkarības vielu lietošanu.
5) Pieejas jauniešu informēšanā par atkarības vielu kaitīgumu vienmēr būtu jāpiemēro konkrētās mērķa auditorijas esošajām zināšanām un priekšstatiem. Speciālistiem ir jābūt labi sagatavotiem, lai spētu diskutēt ar jauniešiem par marihuānas kaitīgo ietekmi un pamatoti argumentēt savu viedokli, lai, piemēram, atzīstot marihuānas pozitīvo ietekmi ļoti konkrētu slimību gadījumos, varētu arī pamatot, kāda ir marihuānas lietošanas iespējamā negatīvā ietekme.

LITERATŪRAS AVOTI

Calafat, A. and Members of the Pompidou Group Prevention Platform (2010). *Lifestyles and drugs Prevention interventions in recreational settings.* Council of Europe. Retrieved from: http://www.coe.int/t/dg3/pompidou/Source/Files/minconf/P-PG-PREV-2010-7-en.pdf

Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs (2016). *Eiropas ziņojums par narkotikām 2016: Tendences un aktualitātes*. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs (2015). *Eiropas ziņojums par narkotikām 2015: Tendences un aktualitātes*. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs (2014). *Eiropas ziņojums par narkotikām 2014: Tendences un aktualitātes*. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

Eiropas Narkotiku un narkomānijas uzraudzības centrs (2012). *2012. gada ziņojums. Situācija narkomānijas problēmas jomā Eiropā*. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs.

EMCDDA (2012). *The Caravan. Summary.* Retrieved from: http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index52035EN.html?project_id=2630&tab=overview

EMCDDA (2016). *Best practice in drug interventions.* Retrieved from: http://www.emcdda.europa.eu/best-practice

Heatlhy Nightlife Toolbox (2014), *Quality Nights*. Retrieved from: http://hntinfo.eu/File/item_intervention_full.aspx?id=127

King, L. (2015). *Facilitate recreational drug testing to help save lives.* The Pharmaceutical Journal, 294(7849) Retrieved from: http://www.pharmaceutical-journal.com/opinion/comment/facilitate-recreational-drug-testing-to-help-save-lives/20067848.article

Koroļeva, I. (2003). Drug Use – an Inseparable Part of Young people's Entertainment Culture in the Nineties? *Humanities and Social Sciences. Latvia. 1* (38), 65–89.

Koroļeva, I., Goldmanis, M., Sniķere, S., Trapencieris, M., Trapenciere, I. u.c. (2003). *Narkotiku lietošanas izplatība Latvijā*. Rīga: PHARE, EMCDDA, FSI, 216 lpp.

Koroļeva, I., S., Kārkliņa, I., M., Sniķere, Mieriņa., I. (2008). Narkotiku lietošana izklaides vietās. Rīga: v/a „Sabiedrības veselības aģentūra".

Koroļeva, I., Mieriņa, I., Sniķere, S., Seņkāne, S., Trapencieris, M. (2007). *Riska un aizsargājošo faktoru ietekme uz atkarību izraisošo vielu lietošanu*. Rīga: Rīgas Atkarības profilakses centrs.

Koroļeva, I, Trapencieris M, Sniķere, S, Kārkliņa. I, Jankovskis. M, Krieķe, L. (2014). *Narkotiku lietošana izklaides vietās 2012. gadā*. Rīga: Slimību profilakses un kontroles centrs.

Latvijas Republikas Veselības ministrija (2012). *Ieteikumi narkotiku lietošanas profilaksei izklaides vietās.* Izgūts no: http://www.vm.gov.lv/lv/tava_veseliba/narkologiska_palidziba/ieteikumi_narkotiku_lietosanas_profilaksei_izklaides_vietas

Party+, The European network for safer party labels (2016). *Safer Clubbing*. Retrieved from: http://www.partyplus.eu/index.php/partners/safer-clubbing

Rabinovich, L., Brutscher, P., Vries, H. de, Tiessen, J., Clift, J., Reding, A. (2009). *The affordability of alcoholic beverages in the European Union. Understanding the link between alcohol affordability,*

consumption and harms. RAND Europe. Retrieved from: http://ec.europa.eu/health/alcohol/docs/alcohol_rand_2012.pdf

Reitox National Focal Point (2012). *National Report on Drugs in Slovakia for the year 2012, Slovakia New Development, Trends and In-depth information on Selected Issues.* Bratislava: Retoix Retrieved from: http://www.infodrogy.sk/index.cfm?module=Library&page=Document&DocumentID=1042

Safer Clubbing, (2016). *Aktivitäten*. Retrieved from: http://www.saferclubbing.ch/aktivitaeten

Safer Party, (2016). *Warnungen*. Retrieved from: http://www.saferparty.ch/warnungen.html

Sniķere, S., Kārkliņa, I., Koroļeva, I., Trapencieris, M., Aleksandrovs, A. (2010). *Narkotiku lietošanas izplatība ieslodzījuma vietās Latvijā.* Rīga: Veselības ekonomikas centrs, Socioloģisko pētījumu institūts, 120 lpp.

Sannen.A, Krusche. L, Hughes. K, Burkhart. G, Van Hasselt. N. (2016). *Healthy Nightlife Toolbox - Info sheet - Responding to drug and alcohol use and related problems in nightlife settings*. The Netherlands. Retrieved from: http://www.hntinfo.eu/File/AF1454-Infosheet_April_2016def_Web.pdf

Turrisi, R. & Ray, A. (2010). *Sustained parenting and college drinking in First-Year Students*. Developmental Psychobiology, 52., p. 286-294. Retrieved from: http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/dev.20434/epdf

Tutenges, S., Bøgkjær, T., Witte, M., Hesse, M. (2013). *Drunken environments: a survey of bartenders working in pubs, bars and nightclubs.* Int. J. Environ. Res. Public Health. Retrieved from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3823323/pdf/ijerph-10-04896.pdf

KOPSAVILKUMS

Pētījums „Atkarību izraisošo vielu lietošana izklaides vietās Latvijā 2016. gadā" ir trešais salīdzinošais pētījums par narkotisko un psihotropo vielu izplatību, lietošanu un ierobežošanu izklaides vietās. Pirmais šāda veida pētījums tika veikts 2008. gadā, nākamais pētījums notika 2012. gadā. 2016. gada pētījums ir veikts kopumā ievērojot iepriekšējos divos pētījumos izmantoto socioloģisko pētījumu metodoloģiju un nodrošinot datu salīdzināmību.

Pētījumā ir iegūti dati par atkarību izraisošo vielu lietošanu izklaides vietās, alkohola, tabakas un nelegālo narkotiku pamēģināšanu un lietošanu, tai skaitā, riskantu alkohola lietošanu un narkotiku lietošanu pēdējo 30 dienu laikā, kā arī noskaidrota izklaides vietu apmeklētāju attieksme pret narkotiku lietošanu un viedoklis par narkotiku lietošanas iemesliem un pieejamību. Pētījumā ir izmantotas vairākas pētnieciskās metodes: veikta literatūras avotu un labas prakses piemēru analīze par veiksmīgu profilakses projektu realizāciju izklaides vietās Eiropas Savienības valstīs un pasaulē, veikta politikas dokumentu un tiesību aktu analīze par narkotisko un psihotropo vielu lietošanas problemātiku izklaides vietās, kā arī veikta izklaides vietu apmeklētāju kvantitatīva aptauja, biogrāfiskās intervijas ar bieži un intensīvi narkotiskās un psihotropas vielas lietojošiem izklaides vietu apmeklētājiem, ekspertu intervijas ar izklaides vietu īpašniekiem, izklaides pasākumu organizatoriem, policijas darbiniekiem, politikas veidotājiem un īstenotājiem, kā arī pašvaldību pārstāvjiem, un fokusa grupu diskusijas ar izklaides vietu apmeklētājiem.

Politikas dokumentu analīze

Nozīmīgākās izmaiņas normatīvajā regulējumā pēdējo četru gadu laikā ir saistītas ar grozījumiem likumā „Par narkotisko un psihotropo vielu un zāļu likumīgās aprites kārtību". Likuma grozījumi, kas stājās spēkā 2013. gada 14. novembrī, papildināja likumu ar jēdzienu „jauna psihoaktīva viela" un noteica Slimību profilakses un kontroles centra funkcijas attiecībā uz to uzraudzību. Saskaņā ar šiem grozījumiem ar Slimību profilakses un kontroles centra lēmumu uz laikposmu līdz 12 mēnešiem no lēmuma spēkā stāšanās dienas var aizliegt vai ierobežot tādu jaunu psihoaktīvu vielu vai tās saturošu izstrādājumu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu, pārsūtīšanu vai izplatīšanu, kuras nav iekļautas Latvijā kontrolējamo narkotisko vielu, psihotropo vielu un prekursoru sarakstos un par kurām ir iegūta informācija no Eiropas Agrīnās brīdināšanas sistēmas vai saņemts tiesu ekspertīžu iestādes atzinums par jaunām psihoaktīvām vielām. Saistībā ar šīm izmaiņām tika veikti arī Krimināllikuma un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa grozījumi. Tā 2014. gada 29. oktobrī stājās spēkā Krimināllikuma grozījumi, papildinot likumu ar 248.[1] un 248.[2] pantu. Tie nosaka sankcijas par jaunu psihoaktīvu vielu neatļautu izgatavošanu, iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu un pārsūtīšanu realizācijas nolūkā un realizēšanu un to neatļautu lietošanu. Savukārt Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā veiktie grozījumi, kas stājās spēkā 2014. gada 29. novembrī, paredz sodus par jaunas psihoaktīvas vielas vai to saturoša izstrādājuma, kuru aprite ir aizliegta vai ierobežota, neatļautu iegādāšanos, glabāšanu, pārvadāšanu vai pārsūtīšanu bez nolūka tos realizēt vai par jaunas psihoaktīvas vielas vai to saturoša izstrādājuma, kuru aprite ir aizliegta vai ierobežota, neatļautu lietošanu. Šie grozījumi ir būtiski mainījuši jauno psihoaktīvo vielu izplatību Latvijā.

Atkarību izraisošo vielu lietošana izklaides vietās

Attiecībā uz alkohola, tabakas un nelegālo narkotiku lietošanu, aptauja parāda, ka nav vērojamas būtiskas izmaiņas, salīdzinot ar 2012. gadu, bet pēdējo četru gadu laikā ir mainījies nelegālo narkotiku pieejamības vērtējums.

Latvijā absolūtais vairākums izklaides vietu apmeklētāju ir alkohola lietotāji. 59% aptaujāto alkoholu lieto vismaz reizi nedēļā (salīdzinoši 2008. un 2009. gadā šis rādītājs bija 55%). Riskanta alkohola lietošana, kad vienā alkohola lietošanas reizē ir izdzerti 60 un vairāk grami absolūtā alkohola, raksturīga 70% aptaujāto. 30% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju 60 un vairāk gramus absolūtā alkohola izdzer vismaz reizi nedēļā vai biežāk, 40% – vidēji reizi mēnesī. 2012. gadā šis rādītājs bija līdzīgs – 69%. Regulāri smēķētāji izklaides vietu apmeklētāju vidū ir 39% (2012. gadā – 40%).

Attiecībā uz nelegālajām narkotikām, pētījums atklāj, ka 60% aptaujāto izklaides vietu apmeklētāju dzīves laikā ir pamēģinājuši kādu no narkotikām (2012. gadā – 59%). Pēdējā gada laikā nelegālās narkotikas ir lietojuši 37% aptaujāto, bet pēdējā mēneša laikā – 19%. Vispopulārākā nelegālā narkotika izklaides vietu apmeklētāju vidū ir marihuāna: 57% aptaujāto to ir pamēģinājuši dzīves laikā, 35% aptaujāto to ir lietojuši pēdējā gada laikā, bet 18% to ir lietojuši pēdējo 30 dienu laikā. Jebkuras citas nelegālās narkotikas ir lietotas ievērojami retāk.

Attiecībā uz visām nelegālajām narkotiskajām vielām ir pieaudzis to izklaides vietu apmeklētāju skaits, kas uzskata, ka konkrēto narkotisko vielu ir neiespējami iegūt 24 stundu laikā, un atbilstoši ir samazinājies to aptaujāto skaits, kas uzskata, ka konkrēto vielu ir ļoti viegli iegūt. Visbūtiskākais samazinājums vērtējumā, cik viegli šo narkotiku ir iegūt, vērojams attiecībā uz *Spice* tipa smēķējamiem augu maisījumiem, kas saistīts ar normatīvā regulējuma izmaiņām attiecībā uz jaunu psihoaktīvu vielu vai tās saturošu izstrādājumu izgatavošanu un izplatīšanu. Vienīgi par marihuānas pieejamību ir saglabājies līdzīgs aptaujāto skaits, kas uzskata, ka marihuānu ir ļoti viegli un diezgan viegli dabūt. 37% izklaides vietu apmeklētāju uzskata, ka marihuānu ir ļoti viegli dabūt, bet 28% – ka diezgan viegli. Šie aptaujas dati sakrīt ar ekspertu pausto pārliecību, ka pēdējo četru gadu laikā ir uzlabojušies narkotiku apkarošanas rezultāti.

Salīdzinājumā ar 2012. gada aptauju ir samazinājies to skaits, kam dzīves laikā piedāvātas narkotikas par velti, kā arī ir samazinājies to skaits, kas atzīmē, ka lieto narkotikas, apmeklējot klubus un bārus. Tas saskan ar ekspertu novēroto tendenci, ka nelegālās narkotikas vairs nav raksturīgs lietot bāros un naktsklubos, bet tās biežāk tiek lietotas dažādās mājas ballītēs un citos pasākumos, piemēram, brīvdabas festivālos.

Kopumā pētījums atklāj saistību starp izklaides vietu biežu apmeklēšanu, riskantu alkohola lietošanu, regulāru smēķēšanu, un nelegālo narkotiku lietošanu reizi mēnesī. Narkotiku lietošana pēdējo 30 dienu laikā, kā arī riskanta alkohola lietošana pozitīvi korelē arī ar dažādu neikdienišķu izklaides pasākumu apmeklēšanu, sākot ar mājas ballītēm un turpinot ar popmūzikas koncertiem un brīvdabas festivāliem.

SUMMARY

Research "Substance use in recreational settings of Latvia in 2016" is the third comparative research on drug and psychotropic substance prevalence, use and restriction in recreational settings. Two previous studies were carried out in 2008 and 2012. The research in 2016 was conducted taking into account research methodology used in previous two studies and ensuring data comparability.

During the research the data were gathered on substance use in recreational settings, trying alcohol, tobacco and illicit drugs for the first time, frequency of substance use, including risky alcohol use and drug use in the last 30 days, drug availability, as well as attitudes of visitors of bars and nightclubs on drug use and reasons behind it.

There are several research methods used in the study: the literature review on good practices of successful prevention projects in recreational settings abroad, the analysis of policy documents and legislation on drug and psychotropic substance restriction in recreational settings, the quantitative survey of visitors of bars and nightclubs, in-depth interviews with visitors of bars and nightclubs who are frequent and intense drug users, expert interviews, representing such stakeholders as owners of bars and nightclubs, entertainment organizers, police officers, policy makers and implementers, as well as local government representatives, and focus group discussions with visitors of bars and nightclubs.

Analysis of Policy Documents

During the last four years the most important amendments of legal regulation concerns amendments in the Law on Procedures for the Legal Trade of Narcotic and Psychotropic Substances and Medicinal Products. Amendments, which entered into force on 14 November 2013, introduced a concept of new psychoactive substance and defined the functions of the Centre for Disease Prevention and Control to control the new psychoactive substances. According to these amendments by a decision of the Centre for Disease Prevention and Control, manufacture, purchase, storage, transportation, forwarding or distribution of such new psychoactive substances or articles containing them may be prohibited or restricted for a time period up to 12 months from the day of the entering into effect of the decision, which are not included in the Register of narcotic substances, psychotropic substances and precursors controlled in Latvia and regarding which information has been obtained from the European Early Warning System or an opinion regarding new psychoactive substances has been received from a forensic expert examination institution.

The mentioned amendments are connected with amendments in the Criminal Law and in the Latvian Administrative Violations Code. The amendments in the Criminal Law, which entered into force on 29 October 2014, introduced new sections 248.[1] and 248.[2] These sections define the applicable punishment for a person who commits manufacture, acquisition, storage, transportation or forwarding for the purpose of selling or sale of a new psychoactive substance or unauthorised use of a new psychoactive substance.
The amendments in the Latvian Administrative Violations Code, which entered into force on 29 November 2014, envisages the applicable punishment for a person who commits unauthorised purchase, storage, transportation or forwarding without the purpose of selling or

sale of a new psychoactive substance or unauthorised use of a new psychoactive substance. These amendments of legal regulation have changed the prevalence of new psychoactive substances significantly in Latvia.

Substance Use in Recreational Settings

Regarding alcohol, tobacco and illicit drug use, the survey shows that there are no significant changes compared to 2012, but during the last four years the illicit drug availability rating has changed. In Latvia the majority of visitors in recreational areas are alcohol users. 59% of respondents use alcohol at least once a week (compared to studies in 2008 and 2009, the figure was 55%). Risky alcohol consumption, when a single dose of alcohol is more than 60 grams of absolute alcohol, is characteristic to 70% of respondents. 30% of visitors of recreational facilities drink 60 and more grams of absolute alcohol at least once a week or more, 40% on average once a month. In 2012 the figure was similar, and it was 69%. Regular smokers among visitors of recreational facilities are 39% (in 2012 it was 40%).

In the case of illicit drugs, the study reveals that 60% of respondents attending recreational facilities have tried some of the drugs in their lifetime (in 2012 it was 59%). During the past year 37% of the respondents have used illicit drugs, and during the last month it is 19%. The most popular illicit drug among visitors of recreational facilities is marijuana: 57% of respondents have tried it in their lifetime, 35% of respondents have used it during the last year, while 18% have used it during the last 30 days. Any other illegal drugs are used significantly less frequently.

As for all illicit drugs the number of visitors who believe that specific drugs are impossible to get in 24 hours has increased, and accordingly, the number of respondents who believe that the substance is very easy to obtain, has decreased. The most significant decrease is in the assessment how easy it is to get *Spice* and other types of herbal mixtures. This is related to the amendments in legal regulation on distribution of new psychoactive substances or its products. The only exception is about the assessment of the availability of marijuana. The number of respondents who believe that marijuana is very easy and rather easy to get, has stayed the same. 37% recreational facility visitors believe that marijuana is very easy to get, but 28% consider that it is rather easily. The results of survey coincide with the opinion of experts, that combating drug abuse has been effective during the past four years.

Compared with the 2012 survey the number of those, whom drugs have been offered for free in their lifetime has decreased, as well as the number of visitors that marked, that they use drugs while visiting clubs and bars has decreased. This is consistent with the trends observed by experts, that illegal drug usage is no longer characterized with bars and nightclubs, but they are increasingly being used in various private parties and other events, such as open-air festivals.

Overall, the study reveals a relationship between the frequent attendance of recreational facilities, risky alcohol consumption, regular smoking and illicit drug use once a month. Drug use in the last 30 days, as well as risky alcohol consumption is positively correlated with the attendance of various entertainment events, starting with home parties and by continuing with pop music concerts and open-air festivals.

9 789934 514340